

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AVRUPA VATANDAŞ İNİSİYATİFİ'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE
POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cahit Numan TARLAKAZAN

Ankara – 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AVRUPA VATANDAŞ İNİSİYATİFİ’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE
POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cahit Numan TARLAKAZAN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ

Ankara – 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AVRUPA VATANDAŞ İNİSİYATİFİ'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE
POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aykut ÇELEBİ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1) Prof. Dr. Ö. Aykut Çelebi (Danışman)

.....

2) Prof. Dr. Oya Safınaz Erdoğan Angın

.....

3) Doç. Dr. Hatice Yazgan

.....

Tez Sınav Tarihi

23/09/2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Aykut Çelebi danışmanlığında hazırladığım “Avrupa Vatandaş İnisiyatifi ve AB Çevre Politikalarına Etkisi” (Ankara. 2022) adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 23/09/2022

Cahit Numan Tarlakazan

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez konumu seçerken bana ilham kaynağı olan, tez çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen, istek ve taleplerime her daim sabır ve anlayış gösteren, bilgi ve deneyimi ile bana yol gösteren Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Ömer Aykut Çelebi'ye çok teşekkür ederim.

Tez yazma sürecinde içtenlikle yardımları için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesine ve Emekli AÜSBF Kütüphane Müdürü canım babam Arif Coşkun Tarlakazan'a ve annem Nursel Tarlakazan'a ve maddi ve manevi destekleri, fedakarlıkları ve iyi yürekleri için çok teşekkür ederim. Tez sürecinde desteklerini esirgemeyen çok sevgili Ticaret Bakanlığı İthalat Genel Müdürlüğü yönetimine özellikle Genel Müdür Yardımcılarım Sn. Ramazan Kısa ve Sn. Önder Duman'a ayrıca Daire Başkanım Sn. Alper Sadık Toközlü'ye teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Bu uzun yolculukta öncelikle dert ortağım Selin Çalışkan'a ve Yüksek Lisans arkadaşlarım Mahmut Şener, Doğu Canooğlu, Ceren Akbaş, Merve Diyar, Gökhan Küçük, Osman Özcan'a ve bu süreçte her daim yanımda olduklarını hissettiğim çok değerli arkadaşlarım Sinem Başhan, Can Bayrak, Yiğit Koldaş, Muzaffer Terlemez, Can Karhan ve Ozan Baki'ye ayrıca Zeynep Yıldız Ekitli, Melik Ünal, Ömer Faruk Güçlü, Emre Nalbant, Işıksan Kaya'ya ve Bakanlıktaki yakın arkadaşlarım Görkem Kaya ve İsmail Batuhan Onkun'a ayrıca tez konusunda yardımları için Onur Balçiner ve Ali Arda Alıcı'ya son olarak neredeyse tüm süreci benimle birlikte takip eden promosyon arkadaşlarım Mehmet Saçaklı, Öznur Önal, Buse Meydan ve Şeyma Yavuz'a ayrıca Şensu Ergönül'e destek ve anlayışları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Cahit Numan Tarlakazan

Eylül 2022

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
1.YURTTAŞLIK KAVRAMI.....	12
1.1. Yurttaşlık Üzerine	12
1.2. Antik Çağ'da Yurttaşlık Anlayışı	14
1.3. Ortaçağ'da Yurttaşlık Anlayışı.....	18
1.4. Fransız Devrimi ile şekillenen Yurttaşlık Anlayışı.....	20
1.5) Modern ve Post-Modern Dönem Yurttaşlık Anlayışı	29
2.SİYASET FELSEFESİNDE FARKLI YURTTAŞLIK TAHAYYÜLLERİ	35
2.1. Toplulukçu Yaklaşımlar (Yurttaş Cemaati)	35
2.2. Bireyci Yaklaşımlar.....	38
2.3. Kapitalist Görüş Bağlamında Yurttaşlık Tasavvurları	40
2.4. Liberalist ve Demokratik Görüşler Ekseninde Yurttaşlık Vurgusu .	42
2.5. Milliyetçi Görüşler Ekseninde Yurttaşlık Kavrayışı.....	45
2.6. Küreselleşme- Kozmopolit (Evrensel Yurttaşlık) Yaklaşımları	47
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
1. AVRUPA KİMLİĞİ VE ALTINDA YATAN KÜLTÜREL VE TARİHSEL NOSYON	54
2. AVRUPA YURTTAŞLIĞI ve AVRUPA ENTEGRASYONU	62
3. AVRUPA VATANDAŞ İNİSİYATİFİ VE TARİHSEL SÜREÇ	68
4. AVRUPA VATANDAŞ İNİSİYATİFİ	85
4.1. Right2Water	88
4.2. One of Us	90
4.3. Stop vivisection	91
4.4. Glifosatın yasaklanması (Ban glyphosate).....	92
4.5. Minority Safepack	93
4.6. End of the Cage Age.....	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	96

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI TARİHSEL GELİŞİMİ	96
3.1.1. Avrupa Tek Senedi.....	96
3.1.2. Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları	97
3.1.3. Lizbon Antlaşması ve Avrupa Anayasası	98
3.2. AB ÇEVRE EYLEM PLANLARI.....	101
3.2.1. “Başlangıç için fazla İdealist Birinci ÇEP (1973 – 1982)”	101
3.2.2. İkinci ÇEP (1977- 1981)	102
3.2.3. Üçüncü ÇEP (1982 – 1987).....	102
3.2.4. Dördüncü ÇEP (1987 – 1992).....	103
3.2.5. Beşinci Çevresel Eylem Programı	105
3.2.6. Geri Alma 1992 – 1995	105
3.2.7. 1997-2003 Yılları: Çevre Düzenlemelerinin Son Dalgası Mı?.....	106
3.2.8. Altıncı ÇEP ve Tematik Stratejiler.....	108
3.2.9. Yedinci ÇEP.....	109
3.2.10. Sekizinci ÇEP Müzakereleri	110
3.2.11. Günümüz ve Gelecek AB Çevre Politikaları	112
3.3. AB Çevre Politikaları ile İlişkili Olduğu Düşünülen AVİ’ler	112
3.3.1. Right2Water İnisiyatifi Detaylı İnceleme	113
3.3.1.1. Su ve Sanitasyon Hakkının Dayanakları	113
3.3.1.2. AB Ülkelerinde Su Hizmetlerinin Durumu	116
3.3.1.3. Küresel Bağlamda Su Hakkı Tartışmaları ve Avrupa’ya İzdüşümü	120
3.3.1.4. Avrupa Komisyonu’nun Tutumu	124
3.3.1.5. Su ve Sanitasyon Hakkına Yönelik Güncel Tartışmalar.....	125
3.3.1.6. Son Durum.....	127
3.3.2. Glifosatın Yasaklanmasının Detaylı İncelenmesi	129
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	143
ÖZET	154
ABSTRACT	155

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Avrupa Birliği Anlaşması
ABB	: Ankara Büyükşehir Belediyesi
ABİHA	: Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
AA	: Avrupa evre Ajansı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK	: Avrupa Komisyonu
AKT	: Avrupa Kömür ve elik Topluluğu
AT	: Avrupa Toplulukları
ATS	: Avrupa Tek Senedi
AVİ	: Avrupa Vatandaş İnisiyatifi
BM	: Birleşmiş Milletler
CEC	: Avrupa Toplulukları Komisyonu
CO2	: Karbonhidrat / Karbon
EP	: evre Eylem Planı
DG	: Genel Müdürlük
ECO	: Çevresel Vatandaş rgt
ECHA	: Avrupa Kimyasallar Ajansı
EEB	: Avrupa evre Bürosu
EFSA	: Avrupa Gıda Güvenliği Kurumu
EPHA	: Avrupa Halk Sağlığı İttifakı
EPSU	: Avrupa Kamu Hizmeti Birliği
ERRC	: Roman Halkları Merkezi
HEAL	: Sağlık ve evre İttifakı
IARC	: Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı
IUCN	: Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
Kİ	: Kamu-zel İştirakı

MEP	: Avrupa Parlamentosu Üyesi
PPP	: Kamu-Özel Ortaklığı
PFA	: Perfloro Alkoksi
RAC	: Risk Değerlendirme Komitesi
REFIT	: Revize İçme Suyu Direktifi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
SUD	: Pestisitlerin Sürdürülebilir Kullanımı
TEU	: Avrupa Birliği Antlaşması
TFEU	: Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma
UNCED	: Birleşmiş Devletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
WECF	: Ortak Bir Gelecek için Avrupa'da Kadınlar
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WWC	: Dünya Su Konseyi

GİRİŞ

Avrupa Komisyonu 16 Aralık 2020 tarihinde 20 yıldır noktasına dahi dokunulmayan “İçme Suyu Direktifi”nde (98/83/EC) bir revizyon gerçekleştirmiştir.¹ İçme Suyu Direktifinin Gözden Geçirilmesi (Review of the Drinking Water Directive-REFIT)² olarak adlandırılan bu revizyonun arkaplanında Avrupa Birliği’nin (AB) meşruiyet açığı sorunsalı ve bu soruna eklemlenmiş bir çözüm olarak görülebilecek Avrupa Vatandaş İnisiyatifi (AVİ) sistemi ve söz konusu sistemin AB çevre politikaları ile ilişkisi yatmaktadır.

Günümüzde çevre ile ilgili pek çok tartışmanın temelinde ekonomik bir çıkara hizmet eden insan faaliyetlerinin yaşadığımız ekosisteme etkilerinin çeşitli çevre sorunlarına da zemin hazırladığı düşüncesi bulunmaktadır (Dura, 1994) İnsan faaliyetlerin çevreye olan olumsuz etkilerinin hızla artması sonucu çevre sorunlarının artık daha acele çözümler beklediğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, AB nezdinde AVİ mekanizmasının bu çözümleri sağlayabilecek demokratik rolü oynayabilme iddiasını barındırdığı söylenebilir (Yünel, 2007) Ayrıca, AVİ çerçevesinde AB vatandaşlığının anlamı ve katılımı sorununun ele alınması bu bağlamda AB’nin meşruiyet açığı sorunsalına değinmenin önem arz ettiği belirtilmelidir. Bu bağlamda, çalışmada ele alınacak önemli kavramlar; yurttaşlık, AB yurttaşlığı, AB’nin meşruiyet açığı, Avrupa Vatandaş İnisiyatifi mekanizması ve AB çevre politikalarıdır.

¹ European Commission. “Review of the Drinking Water Directive”
https://ec.europa.eu/environment/water/water-drink/review_en.html , Erişim Tarihi: 25.08.2022.

² REFIT: Revize Edilmiş İçme Suyu Direktifi, Avrupa Komisyonu’nun Avrupa Vatandaş Girişimi ‘Right2Water’ a verilen yanıtın uygulanması ve AB’nin 2001’de kabul ettiği Avrupa Topluluğunun Kapsayıcı bir hedefi olan ilk AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi ve BM’nin 2016’da yürürlüğe koyduğu ve 2030 yılına takvimlendirdiği 17 başlıktan biri olan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmada önemli bir adım olarak görülmüştür.

Bu çalışmada, AVİ mekanizması ile AB çevre politikaları arası ilişkiyi anlamlandırabilmek için önce AVİ'yi ve AB'nin temelini oluşturan “yurttaş” kavramının ne olduğunun açıklanabilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Yurttaş kavramını anlamlandırma çabalarından sonra AB yurttaşlığı bağlamı üzerinde durulması gerekmektedir. AVİ, temelini AB yurttaşlığından alan bir mekanizma olduğu için çevre politikaları ile mekanizma arasındaki bağlantının işlenmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, AB'nin çevre politikaları anlatılarak, söz konusu çevre politikaları ile bağlantılı olan başarılı olmuş AVİ'ler ayıklanacak ve bu çalışmanın konusu ilgili başarılı inisiyatifler ile AB çevre politikalarındaki değişimi gösterir korelasyon saptanmaya çalışılacaktır. Revize İçme Suyu Direktifi gibi önemli bir revizenin gerçekleştirilebilmesinin ardında ise bu tartışmalar yatmaktadır.

Bu kapsamda, ilgili çalışma üç bölümden oluşacaktır. Avrupa Vatandaş İnisiyatifini anlamak adına öncelikle Avrupa Vatandaşının ne olduğunu anlamak gerektiği düşünülmektedir. Bu çerçevede, aslında “Vatandaş” nedir? Sorusunun yanıtını bulmak gerekir. Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde “Yurttaş” kavramının tanımını ve ne anlama geldiği araştırılacaktır. Yurttaşlığa ilişkin literatürün çok geniş kapsamlı olması sebebiyle çalışmanın kapsam limiti de göz önünde bulundurularak, yurttaşlığa ilişkin incelemeler; yurttaşlığa ilişkin ilk yazılı eserlere rastlanılan dönem olduğu için Antik Yunan çağından başlatılarak kronolojik olacak şekilde tarihsel ve daha sonra siyaset felsefesi çerçevesinde yapılmıştır. Vatandaşlık mefhumunun anlatımında farklı bağlamlar dahilinde olsa da ulus-devlet, kimlik, eğitim, kültür gibi tamamlayıcı anlatılarda sıklıkla kullanılmakta olup, AB'yi de içine alan göç, kaçak işçi, emek gücü vb. konuların önemini artırmasına paralel aidiyet biçimleri değişmesi ile birlikte vatandaşlığın ne demek olduğuna ilişkin düşünceler de yeni bir çehre kazanmaya başlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünün ana unsuru olan Avrupa vatandaşlığı ve Avrupa Vatandaş İnisiyatifi kavramlarını da bu bağlamda anlamlandırabiliriz. Geleneksel vatandaşlık anlayışının dışına çıkan Avrupa vatandaşlığı tarih için görece yeni bir deneyimdir. 1993 yılından bu yana müktesebat derinleştirilmesi ile Avrupa Birliği vatandaşlığı olgusunun kendisi ve temsilcisi Avrupa Parlamentosu kapsam, yetki ve şekilsel açıdan daha çok ayrıcalık ile donatılmaya çalışılmaktadır. Demokratik meşruiyet açığı eleştirileri alan Avrupa Birliği, entegrasyon sürecinin demokratik karakterinin sorgulanmaya başladığı bir dönemde Avrupa Vatandaş İnisiyatifi enstrümanı ile bu eleştirilere bir bakıma da cevap bulmaya çalışmaktadır. Avrupa farkındalığı, Avrupalılık ve Avrupalı kimliğinin yakın anlamlarda kullanılmaya başlanması ile Avrupa vatandaşlığına yönelik çalışmalarda önemini arttırmıştır (CEC, 1996).

AB, ulusüstü ve sui generis yapısı sayesinde ulusal bir sisteme kıyasla daha zorlayıcı ve konsensusa yakın fikir birliğini gerektirmektedir. Avrupa Birliği politikalarını belirleyici bir Avrupa vatandaşlığı nosyonu hem Birliğin de facto durumu hem statüsü hem de demokrasi açığı eleştirilerine yerinde bir cevap olabilecektir. 1993 yılı Maastricht Antlaşmasından sonra, Birlik , vatandaşlarına verdiği önemi arttırmış, bu bağlamda Parlamentonun yetkilerini her yeni antlaşmada daha da genişletmiş fakat doğrudan vatandaşlara söz hakkını Avrupa Vatandaş İnisiyatifi ile tanımıştır.

Bu mekanizma, modern dünyanın Antik Yunan demokrasisine benzemektedir. İnsanlar, üzerine düşülmesi gereken, önlem alınması gerektiğine inandığı veya herhangi bir tutum alınması gerektiğine inandığı durumları gerek kendileri bir inisiyatif başlatarak gerekse var olan inisiyatlara imzalarını atarak desteklemektedirler. AB üyesi olmayan 1874 yılından bu yana çeşitli doğrudan demokrasi araçlarına sahip olan İsviçre'den ilham alınan Avrupa Vatandaş İnisiyatiflerinden özellikle yeni olanlarının çoğu, insanların yaşadıkları ortak alanları ve Dünyamızı korumak adına çevreci konularda ortak vicdana hitap eden konularda yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, tüm bu temeli oluşturan Avrupa

kimliğinin ne anlama geldiğinin açıklanması önemli hale gelmektedir daha sonra Avrupa entegrasyonunun ele alınması ve AVİ'nin tarihsel gelişiminin anlatılması son olarak da başarılı olan tüm inisiyatifler ele alınarak çevre ile ilişkili olabilecek AVİ'lerin saptanmasına bir zemin oluşturulması düşünülmektedir.

Tüm bu kapsamda, çalışmanın üçüncü bölümü ise, AB çevre politikalarının tarihsel gelişimi ve çevre eylem planları (ÇEP) ele alınarak, AVİ mekanizması kapsamında, çevre politikaları ile ilişkilendirilebilecek AVİ'ler tespit edilerek detaylandırılacak ve aralarında nasıl bir ilişki olduğu saptanmaya çalışılacaktır. Söz konusu analizde diğer başarılı inisiyatiflere kıyasla daha öne çıkan ve ilk olması bakımından zaman ölçeğinde daha çok adım atılabilmiş ve somut çıktılar edebilmiş su ve sanitasyon hakkı ve glifosatın yasaklanmasına ilişkin inisiyatiflerin AB'nin özel sektörün vicdanına bıraktığı içme suyu direktifi hakkında düşüncelerini nasıl etkilediğine dair somut bir gözlem olanağı sunan bir örnek olması çalışmanın ilerideki tespitleri açısından önem arz etmektedir. Böylelikle, söz konusu çalışmada başarılı olmuş Avrupa vatandaş inisiyatiflerinin özellikle çevre konularında yoğunlaştığına dikkat çekilmesi planlanmakta ve yurttan yani Birliğin temelini oluşturan birimden gelen bir istemin Birlik politika yapıcılarının kararlarını nasıl etkilediğinin saptanması düşünülmektedir.

Şu noktaya değinmek gerekir ki: Brexit sürecinden sonra ve Dünya'da genel olarak göçmen krizi ile bağlantılı popülist sağ akımların trendleştiği gerçeği düşünülürse, AB'nin ulusüstü rolünü koruması ve kendi meşruiyetini sağlamlaştırmasının da giderek zorlaştığı söylenebilir. Böyle bir dönemde, AB politik anlamda daha etkin bir yapı olma iddiasını kendi içerisinde taşıyacaksa, en azından bir başlangıç olarak çevre politikalarını daha iyi kodlayabilmek, bir nevi Birliğin bu politikalara ilişkin üye devletleri ile gerekirse çatışarak inisiyatifini artırabilmek yani artık somut birtakım adımlar atılabilmesi bir gerekliliktir. Bu tarz radikal adımlar atılamazsa, 1950'li yıllardan bu yana Avrupa

Birliği'nin kurucu babalarının zihinlerinin hep bir köşesinde olan “siyasi entegrasyon” hiçbir zaman sağlanamayacaktır.

Bu bağlamda, AVİ'nin ne olduğunu kısaca özetlemek gerekmektedir. AVİ, zahmetli ve yoğun bir süreç sonrası 2011 yılında görece yeni ortaya çıkmış bir mekanizmadır. AVİ'nin amacı; Avrupa vatandaşlarının basitçe beğenmedikleri ya da değiştirilmesini istedikleri durumlara ilişkin, bir araya belirli şartları sağlamak koşuluyla gelerek, Avrupa Komisyonu'na bir politika değişikliği önerisi sunmaları olarak belirtilebilir. AVİ, temelini doğrudan Avrupa vatandaşlarının istemlerine dayandırdığı için, AB'nin demokratik meşruiyetine ilişkin tartışmalarda sıklıkla başvuru olan bir mekanizmadır (Eriksen ve Fossum: 2004) Tarihin ilk dönemlerinden bu yana, ideal yönetim modeli ile alakalı sayısız tartışma ve akademik çalışma ortaya konulmuş, fakat bir türlü hangi yönetim türünün ideal olabileceğine ilişkin bir “konsensus”a henüz ulaşamamıştır. Pek çok fikrin içerisinde, mevcut düzende en yaygın yönetim türünün cumhuriyet olduğu göz önüne alındığında, en ideal olanının yönetici fikrinin tabii ki itiraz hakkımız saklı olmakla birlikte ve her ne kadar sağlıklı bir sonucu garantilemese de çoğunluğun desteği ve kabulüne vakıf olabilmiş politikaları üretebilen bu bağlamda “meşruiyetini” sağlayabilmiş yöneticiler olduğu düşünülebilir.

Avrupa Birliği (AB) ise tarih açısından görece yeni bir deneyim olmakla birlikte, bütün tartışmalar içerisinde, sui generis yapısı olan, ulusüstü kimliği kendisine haiz olarak, ulus-devletlerin adeta özgür iradeleriyle her konuda olmasa da hatrı sayılır derecede önemli bir takım konularda karar alma yetilerini tek bir otoritede birleştirdikleri bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında, “Avrupa vatandaşlığı” olgusunun, AB'nin kendi meşruiyetini sağlayamadığı yerlerde ne denli önemli olduğu daha da anlaşılabilir hale gelebilmektedir. Bu çalışmada, AB'nin meşruiyet açığı sorunsalı göz önünde bulundurularak söz konusu meşruiyetin sağlanmasında AB vatandaşlığı ve katılım sorununun ele alınarak AVİ mekanizmasının desteği ile çevre

politikalarının diğ er politika alanlarına da  nc  bir kuvvet olarak bir kaldıraç sağlayabileceği iddia edilmektedir.

AB kurumları bu konuya ilişkin de facto olarak sermaye yanlısı bir tutum sergilemek dışında açık bir pozisyon almazken bu konuları tartışmak daha da önemli hale gelmektedir. Bu tartışmayı gerçekleştirebilmek için çalışmada, yapılacak ilk önemli saptama AVİ'nin belirli şartları sağlama koşulu olduğu için doğal olarak bütün  evre konularını kapsayamaması bu bağlamda  evre ile ilişkilendirilen başarılı AVİ'ler olacaktır. AB  evre politikalarının önemli bir bileşeni olan su ve tehlikeli kimyasallara ilişkin iki önemli AVİ'nin ilişkili olduğu düşünüldüğünden çalışmada bu AVİ'ler sonuçları itibariyle incelenecektir.

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunca (UNGA) “su ve sanitasyon” bir insan hakkı olarak 2010 yılında tanınmıştır (UN, 2010) AB vatandaşları ise bu evrensel hak çerçevesinde, Avrupa hukukunda su ve sanitasyon insan hakkının uygulanması talebinde bulunmuşlardır. Right2Water denilen bu girişim aslında AB'nin neoliberal politikalarına bir meydan okumadır; Tüm bu hareketin temelinde, Avrupa tek pazarının neoliberal ekonomik modeline bir başkaldırı yatmaktadır. (EPSU, 2015) Temiz içme suyunun, bir kamu hizmeti haline getirilmesi ve su hizmetlerinin serbestleştirmeden yani  zelen elinden kurtarılması motivasyonu temel çıkış noktasıdır. AB nezdinde, AVİ mekanizması çerçevesinde, başarılı olan ve tüm şartları sağlayan ilk AVİ olarak öne çıkan “Right2Water” hareketine AK ilk yanıtlarında ge iştirmeci bir tutumla yaklaşmış, sorumluluğun aslında kendi  yesi ulus-devletlerin takdirinde olduğunu söylemiştir.

Komisyon, Dünya'da benzer örneklerin artması, milyonlarca insanda su hakkına ilişkin özel sektöre karşı bir antipatinin oluşması, insanların bu konuda bilinçli davranmaları ve adeta yeni bir kamusal alan oluşturmaları üzerine bu tavrı sürdürememiş ve belirli bir takım tavizler vermek durumunda kalmıştır. Komisyonun genel olarak

tavrını aslında bir “denge politikası” olarak anlamlandırabiliriz. AB; kendi vatandaşları ile çok uluslu şirketler arasında bir arabuluculuk rolüne soyunmuştur (Berge, 2020). Bu konuda AB’nin tavrı oldukça politik olmakla birlikte, bir skala yapmak gerekirse, özel sektöre imtiyazlar tanımaya daha yakın ve isteklidir. Zira, kendi vatandaşını karşısına almanın maliyeti, özel sektörün çıkarlarını zedelemenin “fırsat maliyetine” oranla daha düşük kalmaktadır.

Tüm bu belirtilenlerden hareketle, özellikle organizatörler başta olmak üzere pek çok çıkar grubu AB’nin tavrını bir hayal kırıklığı olarak betimlemiştir (EPSU, 2015) Tüm bu olayların ardında bizler içinse çıkarılacak pek çok ders bulunmaktadır. Sonuçta AVİ mekanizması olmasaydı, AB’nin çevre politikasını şekillendirmede bu kadar tavizkar olmayacağı, hatta bu konuda herhangi bir aksiyon almayabileceği göz önünde bulundurulması gereken bir konudur. Burada tabiri caizse, sonucu birtakım gruplar için bir hüsrana gibi gözükse de vatandaşlar adeta ellerinde kamp ateşi yakmaya yarayan küçük bir değnek ile AB bürokratlarını dürterek “hadi bir şeyler yap!” diyebilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu çalışmanın konusu, “Avrupa Vatandaş İnisiyatifi’nin AB çevre politikalarına etkisi” okunurken, bu olaylar silsilesi ve arkaplan göz önüne alınmalıdır. Bu çalışmanın iddiası, AVİ mekanizmasının, AB çevre politikalarını etkilediğidir.

Bu etki, hem bireyler arası ilişkileri etkileyen yani yatay veya devlet-birey arası ilişkilere sirayet eden yani dikey etkiler olabilir. Vatandaşların beklentileri karşılanmayabilir, istemleri sonuçları itibarıyla tatmin edici olmayacak şekilde yerine getirilmeyebilir fakat bu AVİ’nin bir itici bir güç olma iddiasını kendi içinde barındırdığı gerçeğini değiştirmez. Ayrıca, AB’li bürokratlar nezdinde ise AVİ mekanizmasının aslında AB bütünleşmesi için bir “spillover” yaratması, bürokratların istediği entegrasyona bir yakınsama olması bakımından kuvvetle muhtemeldir.

Bilindiği üzere, AB bütünleşmesi; derinleşme ve genişleme olarak ikiye ayrılmaktadır. Derinleşme, dikeyde, Birliğin konu itibarıyla gerek müktesebatı uyumlaştırma gerek Birliğin yetki alanına giren konuların çerçevesini genişletmek olarak algılanabilir. Genişleme ise, yatayda, Birliğin basitçe üye sayısını artırmasıdır. Belki Brexit sürecinden sonra “Daralma” kavramının da AB bütünleşmesine ilişkin çalışmalarda kullanılabileceğini düşünmekteyim. Bu açıdan, AB bütünleşmesine ilişkin, 1993 yılı Maastricht Antlaşması ile tanıtılan “Avrupa vatandaşlığı” kavramının ve bu tarihten itibaren her antlaşma ile Avrupa Parlamentosunun (AP) yetkilerinin genişletilmesi ile, AB bürokratlarının 1950 yılından bu yana hayallerini süsleyen siyasi açıdan birleşmiş bir Avrupa ideasına adım adım yaklaşıldığı düşünülmektedir. Ortak bir Pazar yaratma amacıyla ekonomik bir bütünleşme ile başlayarak, bu bütünleşmenin bir yayılma (spillover) yaratacağı, bu yayılma ile kültürel, sosyolojik, güvenlik gibi diğer alanlarda da bir bütünleşme yaşanacağı ve en sonunda bu bütünleşmenin AB’li bürokratların hayalini süsleyen siyasi bütünleşmeyi yaratacağı inancı yani “neofonksiyonalizm” teorisi 1968 yılında Ernst Haas tarafından literatüre tanıtılmıştır. (Haas, 1968)

Bu bağlamda Haas’ın söylemlerini yadsımadan, çevre konularında da varılabilecek bir bütünleşmenin aslında bir “spillover” yaratabileceği ve AB’nin tam anlamıyla entegrasyon sağlamasına bir ivme oluşturabileceği olasılığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Zira, AB bürokratlarının entegrasyonu sağlamada zorlandıkları konulardan biri AB vatandaşlarının alelade ilgisizliğidir. Bu ilgiyi sağlamak adına AP yetkilerini artırmanın tek çözüm olmadığı, AVİ gibi bir mekanizmanın da kullanılarak, vatandaşların memnuniyetinin sağlanabileceği, bu memnuniyetin Komisyonun yetkilerini aşan politik konulara inatla değinmesi gerekmediği, ama gerçekçi olmak gerekirse hiç değinmemesi gibi bir ihtimalinde bulunmadığı göz önüne alınırsa, çevre politikalarının bir hareket noktası olarak kullanılabileceği, AVİ

mekanizmasının doğru şekilde değerlendirilmesi takdirinde, AB'nin son celsede istediği entegrasyon amacına ulaşmasının ihtimaller arasında olduğu düşünülebilir. AVİ, özellikle dijitalleşme ile beraber vatandaşların isteklerini daha rahat dile getirebilmeleri ve demokratik meşruiyeti sağlamaya yönelik tartışmalar ile beraber daha da önem kazanmıştır (AP, 2022) Bu çerçevede, AVİ mekanizması çalışmanın ikinci bölümünde detaylandırılacak, üçüncü bölümde ise çevre politikaları ile ilişkili olanlar ayıklanarak korelasyon saptanmaya çalışılacaktır.

AVİ mekanizması kapsamında vatandaşların destekledikleri girişimlerin Komisyon'un Tüzük ile kurala bağladığı koşulları sağlamadığı bu sebeple şekilsel şartları sağlasa da içerik olarak reddedilebileceği ihtimali her zaman bulunmaktadır. Avrupa vatandaşlarının, Komisyon'un yetkisini aşan özellikle politik konularda, AK'yi zorlayarak tamamıyla üye devletlerin çıkarlarına uyuşmayan bazen de tamamen zıt politika önerilerinde bulunmayacaklarını düşünmek çok naif bir hareket olacaktır. Zira, bugüne kadar gündeme getirilen AVİ'lerin bir kısmının iyi niyeti suistimal etmeye yönelik ve mekanizmanın kendi amacının dışında birtakım talepler dile getirdikleri bu sebeple reddedildikleri malumdur. Bu çalışma kapsamında bulmak istediğimiz şey, özellikle çevre politikalarını ilgilendiren kararında ve yerinde bir AVİ'nin, AB'nin politikalarını şekillendirip şekillendiremeyeceği, bu süreçten bir takım dersler çıkarılıp çıkarılamayacağıdır.

Aslında, AB; ülkemiz açısından pek çok alanda çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Özellikle yerel yönetimler bağlamında, AVİ gibi bir mekanizma yaratılması ve bunun bir işlerlik kazandırılması olasılık dahilindedir. Örneğin, 2021 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB), toplu taşımada kullanılan ve yenilenmesi planlanan otobüslerin renklerine ilişkin vatandaşların fikrine danışmış ve geniş bir katılımıla “kırmızı” rengi seçilmişti. Bunu daha da ilerletip, vatandaşların kendi fikirlerini duyurabildiği ve bu fikirlerin bir şekilde gerçekleştirilebildiği bir düzenek yaratılabileceğini söyleyebiliriz.

AB gibi Dünya'nın en büyük topluluklarından biri böyle bir düzeneği hayata geçirmeyi başardıysa, yerel yönetimlerimiz açısından, vatandaşlarının seslerine daha iyi kulak verebilecekleri böyle bir düzenin benzerini kurgulamak mümkün olabilecektir. Mekanizma ile politikalar arası korelasyonu yakalamak, kıssadan hisse çıkararak, bu mekanizmanın iyi yanlarını kullanmak için bir öneri aracı olmak bu çalışmanın farkındalık yaratmak istediği konulardan biridir.

Diğer taraftan, bu çalışmadan sonra literatürde, vatandaşların seslerini duyurabildiği yerlerde meşruiyet sağlamak için AVİ gibi mekanizmalar getirilebileceği, özellikle çevre politikaları bağlamında “subsidiarite” yani yerindelik ilkesi gereği, yerel yönetimlerin de halkın görüşüne danışabilecekleri benzeri sistemlerin kurulabileceğine yönelik bir öneriler getirilebileceği düşünülmektedir. AVİ'nin sağladığı kolaylıklardan biri, dijitalleşme ile birlikte internet sitesinin çok kullanışlı olması, her AB vatandaşına üyelik tanınması ile “sign this initiative” (bu girişime destek ver.) tuşuyla imzalarının toplanabilmesi ve bu eylemin vatandaşlar üzerinde siyasal ya da başka türlü herhangi bir yük getirmemesi sadece fikirlerinin önemsendiğinin hissettirilmesi hususları göz önüne alındığında, Türkiye’de belediyecilik çalışmalarında da benzeri bir online sistemin kurulmasının, belediyenin politikaları benimsemeye gözden kaçırdıkları sorunlu alanları görmenin en azından çevreye ilişkin yapılacakların daha iyi işletilmesi ve hayvan, bitki ve insan sağlığına ilişkin çalışmaların geliştirilmesi adına vatandaşlarının seslerini dinlemeleri gerektiğini düşünüyorum. Bu çerçevede, bu çalışmanın tam olarak aynı mekanizmanın kopyalanması ile değil ama bu tarz bir sistem geliştirilmesi yönünde bir yol göstericilik iddiası bulunmaktadır.

Son olarak, çalışma yapılırken, AVİ’lerin incelenmesi bağlamında, doğrudan çevre ile bağlantılı ve başarılı bir inisiyatif olmaya çok yakın örneğin kozmetiklere ilişkin test yapmak adına hayvanlara yapılan zulüme yönelik inisiyatif ya da 2030 yılında tütünsüz bir nesil gibi bir takım yeni girişimlerin olduğu fakat inceleme dışında

bırakılması gerektiği zira bu inisiyatiflerin etkilerini görebilmemiz için Komisyon'un bu girişimlere yanıtını ve yaptıklarının bilinmesi gerekecektir. Maalesef, AK'nun karar alma süreci ve aldığı kararları uygulaması ile bu kararlara olan itirazların değerlendirilmesi gibi durumlar çok uzun süre aldığı için sonuçları sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için hatırı sayılır bir vakit gerekmektedir. Su ve sanitasyon hakkı ve görece glifosatın yasaklanması saptamalarımızda bu etkileri görebilmek için elimizde mevcut olan tek ve iyi örnekler olması açısından önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.YURTTAŞLIK KAVRAMI

1.1. Yurttaşlık Üzerine

Ortak bir tanımını bulması zor ve kendi içerisinde müphem bir kavram olan yurttaş kavramı, aile , mahalle gibi hem uzamsal hem de işlevsel olarak çok boyutlu farklı kavramları içerisinde barındırma iddiasında olduğu için hem bir gerçekliği hem de bir temenniyi (ideayı) işaret eden statüye sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Morris Janowitz'e göre tanım olarak yurttaşlık, yükümlülüklerin ve hakların karşılıklı etkileşimi üzerinde durmakta yönetimin ve bağımlılığın paylaşım sürecini oluşturmak için haklar ve söz konusu yükümlülükler arasında yaklaşık bir denge ve bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Janowitz, 1980: 59). Eleştirel sosyoloji kuramı ise yurttaşlığı bir kişinin, bulunduğu grubun içinde eylemek suretiyle kendi yazgısını denetleyebilmesinin derecesi olarak tanımlar bu da kişinin bulunduğu grubun yönetiminde sahip olduğu etki ve temsiliyet derecesinin çarpımı yani grubun bir öznesi olmasına bağlı olmasına paralel gelişir.

İbn i Haldun, yalnızca egemenlik altına girmeyi kabul etmeyenlerin egemen olabildiği, her türlü uyrukluğa reddetmek için yeterince güçlü bir dayanışmaya sahip olabilenlerin kendilerine meşru bir şekilde uyruk edinebilecekleri yani kısaca egemen olabilmenin temelinde, başka bir egemenliğin altına girmenin reddinin oluştuğunu iddia etmektedir, bu bağlamda yurttaşlık, İbn i Haldun için kazananın statüsüdür. Güngör'e göre yurttaşlık için genel geçer bir tanımlama yapmak istersek insanların bir siyasal topluluğa aidiyetlerinden kaynaklanan hak ve görevler bütünü olarak ifade edilebilir fakat yazara göre yapılan bu tanım, yurttaşlığın hak ve aidiyet boyutunu ayrıca genel hukuksal boyutunu belirtse de siyasal ve sosyolojik boyutunu vurgulamakta zayıf kalmakta bu doğrultuda, yurttaşlık için sadece devlet merkezli bir tanımlamanın ötesine

geçen farklı çıkarların hem birbirleri ile hem devletle olan mücadeleleri sonucunda kazanıldığını söylemek mümkündür (Güngör, 2017: 458).

Güngör’e göre yurttaşlık , hem hukuksal eşitlik söylemiyle hem de bireyleri toplum nezdinde eşit hale getirme nosyonu dolayısıyla çeşitli hak taleplerinin birbirleriyle çatıştığı böylece bir uzlaşma aynı zamanda da uzlaşmama için bir zemin yaratma potansiyeline sahiplik iddiasındadır, böylece yurttaşlık, toplumsal birlik ve bütünlük oluştururken aynı zamanda bu birlik ve bütünlüğü zayıflatmada da önemli bir kavşak olup içinde taşıdığı bu çelişkili anlamı sayesinde yurttaşlık haklarının zaman içinde genişlemesi ve giderek daha fazla toplumsal kesim yurttaşlık haklarından yararlanmaya başladığı, bu bağlamda yurttaşlığın Antik Yunan’dan günümüze değin çok çeşitli sosyal, siyasal, kültürel değişimlerin merkezinde yer aldığı görülmüş bu minvalde kavramın kendi içerisinde barındırdığı evrensel olma iddiası genişlemiştir (Güngör, 2017: 458-459).

Yurttaşlık kavramı köken olarak tarihsel süreç ile paralel; toplulukların sosyal, kültürel ve siyasal değişim ve gelişimlerine bir ön ayak olup tarihin farklı dönemlerinde koşullar ve anlayışlara göre kendisinden farklı anlamlar çıkarılsa da günümüze kadar gelmiş bir kavram olmuştur. Linguistik olarak ‘cite’³ kökünden türemiş bu sözcük, başlangıçta citeain daha sonra da citaien olarak yazılabilmiş bu doğrultuda, XVII. yüzyıla değin citoyen , citodin yani, ‘bir kentte oturan’ anlamına gelecek şekilde kullanılmaya başlamıştır. Tarihsel gelişimi doğrultusunda yurttaşlığın kavram ve kurum olarak kullanımı ilk kez antik çağda görülmüştür. Ağaoğulları ve Köker’e göre yurttaşlığın bir kurum olarak ortaya çıkışı ilk kez Yunan polisinde gerçekleşmiş, yazarlara göre polis kavramı başlıca siyasal birim olması dolayısıyla çeşitli tarihsel

³ Fransızca, kentli. Latince, civitas (kent).

dönemlerde ortaya çıkan kent devletlerinden toplumsal, ekonomik ve siyasal bakımdan farklılıklar göstermektedir(Ağaoğulları & Köker, 2000: 11-12).

Yurttaşlık aslında tarih ve tarih eğitimi ile bağlantılı olup ayrıca literatürün üzerinde çokça durduğu ve çeşitli tartışmalar içeren bir kavramdır. Bu bağlamda yurttaşlığı anlamak için önce tarihsel olarak yurttaşlığın ortaya çıktığı bilinen en eski kaynak olarak görülen Antik Çağ, daha sonra sırasıyla Orta Çağ, Fransız Devrimi sonrası anlayış, Modern dönem görüşlerinin incelenecek daha sonra modern dönem yurttaşlık anlayışını da şekillendiren siyaset felsefesi çerçevesinde farklı düşünceler tartışılacaktır.

1.2. Antik Çağ'da Yurttaşlık Anlayışı

Antik Çağ'da yurttaş sözcüğünden ne anlaşılması gerekir? Atina'da 18 yaşından büyük olan Atinalı bir babadan, Perikles'ten itibaren ise Atinalı anneden doğma bütün erkeklerin ecclesia⁴ üyesi olduğu ama kadınlar ve yerleşik yabancıların yurttaşlıktan dışlandıkları bilinmektedir. Antik Yunan literatürde yurttaşlık olgusunun çıkış yeri olarak düşünülür. Yurttaşlık fikrinin başlangıcının Atina ve Sparta kent devletlerinden doğduğu kabul görmektedir. Batı'da vatandaşlık mefhumunun macerasını inceleyen Riesenbergl , XVIII. yüzyılın sonlarındaki demokratik devrimlere değin Sparta'nın sunduğu yurttaşlık modelinin aslında Atina'nın yurttaşlık modelinden daha etkili olduğunu iddia eder ⁵. Atina demokrasisi, yurttaşların yönetimde söz sahibi olmasına dayanan katılımcı bir özelliğe sahipken Sparta'da 'sadakat' ön planda tutulmuştur. Yine Riesenbergl'e göre Sparta yurttaşı polise adanmışlık ve kahramanlığı ölçüsünde değer kazanır ⁶.

Yurttaşlığın bir diğer sui generis örneğini görebildiğimiz Roma polisinde, Yunan örneğinden oldukça farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Romalı yurttaşlar,

⁴ Antik Yunan'da Halk Meclisi

⁵ Aktaran Gerim, 2017: 160

⁶ Aktaran Güngör, 2017: 443

Atinalı yurttaşların demokrasiyle yönetildikleri dönem sahip oldukları türden yönetsel haklara sahip değildir (Heater, 2007: 53). Bu haklar, Roma’da cumhuriyet dönemi senatosunda ve konsüllerde iken imparatorluk döneminde ise tek bir kişinin elindedir. Buna rağmen; Roma hukuku, yurttaşlarının haklarını güvenceye almaktadır. Roma sınırlarını genişletmesi ile beraber, coğrafi olarak Avrupa’ya uzak yaşayan halklar da Roma yurttaşı olma hakkını elde etmeye başlamışlardır. Bu durumla birlikte bu kişiler hem Romalı hem de yerel kimliklerini bir arada üzerinde taşımış, günümüzde çifte vatandaşlık tartışmalarına da tarihte bir önyak olmuştur.

Antik Yunan denildiğinde her ne kadar akla Atina, Sparta ve Roma polisleri geliyor olsa da akla gelen bir diğer unsurda bir o kadar önemli, o tarihi bize aktarabilmiş büyük düşünürler sırasıyla Sokrates; Platon ve Aristo’dur. Sokrates’e ilişkin Sokrates’in Savunması dışında pek bir yazılı kaynak aktarılamasa da yurttaşlık konusunda Platon ve Aristo’nun birbirine benzer düşüncelere sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, Platon’un ideal devlet düzeninde Sparta’nın etkilerinin Aristo’da görülene nazaran daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Platon, ideal devletini Sparta’ya benzer tasarlamıştır; üretim faaliyetine katılmayıp zamanlarını savaş eğitimiyle geçiren, savaşçılıktan başka bir iş yapmayan bir koruyucu asker sınıfının varlığı elzem görür ⁷ Aristo’ya göre ise yurttaşlık, toplum yaşamının evrensel niteliği değildir ama siyasi iş bölümünde , toplumun alt sınıflarının siyasal aktiviteye katılımıyla anlam kazanmış özgül bir biçimdir. Yönetenler ile tebaa arasında var olan ayrım mutlak ve sürekli olursa yurttaşlık fikri tartışılmayacak duruma gelir ⁸

Ağaoğulları’na göre Antik Yunanı denildiğinde akla polis sözcüğü gelmektedir bu bakımdan o dönemin düşüncesini anlayabilmek için önce polis sözcüğünün anlaşılması gerekmektedir bu minvalde polis sözcüğü “polis’e ait işler, güçler” anlamında

⁷ Aktaran Gerim, 2017: 161

⁸ Aktaran Finley, 1985: 3

“politika” sözcüğünün kaynağında temel almaktadır (Ağaoğulları, 2013: 13). Polis sözcüğü o zamanın Dünya dillerinde farklı şekillerde kullanılmıştır. Örnek olarak Latin dilinde polisin karşılığı olarak “site” ya da “civitas” terimleri kullanılmaktadır. Dilimizde ise polis için “kent devleti” ya da “şehir devleti” terimleri kullanılır. Polis apaçık bir siyasi varlık olup yalnızca bir yerleşim birimini ya da bir coğrafya parçasını ifade etmiyor, fakat bu kullanım biraz anakronik olabilir. Türkçe’de kent devleti olarak çeviriyoruz ama Antik Yunan’da polisin tam karşılığını vermiyor olabilir. Kent Devleti ; Orta Çağ Avrupası ve Serflik üzerine kurulu feodal şato devletleri daha sonra ise imparatorluklar döneminde daha yaygın bir terim olarak kullanılmıştır, daha modernist bir kavramdır. Polis ise Antik Çağ’ın koşulları düşünüldüğünde, daha çok köy yaşam tarzını anımsatan daha ilkel bir biçime karşılık geliyor olabilir.

Polislerin kendini yaratan yurttaşlarının varlığının bir bütünü olduğu unutulmamalıdır. Buna karşın, Ağaoğulları’na göre yine de polis, yurttaşın sayısal toplamlarından ibaret sayılamamalıdır, yurttaş toplamı polis ile eşdeğer değildir (Ağaoğulları, 2013: 4-5). Yunan polislerinde yurttaş sayılanların toplamından fazla köle ve Yunan kökenli olmasına rağmen hakları bulunmayan metoikoslar⁹ var olup, kadınların da evlerinde efendi sayılsalar da yurttaş kabul edilmedikleri bilinmektedir. Antik Yunan dönemi için polis, yurttaşça gözetilmesi, savunulması hatta uğruna can verilmesinde sakınca olmayan siyasi bir yapı olarak görülmüştür.

Polislerin her birinin birbirinden bağımsız yapılara sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle hepsi adına ortak olan somut özelliklerin var olduğunu ileri sürmek abesle iştigal kaçacaktır. Maalesef savaşçı bir toplum olan ve askeriyeğe önem veren Sparta’ya ilişkin ne yazık ki yazılı kaynak çok fazla değildir ve yurttaşlık düzeni ne yazık ki Spartalı vatandaşlar tarafından pek fazla kaleme alınmamıştır. Atina ve Sparta gibi Antik Çağ’da

⁹ Yabancı

bir diğer öneme sahip polis ise Roma'dır. Roma, hukuk üzerine biçimlenen bir devlet kurmayı başarmıştır. Atina kendi yurttaşlığı konusunda Roma gibi değildir, fazlasıyla nekeştir. Roma'da yurttaşlığın ticaretinin yapıldığı da görülmüştür.

Atina polisi , Sparta polisine kıyasla, ticaret sayesinde zenginleşmiş bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Atina polisi dört sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; eupatrides¹⁰ , geomeres¹¹ ,demiurgos¹² ve thetes¹³ lerdir. Thetesler bunlar arasında en yoksul olanlarıdır. Ayrıca yerel metoikoslar ve özgürlükleri bulunmayanlar yani köleler nüfusun ana parçalarını oluşturmuşlardır. Sparta'da ise 18 yaşından büyük erkekler, köleler ve dağlık çevre bölgelerde yaşayanlar dışında, apella (halk meclisi) üyesidirler. Roma'da ilk başlarda , jus sanguinis yani soy zinciri hasebiyle yurttaş olunuyordu ayrıca evlat edinme ve birçok önlem, bir çok yabancının da Roma yurttaşlığını almasını mümkün kılmıştır. Bu çoğunlukla iki evrede gerçekleşiyordu ; İlk dönemlerde, Romalılar kah bireysel kah kolektif tarzda Latin olma hakkını bağışlıyorlardı. İkinci bir dönemde, Latin hukukunun öngördüğü geçiş evresinden sonra, bütün haklarıyla Roma yurttaşlığına dahil olunabilmektedir buna optime jure denmektedir. Roma özel hukuk alanında (evlilik,miras) yerel özellikleri öyle iyi korumuştur ki, Çiçero, her erkeğin iki vatana sahip olduğunu olumlayabiliyordu. Biri kökensel vatani, öteki ise Roma yani patria communis. Son olarak III. Yüzyıl başında, Caracalla ünlü Constitutio Antoniniana ile bir seçeneğe yol açmaktadır ; ya Roma hukukunu seçin ya da kendi hukukunuzu muhafaza edin. Bu dönemde Roma yurttaşlığı tezahür olarak , bir ''site''den çok Roma'ya aidiyeti dile getirir.

Sonuç olarak, modern çağda anladığımız haliyle yurttaşlık ve demokrasi kavramları aslında tarihsel bir gelişimin ürünüdür. Bu bakımdan Antik Yunan uygarlığı

¹⁰ (iyi doğmuşlar, soylular)

¹¹ (küçük çiftçiler)

¹² (zanaatkarlar)

¹³ emekçiler,

en önemlisi Atina polisinin değişimi bu kavramların günümüzdeki halini almasına da temel olmaktadır. Unutulmamalıdır ki, kendilerinden önce yurttaşlık anlayışı var olsa da yurttaşlığa ilişkin tarihte ilk yazılı izlerini bulduğumuz yer Atina, Sparta ve Roma polisleri yani Antik Yunandır. Yurttaşlığın anlaşılmasında Antik Çağ her ne kadar bir başlangıç noktası olsa da , Ortaçağda ise ortaya çıkan yeni düşünceler ve Machiavelli, Aquinolu Thomas gibi düşünürler dönemin yurttaşını anlamlandırma da ve günümüzde bir ders çıkarmamızda çok etkili olmuşlardır. Bir sonraki bölümde Ortaçağda gelişen yurttaşlık anlayışı tartışılacaktır. Hem Antik Çağ , hem de Ortaçağ dönemi yurttaşlık anlayışları, günümüz modern yurttaşlık anlayışlarını şekillendirme bakımından ayrı ayrı önem taşımaktadır.

1.3. Ortaçağ'da Yurttaşlık Anlayışı

Güngör'e göre Ortaçağ kent devletleri, yurttaşlığın 'katılım' boyutunu öne çıkarması ayrıca kent ile yurttaş arasında kurduğu aidiyet bağı ile yurttaşlığı bir statü olarak tanımlaması açısından modern yurttaşlığı anlamak içinde önemlidir (Güngör, 2017 : 443-444). XVI. asrın ilk yarısında Avrupa, yurttaşlığın anlamının üç asır kadar unutulacağı yeni bir döneme başlamıştır , bu yeni dönem “mutlak monarşiler” dönemine rastlamakta ve gerçekten de birbirine karşıt birtakım gelişmeleri barındırmakta ve XVI. Yüzyıldan itibaren kapitalizme yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Yurttaşlığın Orta Çağ Avrupası'nda o asrın hâkim feodal yapısı ile uyuşmamasının en mühim tezahürü Orta & Kuzey İtalya şehir devletleri olarak düşünülebilir. İtalyanın ortaçağ şehir devletleri feodal yapının aksine Atina polisini anımsatan bir tarza sahiptir. İtalyan meclislerine doğrudan katılım oranları yüksek seyretmektedir. Ortaçağ'da yurttaşlık anlayışının Hristiyanlık anlayışı ile büyük oranda etkileşimde olduğu, dinin otoritesi ve yönetimde çift başlılığın güçlendiği dönemde bu konuda önemli yazılar Aquinolu Thomas gibi düşünürlerden çıkmıştır. Özellikle Orta &

Kuzey İtalya şehir devletleri bir süre sonra Atina demokrasisini andıran bir yapı arz etmişler ve yinelemek gerekirse hakim feodal yapıdan yurttaşlığı neredeyse çekip çıkarmışlardır. Örneğin Floransa’da, XVI. Asırda “Prens” gibi bir eseri çıkarmış Machiavelli gibi bir düşünürün yurttaşlık konusunda oluşan fikirleri, Antik çağ Spartasından önemli ölçüde etkilenmiştir. Makyavel güvenlik ve yönetimin istikrarı için askeri gücü hayati derecede önemli görür. Makyavel aslında döneminde asla gerçekleşmeyecekmiş gibi görülen İtalyan ulusal birliğinin kurulmasını hayal etmiştir, bu doğrultuda yurttaş önemli, paralı ordudansa yurttaşın tercih edilmesi gerektiğini savunmuştur yine de orduyu ve askeri disiplini de ön planda tutmuştur.

XVI ve XVII. asırlarda ise monarşiler merkezi güçleri oluşturduğu için, egemenliğin imparatorluklarda monarkın şahsında somutlaşması kaçınılmaz olmuştur. XIV. Louis’e atfedilen ünlü “L’etat c’est moi”¹⁴ sözü durumu açıkça ifade eder. Bu devirde yurttaşlık artık şehir ve kasaba yurttaşlığından daha büyük devlet (daha merkezi) yurttaşlığına dönüşürken, haklar , görevler , bağlılıklar da bu koşullara göre değişmektedir. XVII. asır İngiltere de ise Hobbes paralel şekilde, yurttaşların kendi haklarından belirli ölçülerde feragatlarda bulunup egemene devir teslim ettiklerini iddia etmektedir, toplum sözleşmesi kuramcısı biri için yurttaşlığın anlamlı bir kavram olmadığını söyleyebiliriz ¹⁵ XVII. ve XVIII. Yüzyıl başlarında önemli yurttaşlık kuramcıları Rousseau ve Locke ortaya çıkmaktadır. Locke’un sınırlı devlet anlayışı, yurttaşın özel alanına geniş yer bırakırken, Rousseau için özgürlük yurttaşların bir arada görevlerini yerine getirmeleriyle korunduğunu savunmaktadır. Rousseau için genel bir irade ve yurttaşlar arasında genel bir uyum önem taşımakta, her yurttaşın, yurtseverlik bilinci aşılacak bir eğitimden geçirilmesi gerekecektir¹⁶

¹⁴ Devlet Benim

¹⁵ ibid, 164-165

¹⁶ Aktaran Üstel, 1999: 79-80

Weber'in, Batı'daki Ortaçağ sitesine ilişkin çözümlemesi, sitenin sosyolojik tutarlılığını olduğu gibi koruduğun anlamamızı sağlayan bir görüntüsünü vermektedir (Weber, 1978: 1238-1239). Ortaçağ sitesinin başlıca özgünlüğü, ortakçı yapısı (Verbandscharakter) , bireyin kendi meslek loncasıyla, gildasıyla , ya da kabilesiyle olan bağlarının ötesinde ya da bunlardan ayrı olarak bağlı olduğu (bazen ant içerek bağlandığı) 'lonca' halindeki oluşumdur. Ortaçağ kent sakininin, site bir " birlik " [commune] haline geldiği ve de üyelerinin tikel sorunlarına bakma yetkisiyle donatılmış loncalardan farklı olarak, burjuvaların birliğini o şekliyle temsil eden bir ortaklık (bir tüzel kişilik) varolduğu andan itibaren, özel bir şehirli [citadin] (yurttaş(citoyen)) kimliği vardır. "Stadtluft macht frei"¹⁷ Orta & Kuzey Avrupa'ya özgü bu ifade , bir kölenin ya da bir serfin efendisi olan kişi, belli bir süre sonra o köleyi ya da serfi kendi malı olarak talep etme hakkını bir süre sonra yitirdiğini anlatmaktadır. Kentsel olmayan katmanlamadan ayrı, yeni bir toplumsal katmanlama yaratan ve böylece kentin özgüllüğünü siyasal birim olarak koruyan yeni statü gruplarının ortaya çıktığını ve yurttaşlık anlayışında yeni bir şekillenme olduğunu düşünebiliriz. İşte bu sözünü ettiğimiz şekillenme modern dönem yurttaşlık olgusuna giden yolu başlatacaktır. Bu bağlamda, modern çağda yurttaşlık anlayışını çözümlemek için tarihsel örgüde Fransız Devriminin kavramı nasıl şekillendirdiğini anlamak elzemdir.

1.4. Fransız Devrimi ile şekillenen Yurttaşlık Anlayışı

Bouineau' ya göre herkes yurttaş denilince aşağı yukarı bir şeyler bilmektedir ama açıklama istenildiğinde her şey karmaşıklaşmaktadır (Bouineau, 1996). Bu bağlamda tarihten yola çıkarak düşünmek gerekmektedir. Balibar'a göre 1789 Devrimleri insan ve yurttaşın denklemi siyasal hayvanın onarılması üzerine kurulmamıştır, esasen siyasal hayvan fikri Yunan ya da Roma sitelerinin kurumlarına denk düştüğü kadarıyla,

¹⁷ Kent havası özgür kılar.

eşitliğin ve özgürlüğün tanımlanması olarak değil, durumlara göre bir gelenek, bir kurum ya da bireylerin doğal nitelikleri üzerinde yükselen toplumsal bir statü olarak kabul edilen özgürlük sınırları içinde eşitlik tezi tarafından desteklenmektedir, eşitlik burada bir sonuç olup, özgürlüğün bir niteliğini (attribut) taşımaktadır. Özgürlük bir statüyü daha doğrusu bir şahsiyeti temsil ederken eşitlik ise bu statüye bağlı bir işlevi , bir hakkı temsil etmektedir (Balibar, 1996: 81).

Rousseau yurttaş sözcüğünü tekrar ele almıştır. Sözcüğün dağarcığında özgünleşerek 1783 yılında yurttaşlık yani citoyenneté türevini doğurduğunu belirten Bouineau, tarihsel bakış açısıyla bugün bize göre yurttaşın terimin siyasal anlamı ile aslında bir sitenin üyeliğine denk geldiğini söylemektedir. Yurttaşlık kavramının, sitenin ortaya çıkışından önce var olamayacağına işaret eden Bouineau, eski Mısır’da sözcüğün bir eşanlamlısına rastlanmadığını belirtmektedir (Bouineau, 1996: 109). Bu da aslında, site rejimleri dışında “ yurttaş ” sözcüğünün kendisini benimsetmekte zorlandığını ortaya koyuyor. Nitekim “ Romalı yurttaş ” sıfatını edinmiş son kişilerden biri , VI. Yüzyılda Teodoric’tir ve yurttaş sözcüğünün anlam yüklü olarak ortaya çıkışını görmek için modern dönemin sonunu beklemek gerekecektir.

Fransız devrimi sonrasında yurttaşlık kavramı iki tür metinde¹⁸ karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Bu iki metinden ilk ve yön gösterici olması bakımından önem taşıyanı 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesidir. İnsan ve Yurttaş hakları Bildirgesi metninin hiçbir yerinde yurttaşın hukuksal tanımı verilmemiştir. Özgürlüğün önceliğine ve evrenselliğine dayanan 1789 önermeleri ile temel özgürlük olan “ var olma hakkı”na kadar uzanan ve bunu da içeren evrensel karşılıklılık ya da özgürlüklerin karşılıklı evrensel kabulü olarak özgürlük kavramının gizli eşitlikçiliğini geliştiren 1793 önermeleri süreklilik içinde yer alırlar (Gauthier, 1994: 78). Bu önermeler, siyasal alanı

¹⁸ (1789 ve 1793 Bildirgeleri.)

ve devletin rolünü insan doğasından yola çıkarak sınırlandıran ortaklaşmayı ya da yurttaşlığı kuran doğal haklar bildirgesinden, temelde Locke'çu olan klasik bir düşünceden kaynaklanırlar.

Balibar, eşitliğin esas olarak ekonomik ve toplumsal bir düzeyi yansıttığını söylerken, özgürlüğün ise her şeyden önce hukuksal ve siyasal bir düzey olduğunu iddia etmektedir. Eşitliğin gerçekleşebilmesi için devlet müdahalesi gerekir ve bu esas olarak yeniden-dağıtım düzeyinde gerçekleşmektedir, bu konuda liberalizm ve sosyalizm birbirinin zıttı sonuçlar çıkarsa bile hemfikirdirler. Balibar için temel çıkmaz insan hakları ve yurttaş hakları söylemi arasında bir uzaklığın bulunmasıdır. İnsan hakları söylemi, günümüzde, inanç özgürlüğünden ya da bireysel güvenlikten var olma hakkının talep edilmesine kadar uzanan çok geniş bir tayfı kapsamaktadır. Bu yüzden 1789'un devrimci önermelerinin tipik denklemini -insan ve yurttaş denklemini – savunmak daha güç hale gelmektedir.

Homo homini deus, homo homini lupus¹⁹ Balibar'a göre sıradan ve sık sık ortaya atılan başka bir tarihselci açıklamadır. Balibar için zaman artık geçmiştir ve 1789'un önermelerinin oluşturucu gerçekliğini dayatabildikleri koşullar artık bulunmamaktadır. Marcel Gauchet'in kitabında temel paradoks olarak bahsettiği şey, 1789 bildirgesinin çekirdeğine ulusal egemenlik kavramının yerleştirilerek, halkın temsilini meşru kılmak için karşı çıkılmış olan monarşik egemenliğin tersine çevrilerek taklit edilmesidir²⁰ Mutlak hükümdarın " tek ve bölünmez " iradesine, devlet kurucuları, yine tek ve bölünmez olan, yine her yetkeyi elinde bulunduran ama son çözümlemede ulusu oluşturan tek tek bireylere dayanan " genel irade"yi denk düşürmelidir. Böyle bir kavram; doğrudan demokrasi ile devrimci diktatörlük arasında gidip gelmeye mahkum olacaktır; yasama ve yürütme erklerini ya da devletin ayrıcalıkları ile bireylerin bağımsızlığını

¹⁹ insan insanın tanrısı, insan insanın kurdudur.

²⁰ Aktaran Balibar, 1996: 83-84

dengelemek söz konusu olduğunda, bu kavramın , modern siyaset için hukuksal bir çerçevenin pragmatik kuruluşuna uymadığı ortaya çıkmakta, bu nedenle Fransız devrimi ilk ağızda Balibar için bir yenilgidir (Balibar, 1996: 84).

Mülkiyetin dokunulmaz karakteri ve ‘‘haklar’’la ‘‘görevler’’in karşılıklığına dayanan 1795 Thermidor Bildirgesi ile beraber belirli bir ‘‘toplumsal’’ temel, yurttaşlığın evrensel ve doğal temelinin yerini almıştır: bu durum bir kopukluk, hatta ters yüz olma sonucunu ortaya çıkmaktadır. Bu elbette, toplumsal çatışmaların gelişimine karşı-devrimci tepkinin ifadesidir; özellikle de Fransız Devrimi’in ‘‘ burjuva’’ olmayan, halkçı bileşenlerinin , insan haklarını kaleme alanların hedefi olan pratik kısıtlamalara – aktif yurttaşlık ile pasif yurttaşlığın oy hakkına parayla sahip olma [censitaire] temelinde ayrışması ve ‘‘olgusal eşitlik’’in doğal haklar alanından dışlanması- karşı, insan haklarının evrenselliğini siyasal olarak kullanmaya devam etmeleri biçimindeki tepkiyi ifade eder. Balibar, devrimci döneme özgü çelişkiyi yorumlamanın iki biçiminden hiçbirini benimsemez. Her ikiside ona, tamamen farklı nedenlerle özgüllükten yoksun gelmektedir, şematik olarak 1789’da geliştirilen ‘‘ulusal egemenlik ‘‘ kavramının , bir anlamda, bir aşkınlığın yerine ötekini koyarak monarşik egemenlik kavramını temel bir süreklilik çerçevesinde geri getirdiğine inanmaktadır ayrıca insana ve yurttaşlık haklarını ‘‘kuran’’ insan doğasının evrenselliğine yapılan referansın, burada , klasik ‘‘ doğal hukuk’’ adı altında genel olarak tanımlanabilen ideolojik kaynaklarının ortalama kapsamına yeniden yöneltebileceği tehlikesini vurgulamaktadır (Balibar, 1996: 90).

Devrimci önermenin çekirdeklerine paralel olarak Balibar’a göre, 1789 Bildirgesinde, insan veya yurttaş hakları fark gözetilmeden ve tıpatıp aynı anlamda kullanılarak pratik bir şekilde insan ve yurttaş arasında bir fark yaratılmaması, bir tek şart ile; hakların doğasına ve genişliğine göre ‘‘ tanımlanmış ‘‘ olmaları gerektiğinin vurgulanması ile gerçekleştirilebilir (Balibar, 1996: 97). Bildirgenin insanı ise özel birey değil yurttaşır. Bağımlıların, kadınların ya da ücretlilerin hak talepleri ; ezilenlerin

kurtuluşu sadece kendi eserleri olacaktır. Bu bağlamda Balibar devrimci önermenin ilk belirlemesi olan insan eşittir yurttaştır dedikten sonra ikinci ‘‘ negatif evrensellik ‘‘ belirlemesini yapmaktadır. İnsan haklarının evrensel olarak siyasal anlamı ile önermelerinin bir ‘‘ insan hakları siyaseti’’ni var kılma titizliği tümüyle ‘‘ pratik’e ‘‘ ‘‘ mücadeleye’’ ve ‘‘toplumsal çatışmaya’’ bırakılmıştır. Bu olgular arası sürekli çatışma vardır. Balibar şu varsayımı öne sürmektedir; Eşitözgürlüğü belirlemek ve bunu pratiğe dahil etmek, bu önermenin hakikatini gerçekleştirmektir. Balibar’ın ‘‘eşitlik ve özgürlüğün modern diyalektiği’’ olarak tanımladığı ; evrensel olarak nitelenen insan haklarının toplumsal alandaki güç ve iktidar ilişkilerinin siyasal temsiliyete nasıl yansıdığına bağlı olarak kendi içerisinde dikey bir bölünme yaşarken, aynı zamanda ulusalın sınırları içerisinde de yatay parçalanması, Hegel ve Marx’ca ‘‘ artık kendiliğinden yurttaş olamayan insanlardan nasıl iyi yurttaş gerçekleştirilebilir ‘‘ sorusu ile ifade edilmektedir (Balibar, 1996: 93-94).

Böyle bir gerçekleştirme iki etmene bağlıdır; İlki, devrim sonrası siyasetin süregeldiği ya da hatta inşa edildiği ardışık konjonktürlerde verili çıkar çatışmalarının ve güç ilişkilerinin belirlenmesi, aynı zamanda da , bu tür gerçek çelişkilerin devrimci önerme tarafından açılan ideolojik uzamda düşünülebilir olduğu biçimlerin de belirlenmesi gerekliliği. Bunu ise Balibar modern siyasetin ideolojik gerilimlerinin inşasını tartışarak yapıyor, şematik olarak üç maddelik inşa varsayımı yapmaktadır; Birincisi, hakkın modern, ‘‘öznel ‘‘ bir şekilde yeniden yapılandırılması için özgürlük ve eşitlik denklemi zorunludur, ama bu yapılandırmanın kurumsal istikrarını güvenceye alacak güçte değildir. Kardeşlik (cemaat) ve ‘‘mülkiyetin’’ karşıtlamalı biçimlerini alan bir dolayımına gereklidir. İkincisi bu dolayımamlardan her biri, sırası geldiğinde, bir çatışmanın hedefidir ve pratik olarak, bir yanda ulusal bir cemaat ile halk cemaatine, öte yanda da emek-mülkiyet ve sermaye-mülkiyete bölünmüş olmaktadır; bu iki karşıtlığın bileşimi ‘‘sınıf mücadelesi’’nin en umumi ideolojik biçimidir. Üçüncü ve sonuncusu ise

dolayımlamaların her biri, tıpkı çatışmalı ifadeleri gibi, bir başka tür “ çelişki”yi bastırmaktadır.; bu çelişkiler kardeşlik-cemaat tarafında, cinsiyet farklılıkları; mülkiyet (emek-sermaye) tarafında ise “ entelektüel” bilme ile “bedensel” faaliyetin ayrılmasıdır (Balibar, 1996: 95).

1789 Bildirgesinin ifadesinde içeren evrensel hakikat karşısına yerleştirdikleri bu üç dolayım, eşitözgürlüğün tarihsel ve ideolojik “diyalektiği”ni yaymayı tamamlamıştır. Bu diyalektik, tarihin sonuna değil, tarihin sürekliliği amacıyla tarih içinde ve tarih tarafından ortaya atılan soruna dayanmaktadır. Son olarak Balibar , bu diyalektiğin önermenin sahiplerine siyasetin öteki üç döneminden birine sahip olabilme imkanı verdiğini iddia etmektedir; Bu üç dönem sırasıyla; Bir; yurttaşlık kavramının antropolojik farklılıklara, özgür insan ile kölenin, hükümrân ile tebanın, “ büyük “ insanlık ile “ küçük “ insanların eşitsiz statülere sahip olduğu eski dönem, İki; İnsan ve yurttaş kavramlarının gücül olarak tanımlandığı , bütün insanlara siyaset hakkının açıldığı modern bir dönem ve üç; Nihayet sorunun genelleşmiş yurttaşlık temelinde, insanın soyut ya da cinsil kavramının aşılması biçiminde ortaya atıldığı post-modern bir dönem. Balibar bu dönemlerle ilgili birbirini izleyip doğursalar da, bir tiyatro eserinin tabloları gibi birbirlerinin yerine geçmeyeceklerini; bizim için ve son celsede bizim siyasal sorunla ilişkimizde güncel anımızın bir yapısı olan bir “çağdaş-olmama” içinde – aynı zamanda hem devletle, hem sınıf mücadelesiyle, hem de antropolojik farklılıkla ilişkide olduğumuz unutulmadan- hala düzensiz bir bütünlük olarak mevcut olduklarını söylemektedir (Balibar, 1996: 102).

Bu çıkarımlardan hareketle, Devrim dönemi (1791) yurttaş sözcüğünün iki ayrı kabulünden bahsedilebilir. Yurttaş toplumsal gövdenin üyesidir , ne yabancı ne de medeni hukuk açısından ölü olan yurttaşlık haklarının tamamından yararlanana yurttaş denmektedir. Sieyes’e göre etkin yurttaş ile edilginler arasında ayırım yapmak bu

bağlamda önem taşımıştır²¹ Devrim Fransa'sında yurttaşın durumu, birtakım kıstaslar doğrultusunda kazanılabilen aynı zamanda da yitirilebilen bir bir duruma sahip olmak anlamına gelmektedir. Yurttaşlığın kazanımı; Baba , ve kan bağı, İkamet gibi sebeplerle olmaktadır; Yurttaşlığın kaybedilmesi ise yabancı bir ülke vatandaşlığına geçiş, Akıl sağlığının yitirilmesi gibi geçici olarak kayıplar ,ve ölüm gibi kalıcı kayıp sebepleriyle olabilmektedir. Ayrıca Daunou ve Boissy d'Anglas vergi yükümlülüğünü yerine getirmeyenlerin, askerliğini yapmayanların yurttaşlıktan çıkarılmasını önermişlerdir²². Antik Çağın tersine Devrim Fransa'sında , yabancılar; yurttaşlığı kazanabilirler. Devrim sayesinde Fransa'ya yerleşmeye gelmiş yabancıların alabildiği durumlar vardır. Fransız bir kadınla evlenmek bir yaşlı ya da çocuğun bakımını üstlenmek ya da evlat edinmek , bir mülk sahibi olmak, ya da sadece bir mesleği icra etmek gibi sebepler ile yurttaşlık kazanılabilmektedir. Yurttaşlığa özgü nitelikler ise Yurttaşlık hakları ve kullanımı; kazanıldığında yurttaşlık , koşulları yerine getirenler , özellikle oy verme hakkıyla birlikte birtakım haklara sahip olabilmektedirler. Bu konuya paralel eğitim ve yurttaşlık bağlantısı, Devrim Fransa'sının öğretilerini ve yurttaşlık bilincini genç kuşaklara aktarmak ve bu bilinci devam ettirme adına dönemin düşünürleri için büyük önem arz etmiştir, bu bağlamda yurttaşlık-eğitim bağlantısı üzerinde durulması gereken bir konudur.

Eğitim-yurttaşlık ilişkisini inceleyen önemli yazarlardan biri Dominique Borne'dur. Borne'a göre günümüz dünyasının sorunlarından biri Avrupa'ya göre konumlandırılmış olmasıdır. Fransız bir yazar olan Borne, okulun yurttaş yaratmada en önemli araçlardan biri olduğunu düşünmektedir. Avrupa, Okul konusunda ortak bir iradecilik sergilemekte midir sorusunu sorgulamaktadır. 1902 yılından bu yana Fransa'da okul programı, Fransız tarihine odaklanmaktadır, 1997 yılından sonra artık Fransa'nın

²¹Aktaran Bouineau, 1996: 112

²² Aktaran Bouineau, 1996: 117.

Avrupa'daki ve Dünyadaki konumu üzerine odaklanan bir okul karşımıza çıkmaktadır. Devrim sonrası Fransa ulusal, Avrupai ve evrensel düzeyde olmak üzere üç düzlemde incelenmeye başlayacaktır. Bu bağlamda Borne, ulusal yurttaşlığı tümüyle bir Avrupa bütünü içinde eritilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Yurttaşlığın, Avrupa potasında eritilmesinin arzu edilir bir şey olduğunu düşünmeyen Borne, bu sorunları tasarlamak gerektiğine inanır; coğrafya biliminin, farklı düzlemlerde yurttaşlık bilgisine katkısı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bir kişinin, okulunun, belediyenin, vilayetinin, hatta Fransa ulusunun yurttaşı olması onun Avrupa ve hatta dünya yurttaşı olmasını engellemez ve yurttaşlık sorumluluğu böyle öğrenilir. Sorumlu bir yurttaş, bu farklı düzlemlerde eyleyebilecek ve bir gelecek düşüncesine sahip olabilecek durumda olmalıdır, çünkü yurttaş olmak ya da siyasal bağlamda eylemek, gitgide birbirine bağımlı bir dünyada yaşadığımız düşünülürse, tüm bu düzlemleri bir arada tutarak geleceği düşündürmektir (Borne, 1996: 165).

Fransız Devrimi sonrası yurttaşlık anlayışının gelişmesinde tarihsel olarak okul ile yurttaşlık arası var olan bağı çözümlemek amacıyla Borne, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet dönemini incelemektedir. Bu bağlamda Okul, verdiği eğitimde ikili bir misyona sahiptir: yurttaşlara, cumhuriyeti bir tarihin ucuna yerleştiren ve ayrıca da ayrılıkların ötesinde, Fransa tarihinin tümüyle bütünleşme yeteneğine sahip bir bellek edindirme misyonu ve insanı özgür yargıda bulunabilme yetisine sahip kılma amacı. Bu iki misyon ile beraber okul, yurttaşlık okumalarının odağında yer almaktadır. Borne'a göre yurttaşın bu şekilde okul aracılığı ile oluşturulması aslında cumhuriyete olan itirazların da yükseldiği zaman ile çakışmaktadır.

Devrim sonrası çocuklara cumhuriyetin tek, yasaklanamaz, egemen ve bölünmez olduğu öğretilmeye başlamıştır. Bu terimlerin kendileri, kutsallık alanına aittirler; Yasaklanamaz, egemen, bölünmezlik tüm bu kavramlar neredeyse dinsel bir söz dağarcığını işaret eder. Buradan Borne şu sonucu çıkarır: İdeal yurttaş, okul sayesinde

yargılama konusunda mutlak bağımsızlığı olan birisi olmaktadır, bu bakış açısıyla eğer cumhuriyet bir yurttaşlar cemaati ise, o zaman gerekli olacak olan şey “ eğitimde eşitlik ” olacaktır. Bu herkesin aynı okullara gitmesi anlamına gelmemektedir. Her öğrenci kendi yeteneğine göre başarılı olacaktır, fakat temel olarak yurttaşlar cemaati oluşturulması isteniyorsa eşit bir eğitim, temel bir gerekliliktir. Gerçek yurttaş aslında ekonomik olarak bağımsız olan yurttaşdır. Günümüze kadar süren ve Fransız düşüncesine yer etmiş olan radikal ideal, mali yönden bağımsız bir yurttaşlar cemaatini, belirli bir mal varlığına sahip orta sınıfları dayanak almaktadır (Borne, 1996: 160). Filozof Alain’e göreyse, yurttaş, iktidarlara direnmesi ile tanımlanır²³ Yurttaş ve hakları, radikal düşünceler karşısında olabilecek çeşitli baskılara yönelik bir siper olmuştur. 1950’li yıllardan sonra Fransa’da kır nüfusunun genel nüfusun %15’nin altında olması sebebiyle gündelik yaşamdaki haliyle yurttaşlık zayıflamaktadır.

Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet döneminde yaygın olan yurttaşlık eğitimi biçimleri doğrudan doğruya bugüne aktarılamamıştır. İlkeler değil ama pratikler yeniden sorgulanmakta olduğu söylenebilir. Ortaokuldaki yurttaşlık bilgisi gibi derslerin programları, önce kimlikten söz ederler. Kimlik; inançların, kanaatlerin , farklılıkların bir hak olarak tümcül bir şekilde kişinin/kişiliğin tanımlanmasını sağlamakta en önemli araçlardan biridir. Yurttaş, kendi kendisini farklı olarak tanımlar, ortak yasalara itaat eder, zenginliklerini benimsediği bir ulusun ortak değerlerini paylaşır. Tarih ve coğrafya ayrıca yurttaşlık eğitiminde önemli role sahiptir. Tarih hiç şüphesiz bir ulusal kimliğin oluşturulmasına hizmet eder, ulusal kimlik oluşturulacaksa tarihten vazgeçilemez. Malvarlığı ise ulus fikrinin somutudur. Ayrıca, insanoğlu ancak kendi kimliğinden eminse başkalarına karşı hoşgörülü olma eğilimindedir. Bu bağlamda Borne’un iddiasına göre, milliyetçi ve saldırgan halklar, uluslar , kendi kimliklerinden emin olmayanlardır; milliyetçi saldırganlığı önleyecek olan şey de hoşgörülü bir kimliğin güçlendirilmesidir

²³ Aktaran Borne, 1996: 161.

(Borne, 1996: 165). Bir ulusla eşleştirilmeden önce toplumsal sözleşme ile bağdaştırılan yurttaşlık, 1789 Bildirgesi'nde ulus inancından da önce gelmiştir. Bu bağlamda kimlik-yurttaşlık bağlantısı derinleştirilmiştir. Özetle, Fransız devrimi sonrası yurttaş, bir monarka tabi olmayan diğerleri ile eşitlik iddiasına sahip bireyler olarak algılanmaya başlamış, bir toplumun içinde , bir topluma ,toplumsal anlaşma yoluyla razı olmuş bir şekilde yaşayanlar olmuştur, Antik Çağ, Orta Çağ ve Fransız Devrimi sonrası şekillenen yurttaşlık anlayışından sonra yurttaşlığın tarihsel gelişimini tartışmada son durağımız olan modern dönem yurttaşlık anlayışını irdelemek gerekmektedir.

1.5) Modern ve Post-Modern Dönem Yurttaşlık Anlayışı

Schnapper'a göre, her toplumda hukuksal ve siyasal düzlemde yer alan biçimsel ve soyut ussallık iddiası ile yurttaşlar arasında, yalnızca “ cemaatçi ” ya da “etnik ” tipte, yani doğrudan ve duygusal bir toplumsal bağ yaratmanın gerekliliği arasındaki gerilim önem arz etmektedir. Bu gerilim, demokratik ulus fikrinin merkezidir. “Modern” yurttaşlığı bugünkü anlamıyla kavramamızda en önemli dönemlerden biri olan Devrimler Çağı'nda meydana gelen ideolojik tartışmaların merkezinde ‘Toplum Sözleşmesi’ kavramı yatmaktadır. Modern yurttaşlığın evrimini incelemeye devam ettiğimizde, yurttaş haklarının toplumun iktidar kavgasına paralel olacak şekilde anlayışların da şekillendiğini görebilmekteyiz. Bir başka deyişle, “yurttaşlık haklarının doğuşu, gelişmesi ve genişlemesi kapitalist toplumda sınıf güçlerinin değişen ihtiyaç ve kapasitelerine göre belirlenmektedir (Barbalet, 1988: 31) ayrıca “yurttaşlığın hem yönetici sınıf hem de ezilen sınıf stratejisi olarak ikili bir nitelik taşıdığını, bu nedenle bir yandan toplumsal bütünleşme arayışını ifade ederken bir yandan da yeni çatışma zeminleri yarattığını görmekteyiz”²⁴

²⁴ Aktaran Güngör, 2017: 445.

1830 ve “Halkların baharı” olarak adlandırılan 1848 yılları, bir yandan her ulusun kendine ait bir devleti olması gerektiği talebinin yanı sıra, özgürlük ve hak taleplerinin (yurttaş hak ve özgürlükleri) de geniş bir biçimde dile getirildiği ayaklanmalarla doludur (Hobsbawn, 2003: 21-41). Tarihsel koşulların farklı yurttaşlık kavrayışına neden olduğu iddiası çerçevesinde yapılan karşılaştırmalar, nesnel saptamalar olarak görünmektedir. Bununla birlikte, özellikle Doğu-Batı karşılaştırmaları, modernite ve moderniteye özgü ilerlemeci içerik ile bireysel ya da kolektif “ özgürleşme projesinin “ yalnızca Batıya özgü olduğu konusunda Huntington’un ileri sürdüğü sava doğru bir kaymaya da yol açabilmektedir.²⁵ Modern ulusu yaratmış olmakla övünen Fransızların, kendi örneklerini koyma eğilimleri vardır. Bütün araştırmacılar kendi uluslarını ayrıcalıklı bir örneği olarak almaya hevesli oldukları gözlemlenebilir. Egemenlik ve yurttaşlık Schnapper’a göre birer kurmacadır. Somut olarak insanlar bu kadar soyut düşünceler içerisinde harekete geçirilemez. (Fransız devrimi belki bir istisnadır.) Büyük Batı demokrasilerinin görkemli doğuşu, İsrail Devleti’nin trajik başlangıcı, küçük Avrupa uluslarının yerel-yönetimsel özgürlükleri söylentileri içerisinde gerçek olaylardan yola çıkarak oluşturanlar tarihçilerdir (Schnapper, 1996: 147).

Demokratik ulus düşüncesi, Schnapper’a göre bir ütopyadır. Etnik ya da dinsel-etik ihtirasları aşmaya, anlaşmazlıkları hukuk yoluyla çözmeye çaba gösterir ve bununla beraber kaçınılmaz olarak cemaat kavramına çağrıda bulunur. Demokratik ulus düşüncesi salt ussalık olamaz. Hem mantıklarına , hem de ilan ettikleri ideale uygun oldukları ölçüde, ülkelere, entelektüel geleneklere göre, yurttaşlığa dayalı, Batılı “ Amerikanvari” ya da “ Fransızvari” şeklinde adlandırılan uluslar, yurttaşlığın ya da bir siyasal toplumun varlığından ortak yaşamın örgütleyici ilkesini çıkardıkları için bu düşünceye ya da bu ideal tipe (eşitsiz ve farklı bir şekilde biçimlenmiş sadece bir tek ulus) daha yakındırlar. Etnik ya da “ Almanvari” bir ulusun ideologları ve ulusçularsa, demokratik çağdaki

²⁵ Aktaran Göktürk, 2006: 35

siyasal örgütlenmenin belirgin şekli olan ulusun özgül ya da belirleyici değerleriyle ilgilenmeyip ulus öncesi değerlere başvururlar. Siyasal bir toplum yaratma iddiası yerine, etnik bağlar üzerinde durarak her zaman eksik kalsa da , evrensellik iddiası ile ulusal tikellerin devlet aracılığıyla sürdürülmesi arasındaki gerilimle kendini açığa vurmaya da , ulusal projeyi oluşturan şeyi, yani somut aidiyetleri ve etnik bağlılıkları aşma çabasını göz ardı ederler. Etnik ulus kavramının kendisi bile, Schnapper’ın inanışına göre çözümlemesal olarak, terimleri açısından çelişkilidir (Schnapper, 1996: 154-155). Weberyen bir terminoloji ile , güç egemenliği, etkisi altında bulunan yurttaşlar üzerine kayacaktır. Devlet/kamusal/siyasal ile toplumsal/özel/ekonomik/sivil alanlar arasında yapılan mutlak ayrıştırma liberalizmin öngördüğü biçimde insanların doğuştan eşit olduğu ve doğal haklara sahip oldukları varsayımını da kendi içerisinde barındırmaktadır diyebiliriz.

Modern devlet aslında sivil alan ve kamusal alan kutuplaşmasını ortaya çıkarmaktadır. Sivil alanda; bireyler “insan” olmaktan kaynaklı eşit kabul edilirler bu da insan hakları temelinde bireylerin birbiriyle dayanışması gerektiği vurgusu ortaya konularak yapılır, kamusal alanda ise yasal olarak “yurttaş” tanımlaması yapılarak bireyler; ulus-devletin sınırlarına yani uluslararası ilişkilerin ağına hapsedilirler. Bu konuya ilişkin, Habermas; “burjuva toplumunun” XIX. Yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına geldiği andan itibaren geçirdiği dönüşümü vurgulayarak, hak taleplerinin sürekli devletin düzenlemesiyle ve “resmi” kamusal alan içerisine dahil edilmesiyle “devletin toplumsallaşması”, “toplumun ise devletselleşmesi” yönünde bir eğilim sonucu, devlet ile toplum arasındaki ayrışmanın fiilen ortadan kalktığını belirtir (Habermas, 1997: 27). Dolayısıyla, modern demokrasilerde, toplum ile devlet arasında siyasal tartışmanın alanı yaratılması adına özerk bir kamusal alanın ortaya çıkması gerektiği düşüncesi son derece önem taşıyan bir husustur.

Buraya kadar Fransız Devrimi sonrası şekillenen “modern” yurttaşlık anlayışını tartışmış olduk. Hem modern hem de post-modern dönem yeni yurttaşlık anlayışları farklı düşüncelerle de şekillenmiştir. Bunlardan biri iki dönem yurttaşlık anlayışının çağdaş kapitalizm ile olan bağıntısıdır. “Çağdaş kapitalizm” toplumsal ve ekonomik sorunların çözümüne ilişkin devletin kullanılmasını hedefleyen siyasetin artık ulusal mekanda yapılmasını ortadan kaldırmakla kalmamakta aynı zamanda “tepeden küreselleşme, temelden ise adem-i merkezileşme” sonucu sınıf mücadelesine dayanan bir dönüştürme projesinin de kendi içinde yeterli olasılığı barındırmadığını vurgulamaktadır (Urry, 1995: 103). Held ve McGrew, bu saptamadan yola çıkarak, siyasi örgütlenmenin doğasının ve biçiminin farklılaştığı ve siyasi eylemlerin ve karar alma süreçlerinin giderek sıklaşan bir biçimde “ küresel” ölçekte gerçekleştiğine dikkat çekerek, “ küresel yönetişimin “ kurallarının , kurumlarının ve mekanizmalarının oluşturulduğu sonucunu çıkarmaktadır.²⁶ Bu bağlamda, Dünya’nın en büyük ve Birleşmiş Devletler tarafından desteklenen tek kurumsal sürdürülebilir girişimi olan UN Global Compact’ın, 2001 yılında yaptığı bir araştırmada saptadığı gibi; daha önce devletin sorumluluğu olarak kabul edilen toplumsal ve siyasal yükümlülüklerinin en azından bir kısmının şirketler tarafından üstlenilmesi gerektiğini vaaz eden anlayışa göre “ şirket yurttaşlığı “ ve “ şirket sorumluluğu “ “bu ilkeleri şirket stratejilerinin ve pratiklerinin unsurları olarak içselleştiren şirketler” için iyi ticaret anlamına gelecektir²⁷

Birleşmiş Milletler (BM) Küresel Yönetişim Komisyonu, 1995 yılında hazırladığı raporda Birleşmiş Milletler örgütünün 1990 yılından bu yana ortaya çıkan gelişmeler göz önünde bulundurularak reforma tabi tutulması gerekliliğini vurgulayan BM’in hem yapısına hem de yetkilerine dair bir dizi değişiklik önerisinde bulunmuştur²⁸ Bu öneriler, BM’in bugüne kadar sadece egemen devletlere karşı olan sorumluluğunun dünyada

²⁶ Aktaran Göktürk, 2006: 59

²⁷ ibid, 60 , kaynak : UN Global Compact, Security Council Resolution 1373, 28.9.2001.

²⁸ ibid, 61, kaynak : UN CGG

yaşayan her bireyi kapsayacak biçimde genişletilmesi ve “ herkesin birbirine değer vermesi”nin önemi ve bunun kurumsallaştırılması gerekliliği ve zaman içerisinde “ küresel bir etik “ oluşturulabileceği ve küresel yönetişimin bu “küresel etik” üzerinden tanımlanması gibi nedenlerle gerekçelendirilmiştir (Göktürk, 2006: 61). BM Küresel Yönetişim Komisyonunun 1995 raporu ulusal devlet ve ulusal devlet ile bağlantılı kabul edilebilecek her türlü süreci ve kavrayışı tartışmaya açması bakımından son derece önemlidir.

Katılımın, yurttaş ile olan bağlantısından, sivil toplum örgütlerine indirgenmesi ile yönetim modeli içerisinde dönüştürülmesi yeni sağ yaklaşım bakımından da önem taşımakta olup; post modern toplum olarak tanımlanan bu döneme yönelik yapılan çözümleme odaklı çalışmalar, genellikle teknolojiye ve üretkenlikteki artışa bağlı olarak kapitalizmin yapısında da bir değişikliğe parmak basmaktadırlar. Bu çerçevede, çok kültürlülük söylemi bağıntısında tikelleşmiş kimlikler ulusal devletin simgelediği bütünleştirici gibi görülen ama bir o kadar da katı kültüre ve dolayısıyla “öncenin” kolektif kimliklerine saldırmaktadır. Post-modernizm ise toplumun ve siyasetin çok kültürlü ve çok kimlikli olmasından yana tavır almaktadır. Bu biçimiyle post-modernizmin asıl hedefinin ulus-devlet olduğu söylenebilir, bu bağlamda, küresel hareket eden sermayenin yerel ile kurduğu ilişki teşvik edilmelidir. Post modernizm gücün ve iktidarın başka bir mekanda ve boyutta örgütlenmesi gerektiğini tanımlayan yeni sağ dalga ya da neo-liberalizm için ideolojik ve politik bir zemin hazırlamaktadır.

Post-modernizmi ele alan yeni yaklaşımlar, ulusalın dışına çıkarak klasik yurttaş tanımlarının içerdiklerini boşaltıp, değiştirmekte ve yeni bir tanımlanmasını yapmaktadır. Örneğin; Konstrüktivizmin en önemli temsilcilerinden Wendt, uluslararası ilişkileri “toplumsal olarak oluşturulmuş” bir süreç olarak tanımlar (Wendt, 1999: 1). Kant’ın insan için yaptığı “toplumsal olmayan toplumsal” ile Hegel’in “tanınma için mücadele” kuramlarından yola çıkarak, bir sistemin gelişebilmesi için çatışmanın olması gerektiğine

katıldığını ancak bu çatışmanın kaçınılmaz olarak bir dünya devletine dönüşeceğini ifade eder (Wendt, 2003: 493).

Giddens ise post modernizmi reddetmektedir. Bugünkü durum için modernliğin radikalleşmiş halini ifade eden “yüksek modernlik” ya da geç modernite terimlerini kullanmaktadır. Yüksek modernlik, toplumsal ilişkileri, deneyimleri ve mekanizmaları iletişimdeki gelişmeler sayesinde, zaman ve uzamın sınırlılıklarını aşarak yerinden - özellikle de yerel bağlamından- çıkarmıştır. Dolayısıyla zaman - uzam ayrımı yerel ile küresel arasında kurulan bağlantı ile toplumsal ilişkilerin gitgide yoğunlaşması ile bir görüngü haline dönüşmektedir (Giddens, 1994: 62-63). Modern dünya ekonomisini küreselleşmenin dört boyutundan biri olarak ele alan Giddens, ulus-devlet sistemini, askeri dünya düzenini ve uluslararası işbölümünü de diğer unsurlar olarak sıralar (Giddens, 1994: 68-69).

Son olarak, Rosenberg’e göre sivil toplum ; modern dönemde, devlet sistemini oluşturan bir mekan olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalist görüşe göre küresel ekonominin etkinlik alanı uluslararası sivil toplum olmaktadır. Uluslararası sivil toplum hem ekonominin hem de modern devlet sisteminin mekanı olma iddiasını taşıyır şekilde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla uluslararası sivil toplumda ortaya çıkan ulus-aşırı hareketlerin referans noktalarından birisi kapitalist dünya ekonomisi ve onun içinde barındırdığı güç ve iktidar ve hegemonya ilişkileri oluştururken, bir diğer referans noktası ise ulus-devlet olmuştur. Bu bağlamda “sivil toplumun imparatorluğu” olarak adlandırdığı bu yeni etkinlik alanını ulus-devletin egemenliği içerisinde değerlendiren Rosenberg, toplumsal güçlerin yeniden örgütlenişinin bir boyutunun egemen devletlerin ortaya çıkışı olduğu; diğer boyutunun ise uluslararası sistemin ortaya çıkışı olduğunu iddia etmektedir (Rosenberg, 1994: 129-130).

Bu çerçevede, bu bölümde Antik Çağ, Orta Çağ, Fransız Devrimi, Modern ve Post-Modern yurttaşlık anlayışlarına değindikten sonra, siyaset felsefesi bağlamında yurttaşlık tasavvurlarının ele alınması ile yurttaşlık konusundaki tartışmalara yeni bir perspektif kazandırmanın önemli olduğunu düşündüğümünden ; bir sonraki bölümde önce toplulukçu yaklaşımlar (yurttaşlar cemaati) , daha sonra bireyci yaklaşımlar, kapitalist görüş etrafında yurttaşlık tasavvurları, liberal bireyci görüş etrafında yurttaşlık tasavvurları, milliyetçi görüş etrafında yurttaşlık kavrayışları ve son olarak küreselleşmeci veya kozmopolit (evrensel yurttaşlık) yurttaşlık yaklaşımları ele alınacaktır.

2.SİYASET FELSEFESİNDE FARKLI YURTTAŞLIK TAHAYYÜLLERİ

2.1. Toplulukçu Yaklaşımlar (Yurttaş Cemaati)

Siyaset Felsefesinde, temel yurttaşlık yaklaşımlarını ele alan akademisyenler öncelikle toplulukçu ve bireyci yurttaşlık yaklaşımlarının üzerinde durmakta olup bu iki yaklaşıma ek olarak yurttaş milliyetçiliği ve küresel yurttaşlık düşüncelerini de bağımsız yurttaşlık yaklaşımları olarak çalışmalarında işlemektedirler. Özellikle liberal bireyci olarak adlandırılan yurttaşlık teorileri İkinci Dünya Savaşı sonrası uzun bir dönem literatüre hükmetmiştir, 80li yıllar ile birlikte ‘‘topluluk’’ kavramının siyaset biliminde yeniden görünür hale geldiğini ve toplulukçu yurttaşlık yaklaşımının önem kazandığını söyleyebiliriz. Gerim’e göre bu iki yaklaşımın hiçbiri iç tutarlılığı yüksek, bütüncül bir yapıya sahip değildir (Gerim, 2017: 166). Günümüz post-modern düşüncesinde ise küreselcilik ve yeni kamu işletmeciliği bağlamında şekillenen ‘‘şirket yurttaşlığı’’ , ‘‘ evrensel yurttaşlık’’ hatta ‘‘Dünya yurttaşlığı’’ gibi yeni akım anlayışların ortaya çıktığını görebilmekteyiz.

Yurttaşlar cemaati, Schnapper’a göre her zaman ulusal bir cemaat olmuş olsa da aynı zamanda bir gün daha yüksek bir düzeyde , örneğin Avrupa düzeyinde bir yurttaşlar

cemaati kurulmaması için olumsuz bir nedende yoktur. Bu daha önceden kazanılmış bir durum olmayacaktır, siyasetçiler, entelektüeller, yurttaşlar tarafından istenmiş olması ve kurulması gerekir. Sadece onlar siyasal Avrupa'nın , yani Avrupalı yurttaşlar cemaatinin yaratılmasını sağlayabilirler (Schnapper, 1996: 145-147). Avrupacı teoristlere göre ise; Yurttaşlık hukuksal olduğu kadar var olan maddi koşullar ve o koşulların yeniden üretilmesi süreciyle de doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla, kamusal bir bütünlük içerisinde kurulan yurttaşlık kavrayışı da ekonomik, toplumsal ya da kültürel olarak tarafsız değildir (Wallerstein, 2003: 100-119). XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla geçişle birlikte Watson gibi İngiliz Dünya Sistemi kuramcıları titizlikle ‘‘ Avrupa genişlemesi ‘‘ süreci üzerinde durmaktadırlar.²⁹

Bu genişleme, Avrupa toplumlarının ‘‘patlamasıyla’’ eş zamanlı olarak yaşanır ve Hobsbawn’a göre üç ana koldan ortaya çıkar: 1- Avrupa kırsalından kentlere göç; 2- Avrupa’dan Amerika’ya ve dünyanın diğer bölgelerine beyaz nüfusun göçü; 3- Avrupa’nın siyasi kontrolü altında bulunan Asya ve Afrika’nın çeşitli bölgelerinin kendi içlerinde yaşanan göç.³⁰ Bu çerçevede, Avrupa’da tek tip yurttaşlıktan söz edilemeyeceğini iddia eden Turner, yurttaşlık ve yurttaşlıkla bağlı tüm modern süreçlerin Avrupa merkezli olması anlamına gelecek bir ifadeden de kaçınır , Turner’a göre Avrupa merkezli olsun ya da olmasın, yurttaşlık kavrayışının ortaya çıkışı modern ulusal-devletin ve dolayısıyla kapitalizmin ortaya çıkışıyla ilintilidir (Turner, 1986: 16-17). Avrupa yurttaşlığı konusu daha detaylı bir şekilde ikinci bölümde Avrupa vatandaş inisiyatifine giden süreç tartışılırken ele alınacaktır, bu bölüm için toplulukçu yaklaşımlar bağlamında ele alındığını bilmekte fayda bulunmaktadır.

Cumhuriyetçi yurttaşlık yaklaşımı ise yine toplulukçu yaklaşımın bir değişkeni olarak değerlendirilebilen, kamu hizmetini önceleyen, toplum temelli pratiklerle iç içe

²⁹ Aktaran Gökürk, 2006 : 42-43

³⁰ ibid, 43

olan yurttaşların sözleşmeyle değil, ortak yaşam pratiklerinin belirlendiği ve paylaşıldığı bir anlayışa dayanmaktadır. Bireysel özgürlük anlayışı üzerinde duran Rawls, adaletin kurumsallaştığı bir liberal toplum arayışında olan bir düşünür olarak, toplumun kendi yurttaşı tarafından toplumsal adaletin belirlenebildiğini düşündüğü bir “başlangıç” tasarlamakta, yurttaşlar ise bu durumda adalet ilkelerini bir “bilgisizlik peçesinin” gerisinde seçmekte böylelikle her vatandaşın kişisel eğilimleri ve konumlarının bakış açılarına tesir edemeyeceğini iddia etmektedir³¹ Toplulukçu yaklaşımlar ise kişinin içinde bulunduğu toplumca şekillendirildiği kabulüyle hareket etmektedirler.

Toplulukçu düşünürlerin inanışına göre, tek tek bireylerin toplamından oluşan topluluk aslında kendini oluşturan özgür ve bir o kadar eşit bireylerin bir araya gelmiş olmalarından daha fazlasıdır, liberalizmin inatla görmezden gelmek istediği fakat bireylerin de kendilerini bir yere atfetmeleri açısından önemli kültürel bir takım tikellikler yaratırlar. Bu akımın önemli temsilcilerinden biri Heywood’dur, Heywood’a göre Toplumcu yurttaş yaklaşımları, bireylerin benliğinin içlerinde bulundukları topluluk aracılığıyla oluşturulduğu ve bireylerin kendilerinin has oldukları topluluklarca şekillendirildiğini inanır ve Heywood’a göre bu yaklaşım liberal bireyciliğin bencil, sadece kendi çıkarını düşünen ve onun peşinden giden bireyini kabul görmemektedir, birey ancak toplum içerisinde konumlandıkça anlam kazanır, kimliği topluluğun algısıyla şekillenebilir. Bu sebeple birey toplumdaki konumu neyse odur diğer şekilde kurgulamaya çalışmak ontolojik açıdan yanlış olacaktır (Heywood, 2012: 111). Bu yaklaşım, daha sonra ele alacağımız liberal bireyci yaklaşıma bir eleştiridir , ve toplulukçu yaklaşım içinde görülen isimlerin bu eleştirileri kişiden kişiye değişmektedir.

Son olarak, Yurttaşlık tanımları bölümünde de belirttiğim gibi, eleştirel sosyolojiye göre yurttaşlığın tanımı, bir kişinin , bulunduğu grubun içinde eylemek

³¹ Aktaran Gerim, 2017: 166-167

suretiyle kendi yazgısını denetleyebilmesinin derecesidir. Bu, kişinin , grubun yönetiminde sahip olduğu etki ve temsiliyet derecesinin çarpımıyla , grubun öznesi olmasına bağlıdır (Leca, 1996: 17) yani toplulukçu yaklaşımlar temelinde yurttaşlık inşasında ikinci nitelik ise toplumsal gruplara aidiyettir. Yurttaşlık, aileden ya da soyun oluşturduğu cemaatlerden farklı içerisinde kurumsal bir tümlük savı taşımakla öne çıkan başka bir “ ekolojik alan”ı tanımlayan bir “ siyasal toplum “oluştugu dile getirilmektedir³² Toplulukçu düşünürlerin, tek başına ele alınan “bencil birey” gibi bireyciliği olumlayan yönleri eleştirdiğini , yurttaşlığın belirli bir sistem, grup ve aidiyet etrafında ele alınması gerektiğini düşündüklerini söyleyebiliriz. Bu çerçevede, toplulukçu düşünceler bağlamında yurttaşlığın karşısına bireyciliği koyabiliriz.

2.2. Bireyci Yaklaşımlar

Birey-yurttaş ilişkisini açıklayan tezlere baktığımızda, ideolojik teze göre, devletin oluşturucusu olan yurttaş birey, bir yandan da devlet tarafından oluşturulmaktadır, zira sadece yasa önündeki eşitlik, tikel dayanışma ve egemen olma kanallarından soyut olarak kurtulmaya imkan vermektedir. Tarihsel tez; bireyin gelişimini , yurttaşın gelişmesi ile özdeşleştirmektedir. Bireycilik- yurttaşlık ilişkisi bir totoloji gibi görülmektedir. Federal Ortaçağ’da bireyin gelişimi, Walter Ullmann tarafından “bende” den “ yurttaş” a geçiş olarak nitelenmiştir. Son olarak babasının Durkheim, vaftiz babasının Merton olan sosyolojik tez, Hobbes-Locke ya da Rousseau’nun bireyini kurucu kavram olarak kabul etmez. Hobbes’un sivil toplum ahlakı kuralcı tabu rasası, Locke’un ya da Rousseau’nun bilgi kategorilerinin a priori toplumsal niteliğinden habersiz bir şekilde imgesel toplumun bütün bilgisini yansıtan epistemolojik tabula rasası da aynı şekilde yabancıdır. Durkheim’in gözünde, çözümsel olarak hukuksal düzenden ve “ sivil hal”in yönetiminden farklılaşmış olan “ doğa hali “ bizatihi

³² Hobbes & Locke “ Toplum Sözleşmesi “ sivil toplum = siyasal toplum anlamında kullanılmış, yasaya tabii anlamına gelen.

toplumdur. Yurttaşlık, bireyciliğin, devlet karşısında atomizasyona uğrayan bireylerden kaynaklanan dağınıklığı önlemede kaçınılmaz olan ikincil grupların (loncalar,birlikler) boğulduğu uydumculuk içinde kaybolmaması için zorunludur. Sosyolojik tez, karmaşık bir iş bölümünün giderek gelişmesini bireyciliğin kaynağı olarak görmektedir.

Bazı bireyci teorilere göre yurttaşlık yayılımı tek tek bireylerin yurttaş konumunu edinme koşulları ve milliyetleri ne olursa olsun farklı tipten siyasal cemaatlere götürebilir -toprak sahiplerinin, vergi mükelleflerinin, ulusal yurttaşların, aynı etnik grubun ya da aynı dinin mensuplarının, aynı yerde ikamet edenlerin cemaatleri gibi- (Projet, 1983: 171-172). Marshall'a göre yurttaşlığın kavranışı ise, bu konuma bağlanmış olan hak ve yükümlülüklerin niteliği ve kapsamı büyük ölçüde değişebilmektedir (Marshall, 1950: 72-134). Leca'ya göre kavranırlık iki nesneye uygulanabilmektedir ; bunların kolektif sorunlar ve özel kolektif sorunlardır aynı zamanda yurttaşlık büyük yazarların düşüncesinden doğan ideal bir kategori değil, aynı zamanda özgüleşmiş toplumsal görüntülerin bir ögesidir (Leca, 1996: 15-16). Stinchcombe'nin bağlılık olarak adlandırdığı kendi için yurttaşlık ve ben bilincini taşıyan yurttaşlığın sıklıkla “ sivillik ” terimi altında toplamaktadır. Bu bağlamda Stinchcombe üç çizgi önermektedir. İlki, Siyasal alemin kavranırlığına her yurttaş tarafından inanılması, ikincisi empati, kendini öteki yurttaşların yerine koyma yeğlinliği, üçüncüsü ise sivillik. Bu üç çizgi, toplumsal farklılaşma ile ortak aidiyet arasındaki gerilimi yönetmeye imkan vermektedir (Stinchcombe, 1975: 602).

Stirner'in bireyciliği ise bütün varsayımlarında yurttaşlığı dışlamaktadır. Bu yüzden onun gözünde Fransız devrimi , bireyi değil yalnızca yurttaş, gerçek insanı değil ama insan türünün sadece bir örneğini, yani yurttaş cinsini özgürleştirmiştir. Bu durumda tarihsel edimci olan da birey değil, sadece ulustur³³ Marx ise bunun hemen hemen tersini

³³ Aktaran Leca, 1996: 48

söylemektedir. Burjuva biçimi altında azat edilmiş olan bireydir, ama bu bireycilik yurttaşı bir o kadar da dışlamaktadır. Burjuva toplumunda birey ve yurttaş biri olmaksızın ötekinin de var olmasının mümkün olmayacağı anlamında, zorunlu ve antagonist bir ilişki halinde varlığını sürdürmektedir. Marx’a göre yurttaşlıkla ilgili olan kurulma-yadsıma ilişkisini sadece burjuva bireyciliği sürdürmektedir ancak her yönüyle gerçekleşmiş gerçek bireycilik bunu tümüyle yerine getirebilir³⁴ Bu bağlamda bireylerin özü itibarıyla yurttaşlığı oluşturduğunu irdeleyen ve ‘negatif’ yönlü ele alan bu görüşler girişimci bireycilik, bencil bireyci görüşlerdir diyebiliriz. Diğer taraftan, bireyci görüşlerin bir sistemsel olarak ele alan görüşler de mevcuttur. Bu bağlamda, bence ele alınması gereken bir diğer husus ise kapitalist görüşün yurttaşlığı nasıl anlamlandırdığıdır, bu sebeple bir sonraki bölümde kapitalist görüşe göre şekillenen yurttaşlık tasavvurlarını incelemekteyim.

2.3. Kapitalist Görüş Bağlamında Yurttaşlık Tasavvurları

Kapitalist görüş modern yurttaşlığı anlamada önemli bir yere sahiptir bu bağlamda kapitalist teorisyenler arasında Turner önemli bir yer tutmaktadır. Turner’in belirttiği üzere siyasal eşitliği sağlayan bir formül olarak yurttaşlık aslında kapitalizme özgüdür (Turner, 1986: 21-26). Bu sayede feodalizme özgü olan ve kapitalizmin yerleşmesini ve gelişmesini engelleyebilecek her türlü kurum ve kural ortadan kaldırılmıştır. Kapitalizmin topraktan bağıını koparmış işgücüne gereksinimi ve bu hareketliliğin geçmişin kurumları ve kuralları üzerinde yarattığı zayıflatıcı etki, ilkel ve gayri iradi bir biçimde de olsa, yurttaşlık kavrayışının ortaya çıkması için gerekli koşulları hazırlar. Her bir ulusal devletin kuruluş aşaması o ülkenin tarihsel, toplumsal , ekonomik ve siyasi koşullarına bağlı olarak kurgulanmıştır. Farklı tarihsel toplumsal koşullara bağlı olarak ortaya çıkan

³⁴ Aktaran Leca, 1996: 48-49.

yurttaşlığın özgül biçimleri hem erken kapitalist devletlerde hem de geç kapitalist devletlerde bu biçimlerin kapitalizmle ilişkisinin yadsınması anlamına gelmemelidir.

Bauman ise kapitalizmin ortaya çıktığı andan itibaren toprağa bağımlı olmaktan kurtulmakla aynı zamanda, Dünya'nın "ulus-devlet sınırlılıklarından" çıkıp, ne kadar çok yerleşirse, sermayenin de mekana bağımlılığı bir o kadar azalacaktır demektir. Kapitalizm ile birlikte, cemaatler ve yerelliklerin esnek ve yatay bir örgütlenme modeliyle biçimlendirildiği dönemden, modernite çerçevesinde insanların merkezi devlet yönetimi altında bir ulusun üyesi olarak tanımlandığı ulus devlet modeline geçiş aynı zamanda mekanın da yeniden örgütlenmesini gerekli kılmıştır (Bauman, 1992: 15-17). Göktürk'e göre eğer küreselleşme Bauman'ın ileri sürdüğü gibi mekanın yeniden örgütlenmesi anlamına geliyorsa, yeniden örgütlenme hangi araçlarla ve hangi yöntemlerle gerçekleştiriliyor sorusunun yanıtının hali hazırda mekanda hakim konumda olan ulus devlet üzerine yoğunlaşması da kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkacaktır (Göktürk, 2006: 84). XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda mutlakiyetçi monarşiler etrafında siyasi iktidarın merkezileşmesi ve kapitalizmin ve Avrupa devlet sisteminin tüm dünyayı kapsayacak bir biçimde yayılmasına tanık olunmuştur (Göktürk, 2006: 86). Ulus-devletin egemenliği ise Hans Morgenthau'nun egemenlik kavrayışına atıfta bulunarak güç ve güç dengesi kavramları çerçevesinde tanımlanır (Morgenthau, 1979). Rosenberg'e göre "devletler egemenliklerini güçlerinden alırlar" biçiminde özetlenebilecek bu yaklaşım doğrudan doğruya zamanın ve uzamın sınırlılıkları içindedir. Kapitalizm ise zaman ve uzam bağlamında sınırlanabilecek bir olgu değildir. Zaman ve uzam ayrılığının belirleyici olmadığı tek boyut Rosenberg için kapitalizmdir. (Rosenberg, 2000: 116).

Son olarak, kapitalizm ile eşitlik söylemi üzerinde durmakta fayda var. Güngör'e göre, kapitalizmin sosyal bir eşitsizlik yaratmada bu kadar iyi olup aynı anda eşitlik nosyonu ile nasıl oluyor da bir yurttaşlık anlatısı yaratabiliyor önemli bir tartışma hususu olarak belirmektedir (Güngör, 2017: 444-445). Bu sorunsal literatüre taşıyanlardan

belki de en önemlisi Marshall'dır. Marshall Birleşik Krallık'taki tarihsel gelişimi incelemiştir bu çerçevede kendisine göre yurttaşlık bir topluluğun fertlerine “bahşedilen” bir statü olup hakların kurumsallaşmasının önemli olduğunu vurgulamak önemlidir ancak ve ancak sosyal eşitsizliğin kaynağı olan kapitalizm ve eşitlik vurgusu bağlamında kurgulanmış bir yurttaşlık, “sosyal haklar” sayesinde birlikte kopmadan var olabilmektedir.

Maalesef Marshall'ın Birleşik Krallık vakasını sanki genel geçer bir model gibi sunmuş ayrıca ulus devleti tek veri olarak kabul edip farklı toplumsal dinamiklerin ve toplumsal mücadelelerin yurttaşlığa olan katkısını umursamamıştır böylelikle yurttaşlığı apolitikleştirdiği iddiasıyla eleştirilere maruz kalmıştır (Güngör, 2017: 445). Tüm bu görüşler çerçevesinde, bireyi bir sistem içerisinde ele alarak yurttaşlık nosyonunu ön plana çıkaran kapitalist görüşü ve modern yurttaşlık anlayışını bireyci görüşlere bir alternatif olarak değil, bireyi ve sistemi iç içe gören bir yaklaşım olarak ele almak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda, birey ve toplumu anlamlandırmada ve yurttaşlık çizgisinde ele almak için XX. Yüzyılın sonlarına doğru literatürü uzun bir süre etkisi altına almış liberal bireyci yaklaşımlara değinilmesi gerektiğine inanıyorum.

2.4. Liberalist ve Demokratik Görüşler Ekseninde Yurttaşlık Vurgusu

Liberal düşünce yurttaşlık olgusunu ‘sözleşme’ çerçevesinde kavramsallaştırır bu bağlamda ana aktör olan yurttaş; iyiyi seçebilen, rasyonel düşünebilen ve her zaman başkalarının haklarına zarar vermeden kendi haklarını da koruyabilme ve kollayabilme gücüne haiz olan birey olarak görülür. Marshall ve Bottomore üç kategoride topladıkları yurttaş haklarının oluşumunu tarihsel aşamalar içinde değerlendirmeye tabi tutarlar ayrıca buna göre yurttaşlar önce medeni sonra siyasal en son olarak da sosyal hakları kazanmaya başlarlar (Marshall ve Bottomore, 2006). Liberal devlet Giddens'ın da kabul ettiği gibi tarihsel olarak belirlenmiş ilişkilerin ortaya çıkardığı bir olgudur ve sivil toplum

özmlmesi ile birlikte okunma eğilimindedir. Sivil toplum ise devleti aşabilecek ve demokratik açılımları sağlayabilecek önemli bir potansiyele sahiptir.

Hobbes’a göre (Leviathan) sivil toplum; kavgacı ve açgözlü bireylerin şiddetli rekabetinin olduğu ve yaşamın ya da yaşamı koruyabilecek niteliğı haiz araçların ortadan kaldırılmasını yasaklayabilen genel “doğa yasaları” ile eşgüdümlü devlet iktidarı tarafından sürekli olarak düzene sokulması gereken bir alanken, Locke’a göre “doğal” toplumsal dayanışmanın mümkün olduğu , birbirine eşit yetişkin, erkek, mülk sahipleri ve devlet-sivil toplum ayrımından öncede var olan ataerkil aile yapılarını barındıran de devlet tarafından düzenlenip korunan bir toplumdur (Keane, 1994: 63- 71).

Kısaca liberal düşünce, bireyi temel alan yurttaşlık tasavvuruna sahip olduğu için, bireyciliğın temel savlarıyla bağlantılı biçimde düşünölmesi gereken bir yurttaşlık anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli bir iyi anlayışı yoktur, bir bireye göre “ iyi “ neyse ya da kendisi için neyin iyi olacağını düşünüyorsa , birey buna ulaşmaya gayret edecektir ve devletin ana amacı da liberalizmde bireylere bu ortamı yaratmak olarak görölür. Bu bağlamda liberal yaklaşımlar özünde sözleşmecı niteliğı sahiptir ve buradan siyasal anayasacılık gibi bireyleri tek tek hak sahibi kılan ve birey ile anlam bulan düşünüşler türemiştir. Katılım konusu liberalizm için önem taşımaktaysa da , yurttaşın doğrudan ve dolaylı katılım olarak iki temel yöntemle sağlaması genel beklentiyi oluşturmaktadır, bunlar dolaylı ve doğrudan katılımıdır.

İdeal liberal devlet, asıl olarak “ iktisadi insan”ın mülkiyet hakkını ve bunların arasındaki rekabeti güvence altına almakla yükümlüdür, dolayısıyla yurttaşlık statüsü sadece bu kişilere tanınmıştır. Mekanın yeniden örgütlenmesinin bir başka ve bu süreçten ayrılamaz bir bütünlük oluşturan boyutu devlet-birey ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gerekliliğidir. Neo-liberal yaklaşımlar ise küreselleşme süreci ile birlikte ulus devletin uğradığı değışim sonucu liberalizmin klasik anlayışının bu haliyle bir revizyona uğraması

gerekliliğinden ortaya çıkmıştır diyebiliriz, bu bağlamda neoliberalizm öğretilerini, küreselleşme ve getirdikleri ile yani ulus devletin yeniden yapılanması ile okumak ve yeniden bir yapılanma olarak ele almak daha doğru olacaktır.

Bu bağlamda Bauman'ın iletlediği gibi, Devletin yeniden yapılandığı sivil toplumların yönetimde söz sahibi olmaya başladığı yeni kamu yönetişimi gibi sistemlerde haklarının gaspı karşısında bireyin sorumlu tutabileceği, hesap sorabileceği mekanizmalarda devletin sınırları dışına çıkarılmaktadır . “Uzaktaki mülklerin efendileri”nden hangi kurumlar ve kurallar çerçevesinde yükümlülük ve sorumluluk talep edilebileceği soruları ise yanıtı bırakılmaktadır (Bauman, 2001: 185). Neo-liberal yeniden yapılanmanın mantığı, gerek gerekmediği uluslararası alanda belirlenen ve ulusal devletlerin müdahalesine mazur olup olmayacak durumları içeren bir sivil toplumun, kendi iç dinamik ve işleyişi kökeninde gerçekleştirilecek bir “ekonomik gelişme ve kalkınma” montajını içermesidir.

Liberal ve neoliberal görüşler ekseninde yaptığımız bu belirlemelerden sonra, milliyetçi ekseni ele almak gerektiği inancındayım, bu bağlamda liberalizm ile milliyetçi görüşlerin ortak noktalarından birinin demokrasi ve yurttaşlık meselesi olduğu söylenebilir. Gerim için, demokrasi ve yurttaşlık üzerine söylenebilecek ilk belirlemelerden biri, yurttaşlığın devlet ile birey arasındaki ilişkileri kuran normlar bütünü olması nedeniyle demokrasinin ortaya çıkması ve gelişmesini engelleyici bir özelliği kendiliğinden içinde barındırmasıdır. Bu yaklaşıma yönelik iki temel yönelim açıklamaktadır; İlk yönelim bireylerin yurttaşlık durumu yasal eşitliklerini getirirken, aynı zamanda türdeş bir kimlik oluşturmalarıdır, bu kimliğe uymayanların dışarıda kaldığı, ötekileştirildiği ve dolayısıyla anti-demokratik bir yapı olduğuna dair bir vurgu söz konusudur. İkinci yönelim ise ortaya çıkan ulusal devlet modelinin liberalizm ve milliyetçilik üzerine kurulduğu saptamasından yola çıkarak, ulusal devletin gerçekten de eşit olmadıkları çok bariz olan ve zincirleri aynı kısıklıkta olmayan bireyleri sadece bir

ulusun üyeleri olmaları hasebiyle bütünleştirmesinden kaynaklı dışarıya karşı birlik oluşturma temennisiyle bir yandan dayanışma örgütlemesi bir taraftan da homo economicus olarak liberal devlette tanımlanan bireylerin özgürlüklerini ve mülkiyetlerinin güvenliğini sağlama aracı olmasıdır.

Ayrıca Gerim'e göre, bireylerin hak, özgürlük ve yükümlülüklerini tanımlayan yurttaşlık, kişisel olmayan "tarafsız" olduğu varsayılan kamusal alanda "temsiliyet" ilkesine dayanarak siyasal katılımın koşullarını da belirlemektedir. Ulus-devletin kuruluşunda ortaya çıkan halk/ulus egemenliği düşüncesi, aynı zamanda azınlığın çıkarlarının temsiliyetinden çoğunluğun çıkarlarının temsiliyetine giden bir çizgide ancak halk egemenliğinin kurulu siyasal bir düzenle bir karşıtlık oluşturmaması koşuluyla gerçekleşebilecektir (Gerim, 2017: 173). Bu bağlamda bir sonraki bölümde milliyetçi görüşlerin yurttaşlığı nasıl anlamlandırdığını inceleyerek, son konumuz küreselleşme ile siyaset felsefesinde post-modern dönem güncel yurttaş anlayışını kavrayabileceğimizi düşünüyorum çünkü iki anlayışın içeriği itibarıyla hem birbirine zıt hem de birbirini doğuran görüşler olduğu inancındayım.

2.5. Milliyetçi Görüşler Ekseninde Yurttaşlık Kavrayışı

Tilly'e göre, emeğin, sermayenin, malın ve paranın sınırlandırılması, merkezi yapı nezdinde denetime tabi tutulması ve devletin ve yurttaşın karşılıklı yükümlü duruma gelmesi olarak da değerlendirilebilecek ulusal devletin var olma durumu ile bir ulusa ait hissetme düşüncesiyle birleştiren harç milliyetçiliktir (Tilly, 1995: 58-62). Leca, yurttaşlık tipleri çözümlemesi yapmaktadır. Militan (militer) yurttaşlığı, sivil yurttaşlığın karşısına koymaktadır. Kısaca militan yurttaşlık, salt olarak bir siteye aidiyet ve bu aidiyetin ortaklaştırılması ve gönüllü katılım ile oluşmaktadır. Sivil yurttaşlık ise, devlet olan siteye karşı gösterilen baskın yükümlülükle belirginleşerek, siteye saltsızlık aidiyet ve kamusal ılımlı ve özerk gönüllü katılım ile oluşmaktadır. Militan yurttaşlık tümcül bir

kişiliksizleştirme iken sivil yurttaşlık ise her türlü yükümlülüğe baskın çıkmak ve uzlaşmalara karşı beslenen bir kuşku ile belirginleşmektedir. Bunlar dışında yadsımacı yurttaşlık(rejimin simgelerine zayıf ama onların yerini alabilecek simgelere karşı güçlü) – katılımcı yurttaşlık(cemaatleşmiş olan siyasal sitede doruk noktası oluşturmak üzere, bütün eksenlere güçlü aidiyet) ve ikameci yurttaşlık(zincirin ucu mensubu olunandan başka bir siyasal siteye yönelmiş katılımcı yurttaşlıktan başka bir şey olmayan yurttaşlık) kavramları mevcuttur.

Militer yurttaşlık, bütün aidiyet eksenleri üzerinde saltlıkla siteye aidiyet ve siteye aidiyetin ortaklaştırılmasıyla ve gönüllü katılımın eksenleri üzerinde de kamusal saygılı gönüllü-katılım Rönesans'ın sivilleşme hümanizması savunucularından biri militer yurttaşları karikatürleştirmektedir. Dominique Schnapper yaptığı bir çalışmada amacını ulusçu düşünceleri çözümlemek olarak tanımlamaktadır ayrıca bu açıklamaların bir ülkenin içinde ya da bir ülkeden ötekine yayılmalarını açıklamak gibi bir amacı da yoktur. Yabancı örnekleri göz önüne alarak çalışmayı yapmaktadır, sırasıyla İsviçre, Türkiye ve İsrail ülkelerinde yurttaşlığın , milliyetçi düşünceler ile olan ilişkilerini incelemiştir.

Schnapper'a göre İsviçre, demokrasinin bütün siyasal ve hukuksal düzenlemeleri, farklı siyasal toplulukların ve kültürlerin iş birliğini olanaklı kılmış olmasaydı başarılı olamayabilirdi. Ulus projesini devam ettiren bir arkaplan fikrine sahip olan İsviçre; bunu çeşitli kültürel kendiliklerin iş birliğini somut olarak sağlayan uygulamalara saygılı olmalarına imkan vermektedir. Türkiye mevzusunda ise Atatürk önderliğinde modern ulusun bilinçli olarak yaratılması açıklayıcıdır. Devlet ile islamın ayrılmasını yetkeci bir şekilde dayatılmıştır. İslam hukukunu yürürlükten kaldırmış, gayrimüslimlerin Türk vatandaşlığını kabul etmiş , Avrupa ceza hukuku kabul edilmiştir. Anayasayı islami gönderilerinden arındırmıştır. İsrail'de ise ulus projesinin kendine özgülüğü çifte doğuşa dayanır; dağılmış Yahudi halkını bir araya getirme temeline dayanan Siyonizm projesi ve

bunun yok edilmenin (Shoah) ardından yeniden biçimlendirilmesi ile 1945’de yahudi devleti kurulmuştur (Schnapper, 1996 : 148)

Milliyetçi yaklaşımlarda özel olan her şeyin kamusal hale dönüştürülmesi kısaca “ mahremiyetin dönüşümü” ‘sonucu kamusal alan ile özel alan (daha doğrusu yurttaşlık, birey, kamusal ve özel) arası açıklığın kapanması ile birlikte nerede durulacağı konusunun yaşamsal bir önem taşıdığını söyleyebiliriz. Bu durum, devletin “adalet dağıtımıcı” görevinden arındırılması böylece “ahlaki yargı ve ortak iyiden azade kılarak” kimliklerin kendilerini yaratma aşamalarının önünü açmak şeklinde gerekçelendirilebilir. Yeni sağ dalganın hegemonyası altında son dönemde devletin egemenliğinin azaldığını ve yurttaşlığın anlamının ortadan kalkmakta olduğunu vurgulayan Ikeda, Güney ülkeleri halklarının küresel şirketlere bağımlı hale gelirken, Kuzeyde ise bireylerin giderek şirket yurttaşları haline dönüştüğünü vurguladığından bahseder (Ikeda, 2004: 339). Yalman’a göre bu sürecin önemli bir belirleyeni “mülkiyet haklarını” ön plana çıkaracak, “siyasal süreçlerden olabildiğince soyutlanmış” bir devlete ihtiyaç duyulmasıdır (Yalman, 2006: 37- 41). Bu bağlamda, Yalman’ın görüşüne paralel günümüzde ulus-devletin öneminin azaldığı şirketlerin artık yönetimde söz sahibi olduğu gibi iddialarla ön plana çıkan ve literatürde ses getiren son konumuz küreselleşme ve ya da kozmopolit yurttaşlık anlayışını incelemekte fayda bulunmaktadır.

2.6. Küreselleşme- Kozmopolit (Evrensel Yurttaşlık) Yaklaşımları

1945 sonrasında dünya “tek bir toplumsal sistem olarak tanımlanmaya başlamış, değişim ağı aracılığıyla işbirliği ve rekabet hızla bütünleşmiş, “doğal” olarak devlet dışı aktörler tüm dünyayı kendi eylemleri ve söylemlerini gerçekleştirebilecekleri bir alan olarak görmeye başlamışlardır” (Boli ve Thomas, 1999: 14). Boli ve Thomas’ın yaklaşımı küreselleşmeyi yeni bir olgu olarak değerlendirmemesine rağmen aydınlanma ve modernitenin bir sonucu olarak görülen modern ulusal devleti ve liberal demokrasiyi bir model olarak alır ve bunu küresel ölçeğe taşır. Küreselleşme her ne kadar tarihsel bir

süreçse de bugün gelinen aşamada küresel sivil toplum yeterince gelişmiştir ve gelişmektedir. Bu nedenle dönüştürücü bir özelliğe sahiptir; bugün var olan egemen ulus devletlerden oluşan sistemin yerini şirketleri önceleyen liberal cumhuriyetçi devletlerden oluşturacağı bir federasyon alacağını düşünenlerde vardır.

Benzer sonuçlara ulaşan ancak küreselleşmenin yeni bir görüngü olduğunu iddia edenlere baktığımızda ise, örneğin Castells iletişim teknolojilerindeki değişiklikleri vurgulayarak, bilgi çağında artık ağların toplumsal örgütlenmeyi etkilediğini belirtir. Artık ağlar, toplumlarımızın yeni toplumsal morfolojisini oluştururlar ve üretim, deneyim, güç ve kültür süreçlerinin işleyişleri ve sonuçları, ağların akışkanlığı aracılığıyla yeniden belirlenir (Castells, 1996: 469). Keane ise, küresel sivil toplumun hükümetlerin ve hükümetler-arası etkinliğin ya da etkinsizliğin yan ürünü olarak görür (Keane, 2003: 92). Küreselleşmenin yeni bir görüngü olduğunu ve sistemi dönüştürücü bir özelliği olduğu savını belki de en etkili biçimde kurumsallaştıran Giddens'dır. Modernliğin Sonuçları adlı eserinde modernlik çerçevesinde, XVII. Yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan “toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine” işaret eder (Giddens, 1994: 9). Modernliğin ortaya çıkardığı yaşama tarzlarının geleneksel toplumlardakinden farklılığına dikkat çekerek “toplumsal evrimciliğin” belirleyici özelliği nedeniyle modernliğin süreksizliklerinin gözden kaçtığını belirtir (Giddens: 1994: 12-13). Giddens zaman ve uzamın dönüşümü üzerine yoğunlaşır.

Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığı dolayısıyla dönüştürücü bir özellik taşımadığını savunanlardan biri Wallerstein'dır. Kapitalizmin temel faaliyet dinamiğinin sermaye birikimi olduğunu belirten Wallerstein, dünya ekonomisinin XVI. Yüzyıldan itibaren giderek genişleyen bir ivme içerisinde kapitalistleştiğini ve bunun da tarihsel kapitalizm çerçevesinde her şeyin giderek metalaşması olarak tanımlanabileceğini belirtir (Wallerstein, 1995: 15-18). Kamusal otoritenin yetkilerinin “küresel yönetim” kurumlarına devri, aynı zamanda yerine getirilmesi gereken bir takım yükümlülüklerin

de ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında küreselleşmenin var olan siyasi otoritenin bazı alanlarında biçim değiştirdiğini söylemek gerekir. Nitekim, belirli bir toprak parçasıyla sınırlandırılmış devletler, halen varlıklarını ancak biçim değiştirerek sürdürmektedir (Göktürk, 2006: 144).

Küreselleşme süreci ile birlikte yurttaşlığın artık yerel(ulusal) olan ile global(küresel) düzey arasındaki ilişkinin dönüşümü bağlamında kilit bir noktadadır. Gerim'in inanışına göre tarihi süreçler yurttaşlık kavramını ulus-devlet ile bütünleşmiş bir anlamdan çıkaran ve onu genişleten bir bakış açısını okuyucuya sunabilme kabiliyetine sahip olup aynı zamanda yurttaşlığın anlamı ve pratikler sürekli bir değişim ve dönüşüme tabiidir (Gerim, 2017: 159). Bu bağlamda günümüzde yurttaşlığın bu dönüşümden etkilenmiş cinsiyet, kültür, kimlik, ulusüstü, çevre gibi yeni boyutları bulunduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer başlık ise kozmopolitizmdir. Kozmopolitizm ise Dünya devleti ideasının eşitlikçi temellerden beslenmiş olsa da aslen, insanlar içerisinde aklını kullanabilenler ve kullanmayanlar arasında yapılan ayırım eşitsizlikçi bir sonuca yol açar iddiasını taşımaktadır. Antik Çağda da benzer bir düşüncenin izlerine rastlayabiliriz. Antik Çağ'da düşünürlerce kozmopolisin yurttaşlığına en uygun kesim bilgeler olarak görülmüştür. Bu bağlamda Roma İmparatorluğu kozmopolis olarak kabul edilmiş bu bağlamda Roma'ya olan bağlılığın meşrulaştırılmıştır.

Antik Çağ'da nüvelenen kozmopolitizm ile bilgelere layık görülen Dünya vatandaşlığı olgusu, günümüzde evrensel yurttaşlık iddiası ile XIX. yüzyılda ortaya çıkan devlet biçiminin meşrulaştırılmasında kilit rol oynamıştır. Kozmopolit düzen kavrayışı ve kozmopolit yurttaşlık, daha çok uluslararası ilişkiler disiplinin karşılıklı bağımlılık kuramcıları, Avrupa'nın üçüncü yolcu sosyal demokratları ve liberal demokrasi kuramcıları tarafından dile getirilen bir öneridir. Bu yaklaşımı çözümleme çabasıyla yola çıkan Held, "Washington Konsensu"na alternatif sosyal demokrat bir düzen önermektedir (Held, 2004). Küreselleşmenin ulus-devletin sonu anlamına gelmediğini, ortaya çıkan

değişikliklerin siyasi gücün doğasını ve temellerini değiştirmemekle birlikte, yeniden biçimlendirdiğini söylemektedir. Held'in küresel yönetim, kozmopolit demokrasi ve yurttaşlık üzerine yaptığı çözümlemelerin Göktürk'e göre en zayıf noktası ulus-devletin halen varlığını sürdürdüğünü teslim etmesine rağmen, onun ortadan kalkacağı varsayımı ile hareket etmesidir (Göktürk, 2016).

Gilpin'in de belirttiği gibi, devletler para yaratma, vergi toplama ve ulusal ve bireysel güvenliği sağlama konularında son derece kıskanç davranmaya devam etmektedirler (Gilpin, 2002: 40). Avrupa Birliği'nce oluşturulan para birliği bu konuda bir istisnayı oluştursa da , daha kapsamlı bir siyasal birliğe yönelmedikçe para birliğinin işleyip işlemeyeceğine ilişkin eleştiriler söz konusudur (Carchedi, 1997). Küresel yönetim ya da kozmopolit demokrasi ve yurttaşlık tartışmalarının içinde sivil topluma atfedilen önem dikkat çekicidir. Devlet egemenliğinin son bulması ve küresel yönetimin kurumlarının yükselmesi küresel sivil toplumun devletler karşısında güçleneceği varsayımına dayanmaktadır. Küresel sivil toplum, küresel yönetim ve küresel/kozmpolit yurttaşlık, liberal ekonomik, toplumsal ve siyasal anlayışın dışında var olamaz. Kozmopolit ya da dünya yurttaşlığının “ulusal yurttaşlığın” kapsadığı tüm hak, özgürlük ve yükümlülükleri içermesi gerekmez (Archibugi, 1998: 216).

Küreselleşme bağlamında ulus-devletin ortadan kalkacağı iddiası ile beraber hukuk ile yurttaşlık arası ilişkide yer alan tartışmalardan biri olmuştur. Aybay, Yurttaşlık kavrayışı salt hukuksal açıdan bakıldığında “ devlet ve kişi arasındaki karşılıklı hak, görev ve yükümlülük ilişkileri” olarak tanımlanır. Böylece, devlet-insan ilişkisi “ulus, halk, ahali, tebaa, nüfus gibi... sosyolojik, kültürel, siyasal ve tarihsel boyutlarından “ arındırılır demektir(Aybay, 2000: 179-180). Gerim'e göreyse yurttaşlığın çifte anlamı vardır. Sivillik ve kamusalılık ya da toplumsal , ekonomik ve kültürel farklılık ve yurttaşlıkla kurulan ortak aidiyet, bu çifte anlamın yarattığı gerilim ulusal-uluslararası gerilimi çözümleme yolunda da önemli bir başlangıç olmaktadır. İnsan hakları boyutunda

ise Gerim, yurttaş haklarından çok daha büyük bir alanı kapsadığını, yurttaş haklarının evrenselliğinin ulusal devlet ile sınırlandırılmasına karşın, insan haklarının salt insan olmaktan kaynaklı haklar olduğunu ve daha geniş bir anlam ifade ettiğini söylemektedir. Rousseau ise bu durumu, kendi yurttaşlarımızla sivil durum içinde ancak dünyanın geri kalanıyla doğal durumun içinde yaşadığımızı, özel savaşları önlemek için her türlü önlemin alındığını fakat bunun da ulusal savaşları teşvik ettiğini ve belirli bir insan grubuna katılmakla kendimizi çoktan tüm ırkların düşmanı ilan ettik diye tanımlamış, bu tanım ise insan olmaktan kaynaklı hakların her insanın devletine karşı başkaldırı hakkını kendiliğinden getirmesi sonucunu doğurmaktadır sonucuna ulaşmıştır (Rousseau, 2011).

Farklı kültürlerin ve farklı kimliklerin insan hakları bütünü içerisinde nasıl yer alabileceği sorusunu soran Gerim ise dikkati dış politika ve insan hakları bağlantısına çekmektedir (Gerim, 2017: 173-174). Realizm bağlamında Morgenthau(1979)'nun yaklaşımı çıkara dayalı güç olarak formüle edilen dış politika içerisinde insanlığa karşı duyarlılıkların yer almaması gerekliliğinin ön plana çıkarılmasını içermektedir. Devletlerin egemenliği ve içişlerine karışılmaması gerektiğinin dayatıldığını ve bunun uluslararası sistemin doğasına ilişkin genel kabul oluşturulduğunu iddia etmektedir. Yurttaşlığın katmanlaştırılması gibi ırkçılığa kadar varan bir dizi örnekler veren Göktürk, insan haklarının yurttaşlık bağlamında tartışılmasının önemli bir boyutunu kültürel hakların oluşturduğunu , bunun yanısıra ekonomik ve sosyal haklarında aynı derece öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda tüm bu gelişmelerin önemli bir noktasını hatta neredeyse odak noktasını kapitalizme odaklayan Göktürk, bütünlüklü ulusal kalkınma yaklaşımından, kapitalizm odaklı ancak parçacıl, yerelleştirilmiş projeler üzerine kurulu kalkınma-insan hakları eksenine geçiş oluşturulduğunu ve küresel ve yerel bağlantısını kurma adına öne çıkarılan bu yaklaşımın aynı zamanda da modern ulusal-devletin tekleştirici/baskıcı erkenden kaçışın bir ‘aracı’ olarak sunulduğunu söylemektedir (Göktürk, 2006: 87).

XXI. yüzyılın başında, küreselleşme ile birlikte ‘‘ ulusal-devletin krizi’’ durumu yaşanmaktadır; kamusalın parçalanması, aşınması, kamusal alan/siyasal katılım sorunsalları çerçevesinde tartışmak , hem yurttaşlık hem de demokrasi kavrayışları açısından önem taşımaktadır. Küreselleşme, ekonomik ve teknolojik değişiklikler getirerek ulus devletlerin yönetsel yapılarının nasıl işlemesi gerektiği üzerine bir dizi farklılıklar getirmiştir. Kim yönetiyor sorusu önem kazanmaya başlamış artık bireyin önemsizleştirilmiş ve yurttaşlığın soyutlaştırılmaya başlamıştır, buna kamusalın piyasalaşması denmektedir ve hedef artık yurttaş değil müşteriler olmaya başlamıştır.

Özetle küreselleşme çerçevesinde şekillenen yeni kamu işletmeciliği ve küresel vatandaşlık anlayışı, dünya kapitalizminin, ulusal kapitalizmlerin toplamı olmaktan çıkarak , şirketlerin karar vericiliğinin belirlediği bir sisteme dönüştüğü, bunun da devletin erimesine ve dolayısıyla ortadan kalkmasına yol açtığı iddialarına koşut olarak ifade edilmeye başlanmıştır (Keyder, 1993). Bu süreçte temsili demokrasinin var olduğu yerlerde ister geniş isterse dar anlamda siyasal katılımın siyasal süreçleri daha az etkilediğinin varsayılmaktadır. Dünya sisteminin artık yeni bir aşamaya geldiği, devletin güvenlik ve hukuk işlevlerinin dışında kalan her türlü işlevini piyasaya bırakması gerektiğini, bunun sonucunda ise özetle sermayenin küreselleşmesi ile uluslararası eşitsizliğin ortadan kalkacağını, karar alma süreçlerinin doğrudan sivil toplum örgütlerinin yönetiminde yer alması ile sağlanabileceğini ve halkın katılımı ayrıca demokrasinin gerçekleştirilebileceğini belirten yeni akımlar ile şekillenen bir yurttaşlık tasavvuru oluşturduğu söylenebilir.

Bütün bu bilgiler ışığında yurttaşlık tezlerini ve yurttaşlık olgusunun antik çağlardan, modern döneme kadar olan macerasını irdelemiş olduk. Halihazırda literatürde üzerinde konsensus oluşturulmuş bir yurttaşlık tanımı bulunmuyor. Her akademisyenin bakış açısına göre, kendi yurttaşlık tanımı var, bu da pek çok farklı görüş ve tanım demek oluyor. Bu tanımlar milliyetçi görüşler gibi bazen başkalarını çok dışlayıcı ve dar anlamlı,

bazen de kozmopolit görüşler gibi çok geniş yelpazede insanı yurttaş sayabiliyor. Kelime köküne getirilmiş bir -daş (taş) eki, aslında bir birliktelik eki olduğundan, bu kelimenin anlamı düşünüldüğünde, ortaklaşa bir olmak, bir yurda ait olmak anlamını çıkarabiliriz. Bu bağlamda, biz insanlar, yurdu paylaşmak suretiyle biriz ve yurttaşız. Burada asıl tartışma konusu “kimlik” üzerine olmalıdır, kendimizi nasıl tanımladığımız ve nerede gördüğümüze göre kimlerle yurttaş olduğumuz, böyle bir aidiyeti ve birlikteliği hissettiğimiz değişebilir, bu kadar kişisel bir kavramın, bölümün başında da bahsettiğimiz gibi tanımında bir müphemlik taşıması hiçte şaşırtıcı bir sonuç oluşturmuyor.

Bir sonraki bölümde, Avrupa çatısı altında, Avrupa yurttaşlığının ne anlama geldiği, Avrupa Vatandaş İnisiyatifini anlamak amacıyla , tartışacak, Avrupa Vatandaş İnisiyatifinin tarihçesi üzerine durularak inisiyatifler açıklanacak, Avrupa Komisyonu tarafından kabul gören örnek inisiyatifler, reddedilen inisiyatifler, halen müzakere sürecinde olan inisiyatifler anlatılarak, çevre politikaları ile olan bağlantıları üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA KİMLİĞİ VE ALTINDA YATAN KÜLTÜREL VE TARİHSEL NOSYON

Bir Avrupa kimliği oluşturulabilseydi ve unsurları açıkça tanımlanabilseydi, Avrupa topluluğunun kurumları, vatandaşlarından sadakat toplamak ve çok ihtiyaç duyulan bir meşruiyeti oluşturmak için çok daha güçlü bir referans noktasına sahip olacaktı. (Soledad Garcia and Wallace 1993: 172) Kültür politikası, Avrupa girişiminin bir parçasını oluşturur ve bu açıdan, 'Avrupa halkları arasında daha yakın bir birlik' içinde bir entegrasyon faktörüdür³⁵ (CEC 1996: 102) Ortak bir Avrupa kültürünün var olduğu fikri vardır ve bu, entegrasyon sürecinin daha teknik, yasal ve ekonomik yönlerini desteklemek için geliştirilebilir, AB politika yapıcıları ve destekçilerinin düşüncesinde zamanla stratejik bir yer işgal etmeye başlamıştır. Avrupa Topluluğu Eyleminde Kültürel Yönlerin Değerlendirilmesine İlişkin 1996 Avrupa Komisyonu Birinci Raporu bunu açıkça özetler:

"Kültür politikası, "Bütün Avrupa toplumları için ortak bir değerler dizisi üzerine kurulu Avrupa toplum modelinin" güçlendirilmesine ve genişletilmesine katkı sağlamalıdır (CEC, 1996: 102).

Bu amaçla Komisyon, Avrupa kimliğinin ve kültürünün nelerden oluşabileceğinin ana hatlarını çizmeyi amaçlayan seminerleri, çalıştayları ve sempozyumları finanse etmek için önemli ölçüde zaman ve enerji harcamıştır. Tüm bunlar bir yana, Shore'un inanışına göre Avrupa'nın ortak kültürel mirasının ana hatlarını ve akımlarını belirlemek bir şey kitleleri 'Avrupalı' olarak yorumlayarak bunu Avrupa bilincini uyandırmak için yeni bir popüler anlatıya dönüştürmek tamamen başka bir şeydir (Shore, 2000: 40).

Tom Nairn'in görüşünü tekrarlamak gerekirse, yeni bir kolektif hafıza oluşturulmadan

³⁵ Aktaran Shore, 2000: 40-41.

ve yeni bir tarihsel bilinç yaratılmadan önce "tarihe davet edilmesi" gereken sadece Avrupalı seçkinler, politikacılar ve aydınlar değil, kitlelerdir³⁶ Tarih; toplum tasavvurunun merkezinde yer alır, çünkü insanların geçmişi nasıl deneyimledikleri, onların şimdiki algılarına içkindir. Aynı zamanda kendilerini bir kolektivitenin öznelere ve üyeleri olarak algılamaları için de temeldir. Genel bir inanışa göre geçmişi olmayan milletler çelişkilidir. Bir milleti kötüleyen de diğerlerine karşı haklı çıkaran geçmiştir ve tarihçilerde bu bilimi üreten insanlardır.

Wright'ın (1985: 148) yorumladığı gibi, tarihin ulus olmadaki merkeziliği "tarihsel bilinç ile "gündelik yaşam" arasındaki ilişkide, bir öznenin "normal, uygun veya mümkün" olduğu konusunda bilgi veren gündelik tarihsel bellekte bulunur. İcat edilmiş gelenekler, dar anlamıyla, "geçmişle sürekliliği" ima ederek "belirli değer ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan" uygulamalara atıfta bulunur. Ancak Foster'ın bize hatırlattığı gibi (1991: 241) 'geçmiş' -toplumsal bellek gibi- 'aktif olarak icat edilen ve yeniden icat edilen bir inşadır'. "Gelenek nedir?" sorusuna cevap vermeye çalışmak yerine, onun işlevlerini analiz etmeli ve "ne başarıyor" diye sormalıyız. Shore'a göre bu soruya cevap, kurumlara meşruiyet ve otorite bahşetmesidir³⁷

Grew ve Yengoyan'ın (1993: 1) iddia ettiği gibi, 'gelenegin temel rolü, bugünü tanımlamaktır'. Aynı zamanda dahil etme ve hariç tutma sınırlarını tanımlayan bir mekanizma olarak da işlev görür. Hobsbawn ve Ranger (1983: 9) icat edilmiş gelenegin üç farklı ancak örtüşen türünü tanımlar: ilk olarak, 'sosyal uyumu veya grupların, gerçek veya yapay toplulukların üyeliğini oluşturan veya simgeleyenler' ikincisi, 'kurumları kuran veya meşrulaştıranlar' (mesela Parlatentonun devlete açılması); ve üçüncüsü, 'asıl amaçları sosyalleşme, inançların, değer sistemlerinin ve davranış geleneklerinin telkin edilmesi olanlar' (ayine veya siyasi bir mitinge katılmak gibi). Shore'a göre bu süreçler

³⁶ Aktaran Shore, 2000: 42.

³⁷ ibid, 42-43.

Avrupa'da ulus-devletlerin oluşumuyla ilgili olarak yakından belgelenmiş olsa da 'uyum', 'meşruiyet' ve 'sosyalleşme', göreceğimiz gibi, Avrupa entegrasyonunun kültürel siyasetini anlamak için eşit derecede bütünleyici kavramlardır (Shore, 1996: 45). Geleneksel olarak ortak bir pazar ve egemen devletlerin bir birliği olarak tanımlansa da Avrupa Birliği'nin (ya da başlangıçta tasarlandığı şekliyle Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun) mimarları yine de Avrupa halkları arasında her zaman daha derin bir birlik vizyonunu barındırmışlardır'. Smith'e göre ise 'Avrupa halkları'na sık sık atıfta bulunulmasına rağmen, Avrupa entegrasyonunun kültürel boyutlarına çok az ilgi gösterilmiştir (Smith 1999: 57). Shore'a göre yeni Avrupa'yı hayal etmek, doğası gereği politik bir faaliyettir (Shore, 1996: 43). Hechter ise bu durumu AB'nin ulus-devletlerin kıskançlıkla korudukları ulusal politika oluşturma alanlarına tecavüzü olarak tanımlıyor. Gerçekten de belirtildiği gibi, bu durum Michael Hechter'in "iç sömürgecilik" kavramını hatırlatan bir süreç olarak okunmuş ve "Avrupa'nın Avrupalılaşması" olarak algılanmıştır (Hechter 1975).

Karşılaştırma yaparsak, ulus-devletin amacı kitlelere milliyetçi bilinç aşılacak olan aydınlar ve seçkinler tarafından şekillendirilmesi gibi, Avrupa bilinci de AB politikacıları, bürokratları ve pazarlama profesyonellerinden oluşan bir öncü tarafından yukarıdan geliştirilmekte ve yayılmaktadır. Gerçekten popüleritesi olan Avrupa bilinci inancını yurttaşların kalbine işleme amacı işe yarıyor mu ? İşte bu sorunun cevabı AB'nin icat edilmiş geleneklerden ve "milliyetçilik sonrası" sembollerden oluşan yeni repertuarı, milliyetçi ikonografinin soluk taklitleri olarak görünüyor. Bu taklitler kanımca AB'ye ulusal bağlılıkların getireceği iddiasında olduğu gibi tapu senetlerini kazanmayı başaramadı, ancak bunlar şüphesiz AB'nin Kurumlar ve idealler, vatandaşlarının günlük yaşamlarında ve hatıralarında giderek daha görünür ve 'somut' bir gerçeklik olarak kurulmasına yardımcı oldular.

AB yetkililerinin bir düşünce kategorisi olarak Avrupa'yı icat etmeye çalıştıkları üçüncü bir alan da tıpkı normal yurttaşlık akımlarının da üzerinde durduğu gibi eğitimidir. Komisyonun çabalarının çoğu kasıtlı olarak okullara ve 'yarının genç Avrupalılarına' yöneliktir; bu, Komisyon'un eğitime 'Avrupa boyutunun tanıtılması' ifadesiyle özetlenen bir politikadır. Tipik olarak, AB tarihçiliği, bir tür ahlaki başarı öyküsü olarak Avrupa tarihinin son üç bin yılını temsil eder: Avrupa Topluluğu ve kurumları şeklinde kademeli bir 'bir araya gelme' olarak kodlanır. Bu anlayışa göre, Avrupa tarihi, klasik antik çağ ve ötesine geçmeden önce "tarih öncesi" ile başlayan (ana aşamaların Homo Erectus, megalitik uygarlık, Neolitik devrimler ve Tunç Çağı'nı içerdiği) ile başlayan evrimsel bir süreçtir. Sonuç, Avrupa kimliğinin bir tür ahlaki başarı öyküsü olarak tasvir edilmesidir: Antik Yunan ve Roma'dan Hristiyanlığın yayılmasına, Rönesans'a ve bilimsel devrime kadar - son derece seçici bir tarih de olsa - tarih boyunca ilerici bir yükselişin nihai ürünü, Akıl Çağı, Aydınlanma, Fransız Devrimi ve liberal demokrasinin zaferi bu tasvir için kullanılır. Dolayısıyla bu kilit bölümler, ortak bağlar, ortak mirası, ahlaki üstünlüğe ve kültürel süreklilik nüvesinde yatan bir 'çekirdek Avrupa' temelinde bir Avrupa kültür topluluğu için palimpsestler haline gelmiştir diyebiliriz.

AB kültürel eyleminin siyasi sonuçlarıyla ilgili birkaç çıkarımda bulunabileceğimizi düşünüyorum: Birincisi, ulus-devlet sınırlarının olmadığı bir Avrupa'da kültürün gelişmesini sağlamak için öngörülen 'somut önlemler',bürokratik, yukarıdan aşağıya, yönlendirici ve tartışmalı bir şekilde Fransız yaklaşımını açıkça yansıtan : 'Avrupa kültürünü' büyük ölçüde yüksek kültür açısından gören, bilinçli bir şekilde medya teknolojileri ve iletişim uzmanlarının yardımıyla aydınlanmış bir siyasi öncü tarafından kitlelere enjekte edilen bir kültür zorbalığıdır. Bir yandan, Ticari düşünceler, kültüre yönelik bu elitist düşüncelere rekabet edecek şekilde gelişmiştir. Bu, Komisyonun 'eğitimdeki ilerlemenin bir sonucu olarak kültür talebinin sürekli arttığı' iddiasında açıkça ifade edilmektedir. Önemli bir noktada, 1992 Danimarka ve Fransa

referandumlarından kaynaklanan aksaklıklar, Komisyonun ne kararlılığından ne de entegrasyonu güçlendirme yaklaşımından vazgeçmesine yol açmamıştır. Shore'a göre bunun yerine, bunlar mevcut stratejilerin yoğunlaşmasına ve Avrupa'yı halka 'satmak' için daha karmaşık pazarlama tekniklerinin benimsenmesine yol açmıştır (Shore, 1996: 476).

İkincisi, resmi AT belgelerinde sıkça atıfta bulunulan yeni Avrupa 'kültür alanı', erken dönem antropolojik yazılarındaki eski kültür alanı kavramını yansıtmaktadır; ırk, din, dil ve yaşam alanı ile diğerlerinden ayrılan kendine özgü, sınırlı bir bölge fikri nosyonel olarak görülebilmektedir. Bu durumda Avrupa, Hristiyanlık, bilim, Kafkas ırkı ve Hint-Avrupa dil ailesi tarafından diğerlerinden (ve daha üstte) ayrılan bir 'uygarlık' olarak da düşünülmek istenmiş olabilir. Üçüncüsü ve sonuncusu, AB söyleminde tasvir edildiği gibi 'Avrupa kimliğini' yaratmak için ötekini bir dereceye kadar dışlamak gerekmektedir. Kimlik oluşumu, Evans-Pritchard'ın (1940) işaret ettiği gibi, esasen, "biz" ve "onlar" kategorilerini ayırt etmek için yeni sınırlar yaratıldığından, bölünme ve kaynaşmayı içeren ikili bir süreçtir. Avrupa kimliği, ancak Avrupalı olmayanla karşılaştırıldığında anlamlı hale gelir. Avrupa sağlamlaştıkça ve yakınsadıkça ve Avrupa ulus-devletleri arasındaki engeller ortadan kalktıkça, Avrupa'yı Üçüncü Dünya 'Ötekileri'nden ayıran sınırlar yoğunlaşmıştır.

Smith için "ulusal kimlik", esaslı etnik bir topluluk duygusundan gelirken, "Avrupa kimliği" görece daha basit ve yüzeysel bir güç olarak görünür: Smith bunu kitle bilincini harekete geçirme şansı çok az olan entelektüellerin ve idealistlerin ütöpik bir rüyası³⁸ olarak tanımlar. AK yetkililerinin sık sık dediği gibi, Avrupa'nın 'federal kaderi' hiçbir şekilde kaçınılmaz veya kesin değildir. Başarısı, AT'nin demokratik meşruiyet ve otorite elde etme yeteneğine bağlı olacaktır; bu da karşılığında popüler bir aidiyet

³⁸ Aktaran Shore, 1996: 474.

duygusu ve AT kurumlarına ve ideallerine bağlılık oluşturma kapasitesine bağlıdır (Soledad Garcia, 1993).

"Avrupa'nın bir "kurgu" (Reterse 1990), "hayali bir alan" (Said 1978; Wallace 1990), hatta bir "hayal gücü krallığı" (Garton-Ash 1989) olduğu sık sık vurgulanmıştır³⁹ Ancak Shore'a göre bu metaforlar yanıltıcıdır. "Avrupalılaşıma" süreciyle ilgili ilginç olan şey, AT yetkililerinin "kültür", "kimlik" ve "bilinç" gibi temel sosyolojik kavramları "Avrupa kültürü", "Avrupa kimliği" ve 'Avrupa bilinci' ve 'Kültür' gibi kavramları aynı zamanda Avrupa Komisyonu'nun da ilgi ve politika ilgi odağı haline getirmeleridir. AK'nin yansıttığı şekilde ortada olan "sorun", Avrupalı yurttaşların; kendi kimliklerinin ve Avrupa kültürel mirasına ilişkin kafi derecede farkındalıkları olmamasıdır. Birçok yetkiliye göre Avrupa Birliği'nin hedefi sosyal ve kültürel kaynaşmaya bağlıdır. Her yıl onca çabaya rağmen , AK'nun kamuoyundaki imajı ve popülerlik dereceleri son derece düşük kalıyor ve bu durum yetkilileri endişelendiriyor (CEC 1994).

Bu süreçte aslında ihtiyaç duyulan şey, basitçe daha büyük bir "Avrupa bilinci" değil, ulusal bölünmeleri aşacak ve Avrupa'nın 370 milyon yurttaşını yurttaşlar yerine "Avrupalılar" olarak yeni bir imaja doğru harekete geçirecek bir "Avrupa bilinci"nin yaratılmasıdır. Avrupa Komisyonu ve Parlamento yetkilileriyle yapılan saha çalışması görüşmelerinde sıklıkla vurgulanan bir nokta, kültür alanında daha fazla AT müdahalesine duyulan ihtiyaçtı. Bu görüş, AK söyleminde sanat ve medya, bilgi, eğitim, turizm, spor ve mirası içeren 'kültür sektöründe' daha aktif politikalar için çağrıda bulunan çok sayıda Komisyon raporunda yankılanmıştır (Adonnino 1985; CEC 1988; EP 1993).

Kültüre yapılan bu vurgunun iki tipik nedeni bulunuyor. Birincisi, 'kültür' önemli bir ticari faaliyet alanı haline geldi ve bu nedenle giderek Topluluğun ekonomik ve

³⁹ ibid, 474-475.

endüstriyel politikalar üzerindeki yasal yetki alanına giriyor. İkincisi ve daha da önemlisi, kültür kavramının kendisi yavaş yavaş Avrupa entegrasyonunun kilit bir boyutu olarak tanınmaya başlamıştır. Yakın tarihli bir Avrupa Parlamentosu raporunun belirttiği gibi, “kültürel boyut, ortak bir fikir ve değerler mirasını paylaşma bilincine dayanan Avrupa halklarının birliğini teşvik etmeye çalışan politikaları yürürlüğe koymanın giderek daha önemli bir aracı haline geliyor (Barzanti, 1992: 5).

AK 'Avrupa kimliği'ni teşvik etmek için medya politikası geliştirmiştir. Bu, 1980'lerin başında iki belgenin yayınlanmasıyla etkili bir şekilde başladı: Tindemans'ın Avrupa Birliği Raporu (CEC 1976) ve 'Citizen's Europe'(Vatandaşların Avrupası) mottosu Avrupa Konseyi tarafından Stuttgart'ta imzalandı (CEC 1983). De Witte'ye göre bunlar, Avrupa işbirliğinin, kendi iyiliği için değil, “Avrupa kimliğinin bir unsuru olarak ortak bir kültürel mirasın farkındalığını teyit etmek için” izlenmesi gereken kültürel işbirliğine kadar uzanması gerektiği fikrini ortaya attı (De Witte, 1987: 136). Avrupa'yı vatandaşlarına yakınsamak adına taktik olarak vatandaşların bilincini artırmaya yönelik bir odak noktası olarak AT'nin kültür yaklaşımlarında bir ivmelenmenin sinyali verilmiştir (CEC 1992).

1984 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde hayal kırıklığı yaratacak kadar düşük katılım ile sonuçlanınca Avrupa Konseyi görevi Topluluğun kimliğini ve imajını hem kendi vatandaşları hem de dünyanın geri kalanı için güçlendirmek ve teşvik etmek için önlemler önermek olan bir Halkın Avrupası için geçici bir Komite kurmaya karar verdi (Adonnino 1985: 5).

Philip Schlesinger'in belirttiği gibi, bu dakikadan sonra "Avrokratların" sorunları artık akademisyenlerin ve danışmanların meşguliyeti haline geldi (Schlesinger, 1991: 141). Shore'a göre bu söylemler, aynı anda hem özcü hem de araçsalcı görünen Avrupa kimliğinin çelişkili temsillerini birleştirmiştir (Shore, 2000: 482). Bu süreçten sonra

Avrupa elitlerinin kafasında “Avrupa kimliğinin "halklarının kolektif vicdanında" zaten var olduğu” varsayımı ancak onu saldırılara karşı "savunmak" ve Avrupalıları kültürel kimliklerinden "daha fazla haberdar etmek" için bürokratik müdahaleye ihtiyaç olduğu fikri belirginleşmeye başlar. Kültür fikrine yönelik daha fazla belirsizlik, AT'nin kültür sektöründeki yasal yetkisini ilk kez belirleyen Maastricht Antlaşması'nın 128. Maddesinde de görülmektedir. Gellner'in belirttiği gibi, 'sürünün kültürel markalaşması ulus-devleti yaratmanın sine qua nonudur⁴⁰ (Gellner, 1983: 140). Avrupa Birliği'nde bunun uygulanıp uygulanamayacağı uzunca bir süre tartışılmıştır.

Jacques Delors'a atfedileceği üzere “Tek Pazara âşık olunmaz” ayrıca Olsen'in de belirttiği gibi, AB vatandaşlığı ve kimliği, Avrupa politikasının ulus-devlet ve federal modellerini zorunlu olarak ikiye böler⁴¹ Post-ulusal veya post-modern bir vatandaşlık biçiminden bahsetmek için erken olur, çünkü bize hatırlattığı gibi, üye devlet vatandaşlığı AB vatandaşlığı için hala bir ön koşuldur. Avrupa entegrasyonunun son on yılda ilerlediği derinlik göz önüne alındığında, politika yapıcılar, bazen AB'nin demokratik açığına ilişkin eleştirilere yanıt olarak, daha güçlü bir AB/Avrupa kimliği geliştirmenin yolları ile boğuşuyorlar. Smith'e göre, Avrupa kimliğinin oluşumu mümkün değildir, çünkü Avrupa – daha spesifik olarak Avrupa entegrasyonu fikri – “duygusal devamlılık ve tarihsel derinlikten yoksundur”⁴²

En basitinden örnek verirsek Avrupa'nın bir lehçesi veya kitlelerin ortak kullanabileceği bir platform yoktur ancak bir Avrupa ülkesi tam olarak nedir? Sorusunun tam olarak bir cevabı bulunamamaktadır. Örneğin, Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki uzlaşmazlığının gerçek nedenleri ne olursa olsun, uzun süredir başvuran Türkiye'nin

⁴⁰ Olmazsa olmaz.

⁴¹ Aktaran; Yeong, 2013: 9-10 .

⁴² Ibid, 2013: 10.

'Avrupalılığı' konusundaki bazı anlaşmazlıklar da mevcuttur. Bu bağlamda yinelemek gerekirse Avrupa kültürünün, kimi , neyi , nasıl kapsadığı hep bir dilemma olmuştur.

2. AVRUPA YURTTAŞLIĞI ve AVRUPA ENTEGRASYONU

Avrupayı ve Avrupalı kimliğini tartıştıktan sonra “Avrupa yurttaşlığı”nı ele almanın doğru olacağı inancındayım. Yurttaşlık üzerine tarih boyunca yazılıp çizilenler akademiye paralel bir okuma yaparsak, Avrupa yurttaşlığının da kafa karıştırıcı, müphem bir kavram olarak bizi karşılayacağını söylemek pekte şaşırtıcı olmayacaktır. Ulusal yurttaşlık ve Avrupa yurttaşlığı kavramları bir o kadar iç içe, ama bir o kadar da birbirinden uzak kavramlardır. AB gibi sui generis bir yapının getirdiği “yurttaşlık” anlayışının kendi içinde de sui generis ve kaotik bir yapısı olması bence anlaşılabilir bir olgudur. Avrupa'da - ve aslında dünyanın herhangi bir yerinde - vatandaşlık kavramı yıllar içinde değişmekte ve gelişmeye devam etmektedir. Bu zaman ölçeğine karşı, ulus-devlete bağlı modern yurttaşlık kavramı geçici gibi görünebilir. Bu nedenle, AB vatandaşlığı fikrinin, özellikle ekonomik ve mali kriz zamanlarında, Avrupa vatandaşlarının ulusal kimliklere yönelik doğal eğilimlerini hafifletmeye bağlı devrimci bir fenomen olarak görülmesine gerek yoktur. Avrupa yurttaşlığı bir fikir olarak, 1950'lerden bu yana Avrupalı elitlerin aklında olan bir husus olmamış sonradan demokrasi açığı tartışmaları ile beraber bu kuruma önem verilmeye başlanmıştır.

AB vatandaşlığına ilişkin anlaşma hükümlerine kısaca değinirsek; AB vatandaşlığı kavramı, 1992 Maastricht Antlaşması ile resmen tanıtıldı. Avrupa Birliği Antlaşması (TEU) olarak da bilinen Madde 8 (1) şöyle açıklamaktadır:

“Birlik vatandaşlığı işbu belge ile kurulmuştur. Bir Üye Devletin vatandaşlığına sahip olan her kişi, Birlik vatandaşı olacaktır.”

Diğer bir deyişle, AB ve kurumlarının AB vatandaşlığı verme konusunda yasal bir yetkisi yoktur; sadece bir AB üye devleti aracılığıyla ve onların kanunla öngördüğü hükümler yoluyla edinilebilir. Rostek ve Davies, AB vatandaşlığını ulusal vatandaşlık üzerine “asalak” olarak tanımlamaktadır (Rostek and Davies, 2007). Bu, bazı üye devletlerin AB vatandaşlığının ulusal vatandaşlık verme yetkilerini tehdit ettiği fikrine ilişkin kaygılarını gidermemiştir.

Buna karşılık, 1997 Amsterdam Antlaşması, AB vatandaşlığına ilişkin orijinal maddeye aşağıdaki açıklamayı eklemiştir:

“Birlik vatandaşlığı, ulusal vatandaşlığı tamamlar ve onun yerine geçmez.”

AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın birleştirilmiş versiyonu artık AB vatandaşlığı için iki temel hüküm içermektedir – hareket özgürlüğü ve siyasi haklar:

20 (1). *“Birliğin her vatandaşı, Üye Devletlerin topraklarında serbestçe hareket etme ve ikamet etme hakkına sahip olacaktır.”*

21 (1). *“Vatandaşı olmadığı bir Üye Devlette ikamet eden her Birlik vatandaşı, ikamet ettiği Üye Devlette, o Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında belediye seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir.”*

Serbest dolaşım ilkesi ise AB için yeni değil. Avrupa Birliği'nin bugünkü haliyle anlamının öncüsü olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu(AKÇT) kuran 1952 Antlaşması için yapılan müzakerelerde İtalya, belgeye emeğin serbest dolaşımını dahil etmekte ısrar etti. İtalyan müzakereciler, vatandaşlarının, özellikle de kömür işçileri ve madencilerinin Avrupa çapında serbest dolaşımını teşvik etmeye hevesliydi. Sonuç olarak devam eden yıllarda “işçiler için serbest dolaşımın” uygulanması da yavaş gerçekleşti. Daha derin Avrupa entegrasyonunun bir sonraki aşaması olan Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kuran Roma Antlaşması müzakerelerinde İtalya, teklifleri için daha da zorladı. Avrupa Parlamenterler Meclisi, “işgücünün serbest dolaşımının ertelenmesinin, AET tarafından üstlenilen ekonomik ve sosyal önlemler arasında tehlikeli

bir dengesizliğe yol açacağını ve bunun da ekonomik iyileşmeyi hızlandırma hareketine zarar vereceğini” söyleyen bir karar çıkardı. 1972’de Avrupa Komisyonu Başkanı Sicco Mansholt, “sanayi ve tarımsal mal ticareti için sınırların açılmasını başaran Topluluğun, vatandaşlarını hala birbirinden ayrı tutan sınırları şimdi açması gerektiğini” savundu. Avrupalıların, "Avrupa yurttaşlık haklarını" kademeli olarak bahşetmek amacıyla, ev sahibi ülkelerin sosyal, idari ve siyasi dokusuna aşamalı olarak entegre olmalarını öngördü.

“Avrupa Vatandaşlığına Doğru” başlıklı 1975 tarihli önemli bir Avrupa Komisyonu raporu, AET üye devletleri için bir pasaport birliği kurmanın yanı sıra Topluluk düzeyinde vatandaşlar için siyasi haklar için bazı ön fikirleri inceledi. En önemlisi, rapor, herhangi bir üye devletin vatandaşlarına, başka bir üye devlette de otomatik olarak aynı şekilde, oradaki vatandaşlarmış gibi davranılması gerektiği konusunda Avrupa vatandaşlığı ilkesini yerleştirdi. Avrupa Komisyonu ile birlikte çalışan Belçika Başbakanı Leo Tindemans, konuyla ilgili olarak Avrupa Sosyal Şartı’nın değerlerini vurgulayan ve vatandaşları tarafından demokratik olmayan ve seçkinci olarak algılanan bir Avrupa uyarısında bulunan bir rapor hazırladı. İlerleyen yıllarda, Avrupa’daki duraklayan ekonomik büyüme, yüksek işsizlik ve enflasyon nedeniyle Topluluk vatandaşlığı için yeni haklar talep etmeyi popüler olmayan direnç arttı. AT’nin 1981 yılında Yunanistan’ı da Birliğe dahil etmesiyle birlikte, halihazırda üyeler Thatcher’ın önderliğinde, AT vatandaşlığı kavramını yeniden gözden geçirmek istediler. Maastricht’ten hemen önce 1993 yılında, Fransa & Almanya, AB yurttaşlığının uygulanması adına çok ciddi ısrarlarda bulunmuştur fakat bu ısrarlar İngiliz ve Danimarka barikatıyla karşılaşmıştır. Geri kalan üyeler geniş kapsamlı bir yurttaş hakları anlayışını desteklemiştir fakat BK ve Danimarka’nın olurlarını da almak için bu söylemlerini sulandırmışlardır tüm bunlar üzerine Danimarka’da gerçekleşen referandum %50.7 ile kıl payı geçmiştir. Danimarka’nın anlaşmayı onaylaması ve anlaşmanın

gerektiği gibi tüm AB üye devletleri tarafından oybirliği ile onaylanması için, müteakip bir AB zirvesinde Danimarka'ya anlaşma hükümlerine dört istisna tanınmıştır.

Avrupa Vatandaşlığı, Paradoksal olarak, AB vatandaşlığı kavramı da “çok az yeni değer” kattığı ve özgün değeri olmadığı için eleştirilere maruz kalmıştır. Dell'Olio gibi bilim adamları, 'işçi' veya 'ayrıcalıklı yabancı' kavramını bir AB vatandaşınıninkiyle değiştirmenin pratik anlamdan daha sembolik olduğunu savunmuşlardır (Dell'Olio, 2001). Bir yandan, AB vatandaşlığının sembolik anlamı, bir Avrupa ya da AB kimliği duygusunu beslemek için kesinlikle önemli bir değere sahiptir. Ancak Maastricht Antlaşması ile ortaya konan AB vatandaşlığı kavramı da bu hakların güvence altına alınmasında pratik değere sahiptir. Daha önce tartışıldığı gibi, bazı AB üye ülkeleri, AB vatandaşlığı fikrine, vatandaşlık verme konusundaki egemen haklarını tehdit ettiğini düşünerek direndiler. İnsanların serbest dolaşımının, özellikle euro bölgesindeki en son mali ve ekonomik kriz sırasında, diğer AB vatandaşlarının iş rekabetinden korkan birçok işçiyi tehdit ettiğine dair eleştiriler de var. Bu nedenle, AB vatandaşlığının asli bir değeri olmadığını söylemek yerine, AB vatandaşlığının gelişimini mütevazı bir şekilde artımlı olarak nitelendirmek daha adil olabilir. Sonuç olarak, Avrupa'da - ve aslında dünyanın herhangi bir yerinde - vatandaşlık kavramı yıllar içinde değişmekte ve gelişmeye devam etmektedir. Aslında, AB vatandaşlığı fikri, bazı akademisyenler tarafından, Avrupa vatandaşlarının halihazırda sahip olduğu hak ve özgürlüklere ek olarak çok az maddi değeri olduğu için eleştirilmiştir.

AB vatandaşlığı ayrıca, AB vatandaşlarının siyasi haklarını güçlendirmek ve vatandaşların yeni politika girişimleri veya değişiklikleri için Avrupa Komisyonu'nda doğrudan lobi yapmasına olanak tanıyan vatandaş girişimini Lizbon Antlaşması'na dahil ederek, AB'nin sıklıkla suçlandığı demokratik açığı gidermeye çalışmıştır. Avrupa Vatandaş İnisiyatifine giden süreci incelediğimizde bu ifadeye daha iyi değinebileceğimize inanıyorum.

“Avrupa’nın İnşa Edilmesi” perspektifi 1950’lerden 1970’lere kadar Avrupa entegrasyonuna yönelik yaklaşımlara egemen olan ve 'neoişlevselci' entegrasyon teorisi tarafından özetlenen geleneksel teknokratik önyargıyı yansıtıyordu (Haas 1958; George 1985). Bu teori, entegrasyonu bir alanda gerçekleşecek birleşmenin diğerler alanlara da spillover (yayılma) etkisiyle sirayet edeceğini bunun da bir baskı oluşturacağı ve o alanda da bütünleşmeyi sağlayacağına yönelik bir süreç olarak görülmüştür (Taylor 1983: 4). Bu nedenle ekonomik entegrasyon, kaçınılmaz olarak siyasi alanda entegrasyona yol açacaktır düşüncesi yayıldı (Smith 1983; Taylor 1983).

Shore’a göre Avrupa entegrasyonuna ilişkin erken dönem söylemlerinin bu özeti, 1980’lerde determinist ve mekanik modellerden daha 'kültürcü' yaklaşımlara doğru meydana gelen düşünce değişimini anlamak için faydalı bir arka plan sağlar (Shore, 1996). Brüksel’deki yetkililerin çoğu, görüşme yaptıklarında, eski neofonksiyonel yaklaşımın yetersiz olduğunu ve AB’nin 'insanları kendi kaderlerine dahil etmek' için Avrupa kültürü ve mirasına ilişkin farkındalığı geliştirmede çok daha proaktif olması gerektiğini kabul etti. Shore’a göre bu, tipik olarak, yaşamının sonuna doğru sık sık (yanlış) alıntılanan Jean Monnet’e yapılan göndermelerle destekleniyordu, 'eğer her şeyi yeniden yapacak olsaydık, işe kültürle başlardık'. Bu sonuç, Danimarka halkı tarafından Haziran 1992’de reddedilen ve ancak birkaç ay sonra Fransa’da yapılan bir referandumla kazanmış olan Maastricht Antlaşması’nın gereğinden fazla onaylanması tartışmalarıyla çarpıcı biçimde pekiştirildi (Shore, 1996).

Avrupa tarihinde 2’nci önemli adım olarak adlandırabileceğimiz husus AT’yi ekonomik ortaklık anlayışından çıkararak siyasi bütünleşme sürecine evrilmesini sağlayan Maastricht Antlaşmasıdır. AT’yi “Birlik” yapmıştır. Hall’a göre bu aşamadan sonra, Avrupa güçlendikçe ve yakınsadıkça ve Avrupa ulus-devletleri arasındaki engeller ortadan kalktıkça, Avrupa’yı Üçüncü Dünya ‘Diğerleri’nden ayıran sınırlar yoğunlaştı - ve “İslam”, Avrupa’nın sınırlarını tanımlamanın kilit işareti olarak komünizmin yerini aldı.

(Hall, 1991: 18). AT'nin şimdiye kadar kıskançlıkla korunan ulusal egemenlik alanlarına artan müdahalesi, Avrupa'nın kendisinin 'Avrupahılaşması' olarak adlandırılabilen şeyi getirmiş bu da farklı bir bağlamda Michael Hechter'in iç sömürgecilik kavramını hatırlatan bir süreçtir (Hechter, 1975).

Avrupa halkının Miguel Herrero de Mifion'un (1996: 1) 'in aktardığı gibi demokrasi eksikliğinin temel nedeni "demos" eksikliğidir ve "demo"suz demokratik sistem sadece "cratos", yani güçtür. Çoğu AK analistinin hemfikir olduğu gibi, Shore'a göre de AK'de karar verme son derece demokratik değildir: Bakanlar ve Bakanlar Kurulu'ndaki daimi temsilcileri arasında kapalı kapılar ardında yürütülen gizli anlaşmalar, pazarlıklar ve uzlaşmaların sonucudur. Avrupa Parlamentosu bir yasama organı değildir ve Birliğin demokratik vicdanı olarak güvenilirliğinden yoksundur. Shore'a göre Halkın sadakati, 'üretilmiş semboller ve devlet benzeri kurumlar tarafından yakalanma ile değil, kademeli eylemler yoluyla kademeli olarak kazanılmalıdır (Shore, 1996). Avrupa vatandaşlarının, Avrupa'nın uluslararası siyasi sınıfının onlar adına karar verdiği şeyleri gerçekten isteyip istemedikleri sorusu daha ciddi bir şekilde sorulmalıdır. Milliyetçiliğin savaşa neden olduğu" argümanı, çoğu savaşın arkasında yatan karmaşık çıkarlar ve güdüler ağını açıklamak için çok az şey yapar. Bölünmelerin üstesinden gelmek yerine, entegrasyonun etnik ve ulusal çatışmayı gerçekten körükleyip körüklediği sorulabilir. AT içinde algılanan ulusal egemenlik kaybı, birçok hükümet tarafından AT'nin genişlemesinin ulus için bir tehdit haline geldiği ve Avrupa çapında savunmacı kültürel şovenizmin ve gerici bölgesel milliyetçiliklerin yükselişini körüklediği iddialarıyla sonuçlandı.

3. AVRUPA VATANDAŞ İNİSİYATİFİ VE TARİHSEL SÜREÇ

Şu ana kadar ele aldığımız şekliyle, Avrupa Birliği bütünleşme süreci “elit bir kesimin” önderliğinde bir proje olarak düşünülmüş ve böyle uygulanmaya çalışılmıştır, bu sürece akademi de dahil olmuştur. 1968 yılında Ernst Haas tarafından Avrupa Bütünleşmesini ele alan “neofonksiyonalizm” teorisi ortaya atılmış, Türkçe adı yeni işlevselcilik olan bu teorinin derdi, Avrupa bütünleşmesi sağlanırken “spillover” yani yayılma efektinin kullanılması, böylece önce ekonomik alanda önce ortak Pazar sonra daha detaylı hali tek Pazar bütünleşmesini sağlayacak Avrupa’nın, bu alanlarda alınan başarıyla önce hukuki sonra da siyasal bütünleşmesini tamamlayacağını öngörüyordu. Fakat bence bu teoride eksik olan şey “yurttaş” ın unutulmasıydı. Sui generis bir yapıda daha önce eşi benzeri görülmemiş bir yapının 3-5 elit tarafından biz yaptık olduya getirilmesi söz konusu dahi edilemezdi. Nitekim yansımaları hem akademi de hem de günlük hayatta karşılığını buldu. Akademi de “demokrasi açığı” olarak nitelendirilen bu durum, Avrupa Birliği’nin üyesi ülkelerin yurttaşlarının, Avrupa konularına ilgisizliği ile somutlaşmış oldu.

Bu bağlamda, Avrupa elitleri 1968 yılından bu yana her geçen yıl, yurttaşla yaklaşabilmek için kurumların yapısında değişikliğe gitti. En köklü değişikliklerden biri de 1993 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Avrupa yurttaşlığı kavramının hukuksal olarak tanımlanması oldu. Avrupa Parlamentosunun yetkileri anılan yıldan bu yana her geçen yıl arttırılmaya çalışıldı. Fakat yine de yurttaştan istenilen karşılık alınamadı bilakis elitlerin üzerine çok önem verdiği “Avrupa Anayasası” olarak bilinen Lizbon A., 2005 yılı Fransız ve Hollanda halklarınca referandumda reddedilince bu konu daha fazla önem kazanmaya başladı.

Avrupa Vatandaş İnisiyatifi (AVİ - ECI) ya da girişiminin izdüşümü de tam olarak bu yıllara denk düşer, AVİ, aslında AB’nin çokça eleştirildiği “demokrasi açığı” sorununa

bir çözüm olarak geliştirilmiştir diyebiliriz. Amitai Etzioni gibi toplulukçular için, AB'nin demokratik açığının temel nedeni “normatif-duygusal topluluk” eksikliğidir: sürmekte olan bir entegrasyon derinleştirme sürecine rağmen, daha güçlü toplulukçu “mimari” yaratmak için hiçbir girişimde bulunulmamıştır (Etzioni, 2007: 27). Aynı zamanda, anayasa hukuku alanındaki akademisyenler, Avrupa Birliği'nde birleşik bir kolektif siyasi öznenin, yani bir Avrupa demosunun yokluğunun demokratikleşme olasılığının engellendiğine ısrarla dikkat çekmişlerdir (Weiler, 1995). Dönüşümcü demokratik teorisyen James Bohman, bu açmaza çözüm olarak çoklu demo'i'den oluşan ulusötesi bir demokrasiyi önerir (Bohman, 2007).

Avrupa demokrasisi krizde çünkü küreselleşme, 18. ve 19. yüzyılda modern temsili demokrasinin ortaya çıkışının yaptığı kadar derin bir demokrasi dönüşümü getiriyor (Dahl: 1991). Bohman'a göre, demokrasiyi yeniden kurmanın tek yolu, demokratik ideali temelden dönüştürmektir bu da tek demoların popüler egemenliği olarak merkezlenmiş demokrasi anlayışından, çoklu demo'i'nin ulusötesi demokrasisi anlamında merkeziyetçi bir demokrasi anlayışına doğru bir geçişle mümkün olabilecektir (Bohman: 2007). Katılımcı demokrasinin bir aracı olarak ECI, Bohman'ın ulusötesi demo'i demokrasisi çizgisinde ilgi çekici bir yorum sunmaktadır. Ayrıca ECI, AB demokrasisinin halihazırda demokratik olarak oluşturulmuş 27 demo'ye dayandığının kabulünü başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Ama aynı zamanda AB vatandaşlarına haklarını sınırlar ötesinde kullanmaları için araçlar vermesi anlamında AB vatandaşlığının da kabul edilmesi gerekir.

ECI'nin resmi gerekliliklerini ve özellikle herhangi bir girişimin en az yedi üye devletin vatandaşları tarafından desteklenmesi gerekliliğini göz önünde bulundurarak, ECI'nin aynı zamanda "demo yok" sorununu anlamamız için çıkarımları vardır: Bohman'ın çizgisinde ulusötesi demos inşasını kolaylaştırabilir. Bunun nedeni, herhangi bir yurttaş girişiminin başarılı olması için, onu başlatan yurttaşların ulusötesi düzeyde

destek örgütlemeleri, yani en az altı diğer üye devletin yurttaşlarıyla işbirliği yapmaları gerektiğidir. Avrupa vatandaşlarının girişimlerinin başarısı bu nedenle sivil toplumdaki ulusötesi ağlara ve buna bağlı olarak Avrupa kamusal alanındaki ulusötesi tartışmalara bağlıdır. Ancak, bazı gözlemcilerin düzenleme hazırlıkları sırasında korkmaya meyilli olmaları nedeniyle, ECI'nin salt bir “pazarlama hilesi”nden (Trzaskowski: 2010) daha fazlası olduğu şimdiden açıkça görülüyor.

ECI'ya giden tarihsel süreci şu şekilde özetlemek mümkündür; 1 Ocak 1958 Roma Antlaşması “işçilerin serbest dolaşımı ve Ortak/iç Pazar çerçevesinde bireylerin haklarının düzenlenmesi, 1970 “Avrupa Yurttaşlığına Doğru (Towards European Citizenship) başlıklı Rapor, 1973 Kopenhag Zirvesi “ Avrupa Kimliğine İlişkin Deklarasyon ”, 1974 Paris Zirvesi “Yurttaşların Avrupa’sı” Dökümanı, 1976 Tindemans Raporu, 1979 yılı AP’nin ilk genel seçimleri, 1983 Solemn Bildirisi, 1984 Spinelli Raporu, 1985 Adonnino Raporu , 1985 Schengen Anlaşması, 1987 Erasmus Kararı, 1987 Avrupa Tek Senedi, 1990 Dublin Zirvesi, 1993 Maastricht Antlaşması, 1993 De Clercq Raporu, 1996 Avrupa Topluluğu Düzenlemelerinin Kültürel Boyutlarını Ele Alan Rapor, 1997 Amsterdam Anlaşması, 2000 Nice Zirvesi ve Temel Haklar Şartı, 2001 Nice Antlaşması, 2001 Laeken Zirvesi, 2004 Avrupa’nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon, 2005 Avrupa Anayasal Anlaşması Taslağı, 2009 Lizbon, 2011 Avrupa Vatandaş İnisiyatifi Tüzüğü.

Roma Antlaşması ile birlikte ilk defa, birlik içinde mal, hizmet, sermayenin ve işçinin serbest dolaşımları gündeme gelmiştir. İşçilerin serbest dolaşımı 1961 ve 68 yıllarında yapılan düzenlemeler sonucu fiiliyata geçirilebilmiştir. 1970 yılında ise, yurttaşları bütünleştirmek amacıyla, Komisyon “Avrupa Yurttaşlığına Doğru” başlıklı raporunu yayımlamıştır. Söz konusu raporda, Avrupa yurttaşlarını bir araya getirme fikriyatının kurumsallaştırılması gerektiği ve AT yurttaşlarına birtakım özel haklar tanımlanması öngörülmüştür. 1973 yılı Avrupa bütünleşmesinin yurttaş kimliğine ilişkin

ilk resmi girişim olan “Avrupa Kimliğine İlişkin Deklarasyon” Kopenhag Zirvesinde duyurulmuştur. Avrupa Topluluğunun paylaştığı ortak Avrupa uygarlığı, yaşam tarzı, miraslar, değerler söz konusu metinde vurgulanmıştır. Bu belge de kimlik kavramı, Avrupa entegrasyonunun karşılaştığı sorunlara karşı bir çözüm sunma amacı ile kullanılmıştır.

1974 Paris Zirvesinde, Avrupa Devlet başkanları üye ülkelerin yurttaşlarına tanınacak haklarla ilgili bir çalışma başlatılmasına karar vermiş aynı zamanda, “Yurttaşların Avrupa”sı kavramını kullanmışlardır. 1976 tarihinde, Leo Tindemans öncülüğünde hazırlanan “Tindemans Raporu” AT’nin entegrasyon çabasına yeni bir hareketlilik kazandırmıştır. Söz konusu raporda, AT kurum ve mekanizmalarının istenildiği kadar şeffaf ve anlaşılabilir olmadığı, bu yüzden vatandaşlara yakın olmadığı eleştirisi yapılmış, Avrupalı yurttaşların haklarının korunmasına ilişkin alınması düşünülen önlemler ve Avrupa halklarını güçlendirmek için izlenecek politikalar belirtilmiştir. Ayrıca Hansen’e göre raporda, “Avrupa Topluluğu’nda yaşayan bireyler olarak bizler, bizim geleneklerimizi yansıtan, medeniyetimizin temel değerlerine saygılı ve sadece bize ait olan bir toplum oluşturmamız,”⁴³ denilmiştir. Raporda; yurttaş haklarının genişletmek, kamu kurumlarına giriş konusunda eşit hakların sağlamak, sınır kontrollerinin kaldırmak, öğrenci değişim programlarının geliştirmek, diplomaların karşılıklı tanınması ve tüketici haklarının geliştirilmesi gibi konular yer almıştır. Tindemans Raporu; ekonomik ve monetarist birliği kurmak, AT kurumlarında yeniliklere gitmek, ortak dış politika (odp) , ortak bölgesel ve sosyal politikaların uygulanması yoluyla entegrasyon sürecini tamamlamayı öngörmektedir.

1975 Tindemans Avrupa Birliği Raporu, Avrupalıların haklarını korumaya yönelik tedbirler ve "Avrupa dayanışmasının günlük yaşamda somut tezahürleri" yoluyla

⁴³ Aktaran Yünel, 2007: 61.

bir "Halk Avrupası" oluşturmak için özel bir politika tavsiye etmiştir (Fontaine 1991: 6). Bunu 1983'te Stuttgart'ta Avrupa Komisyonu hükümet başkanları tarafından imzalanan ve üye ülkeleri 'Avrupa bilincini teşvik etmeye ve çeşitli kültürel alanlarda ortak eylemde bulunmaya' davet eden Avrupa Birliği Solemn Bildirgesi izlemiştir (CEC 1983). Komisyon böylece Maastricht Antlaşması'nın kendisine yasal bir hak vermesinden çok önce fiili bir kültür politikası yürütmüştür. Kültür sektörüne müdahale çağrıları, 1984 Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki hayal kırıklığı yaratan düşük oy oranıyla güçlenmiştir. Bu nedenle kısa bir süre sonra yapılan Avrupa Konseyi toplantısı, görevi 'hem kendi vatandaşları hem de dünyanın geri kalanı için Topluluğun kimliğini ve imajını güçlendirmek ve geliştirmek' için önlemler önermek olan bir Halkın Avrupası için özel bir Komite kurmaya karar vermiştir (Adonnino, 1985: 5).

1979 tarihinde yapılan AP ilk genel seçimleri ile Avrupa yurttaşlığı siyasal bir anlam kazanmıştır. Seçimlere katılım oranı çok düşük olsa da Avrupa yurttaşlarının doğrudan temsil edilmesini sağladığı için bu seçimler akademisyenler tarafından bir dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir ayrıca bu seçim bir ders olarak Komisyon'un halk arasında Avrupalılık bilincinin nasıl algılandığını araştırmaya başlamasına neden olmuştur. Bu seçimlerden sonra Komisyon yapması gerekenin, Avrupa'yı yurttaşlarına daha yakın hale getirmek ve Avrupalılık bilincini yaratmak olduğunu anlamış, bu nedenle Komisyon, Avrupalılık bilincini hayata geçirmek amacıyla Erdenir'e göre öncelikle eğitim, bilgi, görsel-işitsel politikalar ve sanatsal alanlarda kültürel girişimlerde bulunmuştur (Erdenir, 2005: 105).

1980'lerde Avrupa yurttaşlığı oluşturma fikri hareketlilik kazanmış, Avrupa yurttaşlığının, ancak ulus devletlerdeki üye ülkelerde ikamet edenlerin siyasi yaşama katılma hakkını sağlamak ile oluşturulabileceği fikri gelişmiştir. Hansen'e göre Topluluk, yurttaşlığı ortak ihtiyaçların bir sonucu olarak nitelendirmiş; yurttaşlığı sosyal içerikli olmaktan çok kültür ve kimliğe dayandırmıştır bu minvalde, Komisyon, amacının

Topluluk yurttaşlarını rahatsız eden kuralların ve uygulamaların kaldırılması olduğunu belirtmiş ve mimarlık, mühendislik, avukatlık gibi meslekleri icra edenlerin kendi ülkeleri dışında iş ararken karşılaştıkları engellerin kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir⁴⁴.

Bu gelişmeler çerçevesinde, 1983'de Stuttgart'ta imzalanan Solemn Bildirisi ile üye ülkeler Avrupalılık bilincini güçlendirmeye ve bilgi, eğitim, medya, sanat alanlarında birlikte hareket etmeye davet edilmiştir Avrupa Komisyonunca söz konusu Bildiride Avrupalı olma farkındalığının yükseltilmesi adına Avrupa'nın tarih & kültürüne yönelik çalıştaylara ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapılmıştır⁴⁵ Spinelli Raporu, Şubat 1984 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda onaylanmış ayrıca AT için taslak antlaşmayı içeren "Birlik Yurttaşlığı" kavramı ilk kez bu raporda yer almıştır. 1985 yılında "Halkların Avrupası" üzerine Adonnino Raporu yayımlanmıştır.

Adonnino Raporunun tavsiyeleri, sınır geçiş formalitelerinin basitleştirilmesi, bir Avrupa madeni parasının basılması, gümrüksüz ödeneklerin arttırılması, eşdeğer diplomaların ve mesleki niteliklerin karşılıklı olarak tanınmasının sağlanması ve yurtdışında yaşayanlara ikamet ettikleri ülkedeki yerel ve Avrupa seçimlerine katılma hakları verilmesi dahil olmak üzere 'kültür sektörü' ile sınırlı olmayan konuları kapsıyordu. Sıradan Avrupalılar'ın kendi Avrupa mirasları ve kimlikleri konusunda yeterli bilince sahip olmadıkları düşünülmüş ve Komisyon bunu düzeltmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla Komite, Topluluğun profilini geliştirmek için çeşitli 'sembolik önlemler' tavsiye etmiştir. Bunlardan en önemlisi, 29 Mayıs 1986'da Brüksel'deki Komisyon merkezinin önüne resmi bir törenle ilk kez çekilen yeni bir AT amblemi ve bayrağının oluşturulmasıydı. İtalyan MEP Pietro Adonnino başkanlığında AK, ertesi yıla iki rapor hazırlamıştır. Tavsiyeleri, sınır geçiş formalitelerinin basitleştirilmesi, bir Avrupa madeni parasının basılması, gümrüksüz ödeneklerin arttırılması, eşdeğer

⁴⁴ Aktaran Yünel, 2017: 62-63.

⁴⁵ ibid, 63.

diplomaların ve mesleki niteliklerin karşılıklı tanınmasının sağlanması ve yurtdışında yaşayanlara haklar verilmesi dahil olmak üzere, kültürel alanla sıkı sıkıya sınırlı olmayan çeşitli konuları kapsıyordu. Ancak komitenin raporunda, Avrupa'nın ilerlemesi için desteğin "Avrupa kimliği ve Topluluğun halkının zihnindeki imajı için gerekli olan kültür ve iletişim alanlarındaki eylemler yoluyla aranabileceği ve aranması gerektiği" vurgulandı. Bu önerilerin çoğu, Haziran 1985'te Milano'daki Avrupa Konseyi toplantısında kabul edildi ve o zamandan beri uygulanmıştır. AT politika yapıcıları ve yetkilileri on dokuzuncu yüzyıl sosyal evrimci düşünce akımını ortaya koymaktadır.

AK tipik olarak Aydınlanmanın mantıksal bir gelişimi olarak tasvir edilir: bilimden, akıldan, rasyonaliteden ve hümanizmden ilham alan bir ilerleme gücü söylemi yaratılır, bu söylemler, Avrupa Parlamentosu ve Komisyonunu, tarihin yanında, değişimin kahraman ajanları olarak tasvir eder ve Avrupa'yı, Maastricht Antlaşması'nın ilk taslaklarında "*vacation federale*" olarak adlandırılan şeyin arayışında ileriye götürmüştür. Ayrıca, AT'nin ulus-devleti "aşan" yeni bir varlık oluşturduğu iddiasına rağmen, yeni Avrupa, eski ulus-devletlerin kendileriyle tam olarak aynı sembolik arazi üzerinde inşa edilmesi de bir sorundur. Bayraklar, marşlar, pasaportlar, kupalar, haritalar ve madeni paraların tümü, ortaya çıkan devletin varlığını çağrıştıran simgeler olarak, yalnızca "ulusal egemenlik" yerine hizmet eder. Fakat burada vurgulanan ulus devlet değil, AT kurumlarının meşruiyetidir. Galtung (1973: 16) ve Nairn (1977: 306-328) gibi eleştirmenler, AT'nin aslında sömürgeciliğin milliyetçi projesini sürdürdüğünü - ancak bu sefer Avrupa'nın ulusunun bireysel imparatorluklarının kolektif olarak başarmak için emperyalist bir girişim olduğunu savunmuşlardır.

Nairn'e göre göre AT, ulus-devletin sonunun habercisi olmaktan çok, 'Avrupa şovenizmi üzerine kurulmuş bir süper ulus-devlet'in başlangıcını müjdelememektedir (Nairn 1977: 317). AT söylemlerinin 'Avrupa kültürü' kavramını ele alış biçimi, AT'nin yaklaşımının kalbinde temel bir çelişki olduğunu göstermektedir. Avrupa'nın kültürel

mirası, Avrupa'nın zengin çeşitliliğinden ve yüzyıllarca paylaşılan ortak tarihinden doğal olarak ortaya çıkan organik bir fenomen ve dolayısıyla, güçlü, gururlu, ayırt edici ve açık bir şey olarak iyi kurulmuş ve statik bir "nesne" olarak tasvir edilmiştir.

1985 yılında yürürlüğe giren Topluluğa üye 5 devlet tarafından Avrupa bütünleşme çerçevesi dışında imzalanan Schengen Anlaşması ile sınırlarda sınırlı kontrol öngörülerek kişiler için Topluluk içinde dolaşım kolaylaştırılmıştır. Fransa, Almanya ve Benelüks ülkeleri sınır kontrollerinin kaldırılmasına onay veren ülkeler olmuşlardır. 1987 yılı öğrenci değişimine ilişkin Konsey tarafından verilen Erasmus kararı “Yurttaşların Avrupası” ifadesine atıf yapan ilk karardır. 1987 yılında yayımlanan “Avrupa Tek Senedi” (ATS) sayesinde AT sınırları içinde malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı kabul edilmiştir. Topluluk içinde sınır kontrolleri kaldırılarak, 3'üncü ülkelere karşı sınır güvenliğinin korunması esas alınmıştır. Koslowski'ye göre Avrupa Toplulukları içinde serbest dolaşımın sağlanması Avrupa yurttaşlığının gelişimi açısından önemli bir adım olmuştur⁴⁶ Yapılan düzenlemelerle, üye ülkelerde yaşama ve çalışma hakkına sahip olan birçok yurttaş diğer üye ülkelere gitmeye başlamış bununla beraber Yünel'e göre Avrupalılara siyasal haklar tanınmadığı için Topluluk'ta demokrasi açığı gittikçe büyümüştür (Yünel, 2017: 65).

1990 yılında Konsey, işe bağlı olmadan, kişilerin tabiiyetinde bulundukları ülke dışında ikamet etme hakları olduğuna ilişkin üç direktif yayımlamıştır. 1990 yılında yapılan Dublin Zirvesi'nde Topluluğun yurttaşlık kavramını nasıl geliştireceği konusu dile getirilmiştir. Dublin Antlaşması ile Schengen bölgesi içinde tüm sınır kontrollerini kaldıran bir düzenleme getirilmiştir. Sınır kontrollerinin kaldırılması ve uyuşturucu trafiğinin kontrol altına alınması ayrıca polis işbirliğinin sağlanması ile yeni iletişim sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Son olarak, Dublin Zirvesi'nde “Birlik

⁴⁶ Aktaran Yünel, 2017: 65

Yurttaşları” ile ilgili hükümlerin 1993 tarihli Maastricht Antlaşması’nda yer alması kararlaştırılmıştır.

Maastricht Antlaşması sayesinde “Avrupa yurttaşlığı” kavramı AB dokümanlarına girmiştir ve Antlaşmanın İkinci Bölümünde “Birlik Yurttaşlığı” başlığı altında düzenlenmiştir. D’oliveira’ya göre Maastricht Antlaşması’nda Avrupa yurttaşlığının yer alması, üye ülkeler ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılması amacıyla atılan en önemli adımlardan birini teşkil etmiştir⁴⁷ Maastricht Antlaşması aynı zamanda, üye ülkelerde Avrupa Parlamentosu seçimlerine ilişkin ortak bir seçim sistemini öngörmektedir. Avrupa çapında siyasi partiler oluşturulması hedefi ilk defa Antlaşma’da yer almıştır. Avrupa yurttaşlarının bağımsızlığının bir göstergesi olan Avrupa Parlamentosu’nun da yetkileri bir ölçüde artırılmıştır (Yünel, 2017: 67). Maastricht Antlaşması ile kültürel girişimler için yasal zemin oluşturulmuş, AT Antlaşması’nın 128’inci maddesine göre; “farklılık içinde birlik” formülasyonu ile ulusal kültürlerin özgünlüğü kabul edilmiştir. Avrupa kültürünün ise ulusal kültürleri kapsayan ama onların toplamından daha farklı anlama sahip bir bütün olduğu vurgulanmıştır. Yünel’e göre Maastricht Antlaşması ile yurttaşlık konusunda sağlanan gelişme, içtihatla benimsenen yaklaşımın, antlaşma metninde yer alarak anayasal bir güvenceye kavuşturulması olarak değerlendirilmektedir (Yünel, 2017: 67-68).

1992 Maastricht A. ile 28 AB üyesi ülkelerin bütün yurttaşları, halihazırda kendi yurtları AB üyesi olduğu hasebiyle aynı zamanda AB yurttaşı da sayılacaklardır denilmiştir. Maastricht A. IX. Başlığı, Madde 128, Topluluğun kültürel alana yönelik hedeflerini ortaya koymakta ve şunları bildirmektedir: "Topluluk, Üye Devletlerin ulusal ve bölgesel çeşitliliğine saygı gösterirken ve aynı zamanda ortak kültürel mirası getirirken, Üye Devletlerin kültürlerinin gelişmesine katkıda bulunur ve kültürel

⁴⁷ Aktaran Yünel, 2017: 66

işbirliği ve eylemin geliştirileceği alanları belirler bu alanlar; 'Avrupa halklarının kültür ve tarihinin bilgisini ve yayılmasını' geliştirmek için eylemi dahil etmek; 'Avrupa önemi olan kültürel mirasın korunması ve muhafazası'; 'ticari olmayan alışveriş' ve 'sanatsal ve edebi yaratım' gibi alanlardır. Sözleşme, şu beyanla sona ermektedir: 'Topluluk, bu Antlaşmanın diğer hükümleri kapsamındaki eylemlerinde kültürel yönleri dikkate alacaktır. Bununla birlikte, başka bir düzeyde, Madde 128, Avrupa'nın kültürel çeşitliliği nasıl kutlanırken aynı zamanda 'ortak kültürel mirası öne çıkarır' sorusunu gündeme getirmektedir. DG X'teki çoğu yetkilinin görüşü, bugüne kadar AB kültürel eyleminin, kültürel birliği tanımlama gibi daha zor bir görevden ziyade, öncelikle çeşitlilik konusunda farkındalığı artırmaya yönelik olduğudur, Maastricht Antlaşması, embriyonik bir "Avrupa devleti"nin temellerini atmıştır. Bu, tamamlandığında "dünya tarihinin efsaneleri arasında yer alacak" "nükleer çağın ilk ulusötesi devleti" olacak denilmiştir. (Goldstein 1993: 122-123). Bununla birlikte, AT yeni bir devlet yaratmayı başardıysa, "Avrupa ulusu olmayan bir devlettir, çünkü hala Avrupa kitle iletişim araçları, partiler, çıkar grupları (iş dünyası hariç) veya halk yoktur (Hoffman, 1993: 31).

1993 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından yayımlanan De Clercq Raporu'nda, Avrupa yurttaşlarının Avrupalı olmalarından ve kültürlerinin zenginliğinin dünyaya yayılmasından dolayı gurur duydukları ifade edilmektedir (Yünel, 2017: 68).

Bu çerçevede, Borchardt'ın verdiği örneğe göre 'Venedik şehri, Rembrandt'ın resimleri, Beethoven'ın müziği veya Shakespeare'in oyunları, ortak bir kültürel mirasın ayrılmaz bir parçasıdır ve Avrupa vatandaşları tarafından ortak mülk olarak kabul edilir (Borchardt 1995: 73). Böylece ulusal kültürel ikonlar benimsenir, yeniden yorumlanır ve daha sonra üniter bir 'Avrupa' tarihinin göstergeleri olarak sunulur. Bu strateji, Alonso'nun (1988) 'partikülerleştirme' dediği şeydir - ki bu bir kez daha ulus-devlet oluşumu araştırmalarında iyi bir şekilde belgelenmiş bir taktiktir⁴⁸. Avrupa Komisyonu'nun Avrupa inşası amaçları

⁴⁸ Aktaran Foster, 1991: 242.

için 'kültürel eylem' uyguladığı ikinci bir alan da bilgi politikası alanıdır. 1993 De Clercq Raporu buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda AB elitlerinin kamuoyuna karşı tutumunu da vurgulamaktadır. Eylül 1992'de, seçmenlerin yalnızca yüzde 51,05'inin Antlaşma'yı kabul etmesiyle sonuçlanan neredeyse felakete varan Fransız referandumunun ardından, Jacques Delors, Avrupa Topluluğu'nun iletişim politikasını incelemek ve AB'nin işaretlenmiş imajını iyileştirmenin yollarını önermek için Komisyon bünyesinde bir çalışma grubu kurdu. 'Comite des Sages' ('Bilge Adamlar Komitesi') olarak adlandırılan grup, esas olarak iletişim uzmanları ve halkla ilişkiler uzmanlarından ve üst düzey Komisyon personeli (DG X başkanı dahil) oluşuyordu.

De Clercq Raporu, Belçikalı bir MEP ve kendisi de eski bir Komiser olan Willy e Clercq tarafından hazırlanarak Mart 1993'te tamamlanmıştır ve 31 Mart'ta Brüksel'deki bir basın toplantısında açıklanmadan önce Komisyon tarafından onaylanmıştır. De Clercq raporunda, AB bütünleşmesinin halkın isteği ve iradesinden gelmediği, bürokratik temellere dayalı bir istem arz ettiğini tespit ederek giriş yapmaktadır. Ardından sorunu belirlemeye devam ediyor: 'Avrupa'ya ait olma duygusu çok az. Avrupa kimliği henüz insanların zihnine kazınmış değildir (De Clercq, 1993). Bunu başarmak için rapor, Avrupa'nın 'Hepimizin Yararına Avrupa İçin Birlikte' sloganı altında tanıtılacak bir 'marka ürün' olarak ele alınmasını tavsiye ediyor (De Clercq, 1993: 25). Rapor, Avrupa hükümetlerinin Maastricht Antlaşması'nı kamuoyuna açıklamaya çalışmaktan vazgeçmeleri gerektiğini savunuyor çünkü antlaşma metinleri insanların anlayamayacağı kadar teknik ve günlük hayattan uzak' ve bunun yerine Avrupa Birliği'ni 'benim için yararlı' etkilerine vurgu yaparak 'iyi bir ürün' olarak halka sunmaya odaklanıyor (De Clercq, 1993: 13). Reklamcılıkta yaygın olarak kullanılan 'konumlandırma' fikrini ele alan rapor, 'Komisyon, Avrupa vatandaşlarının refahı ve yaşam kalitesinin garantörü olarak açıkça konumlandırılmalıdır demektir bu vesileyle, sempatik , sıcak ve sevecen bir insan yüzüyle sunulması gerekir (De Clercq, 1993: 15). Ayrıca, De Clercq Raporu,

Avrupa'nın inşasından sorumlu kurumların 'insanlara yakınlaştırılması, örtük olarak tüm çocukları için 'Avrupa'nın annesini besleyen bakımını çağrıştırması' gerektiğini öne sürmektedir (De Clercq, 1993: 9).

Daha sonra, 1997 yılında Amsterdam'da Maastricht Antlaşması'nın eksikliklerinin görüşülmesi amacıyla Zirve gerçekleştirilmiş söz konusu Zirve'de serbest dolaşım, bilgi sahibi olma hakkı, sosyal haklar ve AP'nin rolü gündeme gelmiştir. Yurttaşlık konusundaki esaslı gelişme Maastricht Antlaşması ile gerçekleştirildiğinden , Amsterdam Antlaşması ile ilke bazında bir değişiklik hedeflenmemiş, birtakım noktalarda yenilikler yapılması planlanmıştır. 1997 Amsterdam Antlaşması ile Birlik yurttaşlarının serbest dolaşım ve ikamet hakkı konusunda üç değişiklik yapılmıştır; Bu değişikliklerden ilki, Schengen kazanımları Avrupa Birliği çerçevesine dahil edilmiş, Schengen Anlaşması'nın Birlik düzenlemelerine dahil edilmesi ile Avrupa Birliği üye ülkelerinde yurttaşlık haklarının gelişmesi açısından önemli bir adım atılmıştır, ikincisi, Maastricht Antlaşması'nda bu alandaki düzenlemelerin yapılması için öngörülen karar prosedürü değiştirilmiş, ortak karar prosedürüyle düzenlemelerin yapılacağı açık hükme bağlanmıştır; Bu değişiklikle artık Avrupa Parlamentosu görüş belirtmekle kalmayacak, bu çerçevede alınacak kararlarda söz sahibi olabilecektir. Böylece Avrupa Parlamentosu'na Konsey'le eşit söz hakkı tanınmıştır yani yetkileri genişletilmiştir.

Ortak karar prosedürünün geçerli olduğu alanlar ile Avrupa Parlamentosu'nun ikinci ve üçüncü sütun konularındaki yetkileri de genişletilmiştir. Üçüncüsü ise, AT Antlaşması'na vize, iltica, göç ve bireylerin serbest dolaşımıyla ilgili yeni bir başlığın eklenmesidir (Yünel, 2017: 69-70). Maastricht Antlaşması'nın kabulü sırasında yaşanan sıkıntılar, yurttaşı Birliğe yakınlaştırma konusundaki kaygıları daha da artırmış, AB düzenlemelerinin hacminin artması sonucunda saydamlık ve yapılan düzenlemelerin niteliği konusuna büyük bir önem verilmeye başlanmıştır. Amsterdam Antlaşması'nda,

Birlik yurttaşlığının ulusal yurttaşlığı tamamlayacağı ve onun yerini almayacağı ifade edilmiştir bu bağlamda Avrupa yurttaşlığı ile bireylere verilen siyasi hakların çerçevesi genişletilmiştir.

2001’de imzalanan Nice Antlaşmasıyla direkt yurttaşlıkla ilgili olmasa da karar prosedürlerinde birtakım gelişmeler kaydedilmiştir. 2000 Nice Zirvesi’nde “Temel Haklar Şartı” ilan edilmiştir. Bu Şart, AB seviyesinde kullanılan egemenlik hakları ve Birlik yurttaşlarının temel haklarına ilişkin bir esas oluşturmaktadır ama Bildirinin Topluluk hukukuna doğrudan bir hukuki bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Temel Haklar Şartı’nın asıl hedefi; AB nezdinde temel haklara hukuki bağlayıcılık sağlanması ve Birlik yetkisinin meşrulaştırılmasıdır. Konumuz açısından, Temel Haklar Şartı’nın AB yurttaşları için bir Avrupa kimliği yaratma işlevinin bulunması önem taşımaktadır ayrıca Antlaşma’nın genişleme açısından önemi de haizdir. Bu önem, AB organları ve ulus-devletler arasındaki çatışmayı engelleyerek Birliğin demokratik yapısını güçlendirmeyi ve karar alma sürecinin işlerliğini artırmayı hedeflemesinden kaynaklıdır. Avrupa Parlamentosuna göre, bütünleşmiş bir Avrupa mesajı Avrupalılar için hem yeni olanaklar hem daha iyi yaşam standartları hem de değerler ve ortak paylaşılmış kimlik gibi tarihsel ve kültürel açıdan ilgilidir. Komisyon, kültür ve yurttaşlığın ilişkili konular olduğunu ifade ederek, yurttaşlar arasında güçlü bir kültürel bilincin yaratılması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu minvalde, Kültürel miras, Avrupa yurttaşlığı bilincini güçlendirmede önemli rol oynayacaktır. Bu argümanın Temel çıkış noktası olan tarihsel geçmiş, “biz” bilincinin yerleşmesine yardımcı olacaktır. Böylece, Komisyon’a göre Avrupa ortak gelenekleri ortaya çıkacak ve geçmişin sürekliliği sağlanarak meşruiyet eksikliği giderilecektir (Yünel, 2017: 76). Komisyon’un yayımladığı “Yurttaşların Avrupası” (A Citizen’s Europe) kitapçığında Avrupa; kültürel mirasın beşiği olarak dile getirilmektedir.

Teknik açıdan bakıldığında, Yünel’e göre Avrupa Birliği’nin kültür politikası yoktur; sadece Avrupa Parlamentosu’nun tasarruflarından çıkan kültürel söylemler söz

konusudur (Yünel, 2017: 76-77). Lehning'e göre Avrupa yurttaşlığı; ekonomik yurttaşlığı temel alması, AB üyesi ülkelerde çalışma ve oturma izni olan üçüncü ülke yurttaşlarını kapsamaması ve sadece üye ülke yurttaşları ile sınırlı kalması nedeniyle bünyesinde bazı zaaflar taşısa da AB'nin siyasal gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır⁴⁹

Laeken Zirvesi (2001); AVİ, Resmi olarak ilk kez Lizbon Antlaşması ile hayata geçirilmiştir ancak fikri temellerinin Birlik'in demokratik meşruiyetinin sorgulanmasına yönelik düzenlenen 2001 yılındaki Laeken Zirvesi'nde atıldığı söylenebilir. Zirve'de açıklanan "Avrupa'nın Geleceği Üzerine Laeken Deklarasyonu", Birlik'in karşı karşıya olduğu önemli bazı zorluklardan bahseder. Avrupa düzeninin tekrar incelenmesi ve organlarının vatandaşlarca rahat erişim sağlanabilir duruma getirilmesi, Deklarasyon'un ele aldığı konuların başında gelmiştir. İsveç ve Belçika'nın dönem başkanlığını yürüttüğü 2001 yılı boyunca bu hazırlık çalışmalarının konuları ve koşullarının belirlenmesi yolunda çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Belçika'nın kendi dönem başkanlığı sırasında çabaları sonucu, 2001'de Laeken Zirvesi "Laeken Deklarasyonu – Avrupa'nın Geleceğini" açıklanmıştır. Bu Deklarasyonla 2004 yılında gerçekleştirilmesi öngörülen Hükümetlerarası Konferansında AB'nin geleceğini tartışmak üzere bir Konvansiyon kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca tam adı "Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon" olan Konvansiyonun amaçları belirtilmiştir.

Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon (2004); 2004 yılında gerçekleşen Konvansiyonda Laeken Deklarasyonu ile birlikte Konvansiyona cevaplaması için AB'nin gelecekte, genişlemeden sonra nasıl işleyeceği ile ilgili elli altı soru yöneltilmiştir. Bu sorular genel olarak 5 ana başlık altında toplanabilir: i) Birlik içindeki yetki alanları , ii) Demokrasi, iii) Etkinlik, iv) Karar verme usullerinin ve politika süreçlerinin basitleştirilmesi, v) Avrupa Anayasası yolunda atılabilecek adımlar.

⁴⁹ Aktaran Yünel, 2017: 77.

Bu soruların incelenmesiyle birlikte Konvansiyonun temel konuları ve amaçlar da ortaya çıkmaktadır bu bağlamda AB'nin yurttaşlara daha yakın bir hale getirilmesi bir amaç olarak sayılmıştır; Bu konuda atılacak ilk adım yurttaşların AB'nden beklentilerinin belirlenmesi olarak düşünülmüştür. Yurttaşlar Avrupa kurumlarının ve kurallarının daha etkin, daha açık olmasını ve basitleştirilmesini, karar verme sürecinin daha fazla demokratik denetime tabi olmasını istemektedir. AB'nin yurttaşların gözündeki 'her alanda gereğinden fazla müdahaleci bir bürokrasi imajının azalması için demokratik meşruiyetinin artması gerekmektedir.

Avrupa Anayasal Antlaşması Taslağı (2005) ile ECI'nın ilk nüveleri bir Avrupa Anayasal Antlaşması yaratılarak AB düzeyinde var edilmeye çalışılmıştır. AVİ Fikri Avrupa Konvansiyonu'nun son oturumunda kongre üyesi Jürgen Meyer tarafından, Avrupayı halka yakınlaştırmayı hedefleyen bir mekanizma olarak resmen tanıtılmış, ardından Avrupa Anayasal Antlaşma taslağında yer almıştır. Bununla birlikte, Avrupa Anayasal Antlaşması, 2005 yılındaki Fransa ve Hollanda referandumları ile bu devletlerde reddedilince, kurucu antlaşmaları değiştiren Lizbon Antlaşmasına giden süreç başlamıştır. Lizbon Antlaşması ise, vatandaş girişimine de yer vererek, 2009 yılında yürürlüğe girmiştir.

Anayasal Antlaşma taslağının “Birlik’in amaçları, yetkileri ve kurumlarına ayrılan ilk bölümünün, demokratik hayatla ilgili olan 6. başlığı, katılımcı demokrasi ve Birlik kurumlarının çalışmalarının saydamlığı gibi bazı konulara ayrılmıştır. Taslağın I. Bölüm 46. maddesinin 4. paragrafı yasama sürecinde vatandaş girişimi ilkesinden bahseder. Buna göre, bir milyon AB vatandaşı Komisyon’dan yeni bir yasa önerisinde bulunmayı talep edebilecektir ayrıca Taslakta yer alan “bir milyon imza” düşüncesi Lizbon Antlaşması’nın 11. maddesinin 4. fıkrasında olduğu gibi korunmuştur.

Lizbon Antlaşması (2009) Vatandaş girişimi, Avrupa Birliği Antlaşması (“ABA”) içerisinde “Demokratik İlkelerle İlişkin Hükümler” başlığı altında düzenlenmektedir. Söz konusu Antlaşma md. 11(4) ‘e göre : “Kayda değer sayıdaki üye devletten en az bir milyon Birlik vatandaşı, antlaşmaların uygulanması amacıyla Birliğin bir hukuki tasarrufunun gerekli olduğunu düşündükleri konularda, Avrupa Komisyonunu yetkileri çerçevesinde her türlü uygun öneriyi sunmaya davet etme girişiminde bulunabilir.” demektedir.

Bu madde ile atıf yapılan ABİHA md. 24(1)’e göre ise: “Avrupa Parlamentosu ve Konsey, ABA md. 14 çerçevesinde, vatandaş girişimi için gerekli usul ve koşullara ilişkin hükümleri, vatandaşların gelmesi gereken üye devletlerin asgari sayısı da dâhil olmak üzere, olağan yasama usulü uyarınca hareket ederek, tüzükler vasıtasıyla kabul eder.” ABA md. 11(4), kabul edilebilir ve başarılı bir vatandaş girişimi için bütün koşulları içermemektedir. Bununla birlikte, vatandaş girişimi ile ilgili koşullar, anayasal düzeyde belirlenmiştir, detaylı düzenlemesi ise 2011 yılında çıkarılan 211/2011 sayılı Vatandaş Girişimi Tüzüğü ile olmuştur.

Lizbon Anlaşması AB yurttaşlığı subjesini “demokratik ilke hükümleri” başlığı altında ele almıştır, ilgili başlıkta AB’nin bütün aksiyonlarında “vatandaşların eşliği” ilkesinden sapmayacağı, üye ülkelerin yurttaşlarının eşzamanlı AB yurttaşı olduğu, ancak Birlik vatandaşlığı unvanının ulusal vatandaşlığın yerine geçemeyeceği ancak ona bir ek olarak ilave edilebileceği belirtilmektedir.

Halk olmadan bir kimlikten bahsedemeyiz, bu yüzden “halkın” kurgulanacak kimlikten önce yaratılması mazurdur. Avrupa elitleri bir anayasa ile halkları birbirine kenetleyebileceğini düşünmüştür böylelikle insanlar kendilerini Avrupa vatandaşı gibi hissedeceklerdi, bu bir adım sağlayabilir fakat Weiler’in de aktardığı gibi ortada bir anayasa olması ile anayasallaşma aynı şey değildir. Anayasallıktan uzak AB’nin ihtiyacı

olan bir anayasa yerine, Avrupalılık ruhu ve kıymetlerinin yaratılabildiği bir sistemdir (Weiler, 1995: 219-258). Bu çerçevede, AB entegrasyon tarihi yurttaşların ben yaptım olduya getirilmesini kabul etmediklerini gösteren Maastricht'in Danimarka'da reddi, Nice ve Lizbon'un İrlanda'da geri tepmesi gibi örneklerle doludur.

Vatandaş Girişimi Tüzüğü (2011), Avrupa Vatandaş Girişimi Tüzüğü çalışmaları, Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmeden başlatılmıştır. Avrupa Parlamentosu, Komisyonu 7 Mayıs 2009 tarihindeki kararı ile vatandaş girişiminin uygulanmasına ilişkin bir Tüzük hazırlamaya davet etmiştir. Ayrıca, Avrupa Parlamentosu, aynı karar ile vatandaş girişiminin uygulanmasına ilişkin olarak asgari üye devlet sayısı, katılımcıların asgari yaşı ve takip edilecek prosedürün belirlenmesi gibi kimi öneriler getirmiştir. Bu gelişmelere binaen , Komisyon, 11 Kasım 2009 tarihinde “Avrupa Vatandaş Girişimi hakkında Yeşil Kitap” yayımlayarak bir danışma süreci başlatmıştır. Ardından, Komisyon, 31 Mart 2010 tarihinde bir yandan Yeşil Kitap ile başlatılan danışma sürecinin sonuçlarına ilişkin bir “Çalışma Belgesi” yayınlamış ayrıca “Vatandaş Girişimi Tüzüğü Önerisi” ni Parlamenta ve Konseye sunmuştur.

Vatandaş Girişimi Tüzüğü Önerisi, Parlamento ile Konseyin kararları neticesinde kabul görmüştür. 30 Kasım 2010 tarihinde Konsey, Parlamento ve Komisyon, Vatandaş Girişimi Tüzüğü Önerisi üzerinde bir anlaşmaya varıp 14 Aralık 2010 tarihinde bu anlaşmayı tasdik etmiştir. Avrupa Parlamentosu, 15 Aralık 2010 tarihinde üzerinde anlaşılan öneriyi aynen kabul etmiştir. Böylelikle, Konsey Şubat 2011 takviminde bu öneriyi Vatandaş Girişimi Tüzüğü şekline getirmiştir.

Avrupa Vatandaş Girişimi Tüzüğü, Komisyonun vatandaş girişimine yönelik olası tepkilerinin çerçevesini çizmektedir. Bu bakımdan, bir kere, vatandaş girişimi, Komisyonun karar alma sürecini başlatma konusundaki tekeli ile çelişmemektedir. Komisyon, karar alma sürecini başlatma konusunda “resmi münhasır yetki”ye sahipken;

ABİHA md. 24(1) uyarınca Komisyon, Konsey, Avrupa Parlamentosu ve Vatandaş girişimi aracılığıyla örgütlü sivil toplum eşit şartlar altında “siyasi girişim hakkı” sahibi hale gelmiştir⁵⁰

Göçmen’e göre Komisyon, hâlen karar alma sürecini başlatma tekeli korurken; bu tekel, siyasi girişim hakkı ile çevrelenmektedir. Bir başka ifadeyle, vatandaş girişimi, Komisyonun öneri sunumundaki tekeli ihlal etmemekle birlikte, tıpkı Avrupa Parlamentosu ve Konseyin talep hakkındaki gibi, onu kısıtlamaktadır. Komisyon, vatandaş girişimine yanıtının niteliğini belirlemekte serbest olup; bu yanıt, somut bir yasama önerisinden yalnızca bir tavsiye veya bağlayıcı olmayan bir görüşe kadar uzanabilecektir (Göçmen, 2011: 499). Buradaki takdir payı literatürde çeşitli eleştiri almaktadır. Örneğin Laskowski’ye göre en masraflı vatandaş girişimi önerisi bile, Komisyona sunulan bir dilekçeden öteye geçmemektedir⁵¹

4. AVRUPA VATANDAŞ İNİSİYATİFİ

Avrupa Vatandaş İnisiyatifi (AVİ) , belirli şartlarla bir araya gelmiş belirli sayıda Birlik vatandaşının, belirlenen bir konu hakkında, Avrupa Komisyonu’ndan yasa önerisinde bulunması talebidir. Halkın karar alma süreç ve mekanizmalarına doğrudan katılımını teşvik ederek, Avrupa kurumları ile vatandaşlar arasındaki uzaklığı azaltmayı hedefler. Bu mekanizma, vatandaşlara, Avrupa siyasi gündeminin belirlenmesinde söz hakkı tanır, AB karar verici organların, Avrupa yurttaşlarının sorunlarından ve tercihlerinden bihaber olmamalarını sağlar. Bu sayede, entegrasyon tarihinde bir ilk olarak AB ruznamesinin belirlenmesinde vatandaşlara da bir söz hakkı tanınmıştır. AVİ, 211/2011 Sayılı Tüzüğün 2. maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır:

⁵⁰ Aktaran Göçmen, 2011: 498.

⁵¹ Aktaran Göçmen, ibid: 499.

“Vatandaşların, antlaşmaların uygulanması amacıyla Birlik’in bir hukuki tasarrufunun gerekli olduğunu düşündükleri konularda, Komisyon’u yetkileri çerçevesinde uygun öneri sunmaya davet ettikleri, bütün üye devletlerin en az dörtte birinden gelen en az bir milyon kabul edilebilir nitelikte imzacının desteğini almış ve bu Tüzüğe uygun olarak Komisyon’a sunulmuş olan girişimi ifade eder.”

Bu bağlamda, kısaca, vatandaşların önemli buldukları bir konuda Komisyon’u kanun teklifi vermeye davet etmesi olarak tanımlanabilir. Bir Avrupa Vatandaş İnisiyatifinin , Komisyona sunulması ve kesinleşebilmesi için beş aşama sayabiliriz (Göçmen, 2011: 488). Bu aşamalar sırasıyla; başlatma, imza toplama, tasdik , alıcı tepkisi ve gönderici tepkisidir.

Bir Vatandaş İnisiyatifini, organizatörler ya da vatandaş komitesi başlatabilir. Bir girişimde, başlık, konu, hedefler, ilgili olduğu düşünülen kurucu antlaşma hükümleri, vatandaş komitesi üyeleri ve tüm destek ve finansman kaynakları kayıt sırasında içerik olarak aranır. Vatandaş Komitesi gereğince kurulup, irtibat görevlileri gereğince belirlendikten sonra (7 üye) , Komisyonun kurucu antlaşmaların uygulanması amacına ve Birliğin hukuki tasarruf önerisi sunma yetkisinin açıkça dışında kalmayan bir konu ile önerilen vatandaş girişimin açıkça kötüye kullanma oluşturmadığı ve Birlik değerlerine aykırı olmadığı saptandıktan sonra sicile kaydı yapılır.

İmza toplama aşamasında, imza vermek isteyen gönüllüler, kağıt veya elektronik ortamda desteklerini beyan edebilirler. İmza verecek kişiler AB yurttaşı olmalı ve AP seçimlerinde reylerini kullanabilecek legal yaşta olmalıdır. (Avusturya’da 16, diğer ülkelerde 18 yaş) İmza veren kişilerin vatandaşlıklarının bulunduğu üye devletleri tüm AB üyesi ülkelere kıyasen ¼ üye devlet olmalı yani en az 7 üye devlet şartı taşınmalıdır. Ayrıca imza verenlerin sayısı ulus-devlet için, her bir üye devletin Avrupa Parlamentosundaki vekil sayısının minimum yedi yüz elli ile çarpımına denk düşmelidir.

Destek beyan formunda vatandaş girişiminin Komisyondaki kayıt numarası ve tarihi, çevrimiçi (web) adresi, başlığı, konusu , ana hedefleri, organizatörlerin adları, irtibat görevlilerinin adları ve e-posta adreslerini içermesi beklenmektedir.

Organizatörler, gerekli destek beyanlarını topladıktan sonra, kağıt ya da elektronik ortamdaki destek beyanlarının “doğrulama” ve “tasdik etme” amacıyla ilgili üye devletlerdeki yetkili makamlara sunmaları gerekir. Yetkili makamlar , bu destek beyanlarını tasdik etmek için gerekli denetimleri yaparlar, bu süre azami olarak 3 aydır. Doğrulama işlemi için imzaların kanıtlanmasına ihtiyaç duyulmaz. Doğrulama işleminin ardından, yetkili makamlar organizatörlere geçerli olan destek beyanlarının sayısını belgeleyen bir sertifika ileterek tasdik aşaması tamamlarlar.

Alıcı tepkisi denilen şey, Komisyondur. Komisyon, Vatandaş Girişimi Tüzüğü ile uyumlu bir vatandaş girişimi alır almaz, gecikme olmaksızın sicilde yayımlar, üç ay içerisinde kamuya açık bir ortamda tanıtımları için Avrupa Parlamentosunda organizatörler için etkinlik tertip eder ve takip eden üç ay içerisinde ise hukuki ve siyasi vargıları ile yapmayı/yapmamayı düşündükleri işlemi nedenlerini açıklayacak şekilde bir Bildirim ile ortaya koyarlar.

Gönderici tepkisi, Komisyonun, inisiyative verdiği Bildirime yönelik organizatörlerin tepkilerini anlatır aslında binevi dava türleridir denilebilir. Komisyonun bir işlem yapması ya da yapmaması üzerine ABAD nezdinde açılacak bir davadan, Avrupa Parlamentosu ya da Avrupa Ombudsmanının kendi denetim yetkileri çerçevesinde devreye girmesine kadar uzanan genişlikte bir tepkide bulunulabilir. Avrupa Parlamentosu veya Konsey, AB yargısında Komisyona karşı hareketsizlik davası açarak Komisyonu hukuki anlamda denetleyebilir. Komisyonun vatandaş girişimine karşı bir işlem yapması, iptal davasına konu olabilir. Komisyonun vatandaş girişimine karşı

tutumu, Avrupa Parlamentosu veya Avrupa Ombudsmanının gündemine girebilir. Organizatörler, gerekli görürse Avrupa Ombudsmanına da şikâyetlerini iletebilir.

Mart 2022 itibarıyla, 6 adet kabul görmüş, 13 halihazırda yürütülen ve 87 adet tamamlanmış İnisiyatif mevcuttur. Kabul gören İnisiyatifler, AB çevre politikalarına etkileri bakımından kısaca özetlenecektir. Sırasıyla Right2Water (Su ve Sanitasyon bir İnsan Hakkıdır), One of Us (Bizden Biri), Stop Vivisection (Denek Hayvanları Üzerinde Deneyleri Durdurma), Ban Glyphosate (Glifosatın Yasaklanması , İnsan ve Çevrenin Zehirli Pestisitlerden Korunması), Minority SafePack (Ulusal ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin korunmasını iyileştirme), End of the Cage Age (Kafes Çağını Sona Erdir) olmak üzere 6 kabul görmüş inisiyatif kısaca anlatılacak, sonraki bölümde ise AB çevre politikaları ile niteliksel olarak ilişkilendirilecektir.

4.1. Right2Water

10.05.2012’de sunulan, 19.03.2014 yılında kabul olunan, Birleşmiş Milletlerce tanınan su ve sanitasyonun bir insan hakkı olduğu kararının, temel kamu hizmeti olarak sağlanmasını teşvik eden bir yasa teklifi hazırlaması için Avrupa Komisyonu davet edilmiştir. AB Kurumlarının ve Üye devletlerin, tüm yurttaşların su ve sanitasyon BM’ce tanınmış hakkından faydalanmasının önünü açmakla sorumlu oldukları, suyun teminatı ve su kaynaklarının yönetiminin serbest piyasaya tabi olamayacağı bu minvalde su hizmetlerinin serbestleştirilemeyeceğinden mevzu bahisle, AB’nin suya ve sanitasyona evrensel erişim sağlama çabalarını arttırması gerektiği vurgulanmıştır. Komisyon bu inisiyatif sonucu, 6 önlem almayı taahhüt ediyor; İlki 7. Çevre Eylem Programı ve Su Planında sunulan taahhütlere dayanarak Avrupa Birliği su kalitesi mevzuatının uygulanmasını güçlendirmek, ikinci olarak özellikle içme (tap water) suyu yönergesi hk. AB nezdinde bir kamuoyu istişaresi başlatmak bu bağlamda, kentlerde atık su ve içme suyu veri yönetimi için şeffaflığı arttırmak bunun yanında su sektöründe şeffaflık

konusunda paydaşlar arasında yapılandırılmış bir diyalog oluşturmak Avrupa genelinde içme suyunun izlenmesini iyileştirmeyi amaçlayan İçme Suyu Direktifinde bir değişiklik 28/10/2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Üçüncüsü, Su hizmetleri için daha geniş bir kıstas seti sağlamak için mevcut girişimlerle işbirliğinde bulunmak, dördüncüsü, Su işletmecileri arasındaki ortaklıklara ve kamu-kamu ortaklıklarına destek olarak kalkınma yardımı için yenilikçi yaklaşımları teşvik ve üye devletler arasında en iyi uygulamalara sahip olanları bulup bunların paylaşımını teşvik etmek. Beşincisi Sürdürülebilir kalkınma hedefleri için öncelikli bir alan olarak güvenli içme suyuna ve sanitasyona evrensel erişim konusunda çalışmalar yapmak bu bağlamda 2 Haziran 2014 yılında “Herkes için insana yakışır bir yaşam : vizyondan toplu eyleme tebliğinde 2015 sonrası kalkınma çerçevesi için temel bir öncelik alanı olarak “su ve sanitasyon”u belirlemektir.

AB'nin çabaları, “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi”nde yer alan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri listesinde yer alan su ve sanitasyona evrensel erişimin sürdürülmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur Son olarak, Europa'da, gelişmekte olan ülkelerde içme suyuna ve sanitasyona erişimi teşvik etmenin yolları olarak "Yenilikçi ortaklıklar ve finansman mekanizmaları" üzerine bir çalıştay düzenledi. Ayrıca Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden öğrenciler gelerek bu çalıştayı her ay farklı bir ülkede incelemeler yaparak yaptılar bu çalışmaya Türkiye'de dahildi. Güncel olarak 01/02/2018 tarihinde, Komisyon tarafından içme suyuna ilişkin Direktifin revizyonu için bir teklif kabul edilmiştir. Bu öneri, girişime tepki olarak, diğerlerinin yanı sıra üye devletlerin suya erişimi iyileştirme ve savunmasız ve marjinal gruplara erişim sağlama yükümlülüğü getirmesini öngörmektedir.

Suyu dönüştürmek ve tekrardan kullanabilmek için minimal gereksinimlere yönelik bir düzenleme önerisi, 2018’de AK’nunca kabul edilmiştir. Buna göre, AB’de tarıma yönelik sulamalar adına suyun dönüştürülmesi ve sirküle etmesini teşvik etmek hedefleniyor. 2020’de AP bu minvalde revize “İçme Suyu Direktifi”ni onaylamıştır. Söz konusu Direktif 2021’de yürürlüktedir ve üyeler 2023’e kadar kendi içtihatlarına aktarmalıdır.

4.2. One of Us

11.05.2012 tarihinde başlatılan 28.05.2014 tarihinde tamamlanarak ikinci başarılı inisiyatif olan bu girişiminin iddiası AB'nin yetki alanına giren ve bu tür bir korumanın özellikle önemli olduğu alanlarda her insanın onuru, yaşam hakkı ve bütünlüğünün doğumdan itibaren hukuki olarak korunması İnsan embriyosu, onuruna ve bütünlüğüne saygı gösterilmesini hak ettiği bu durumun, ABAD tarafından insan embriyosunu insanın gelişiminin başlangıcı olarak tanımlayan Brüstle davasında ilan edildiği belirtilerek, İnsan embriyosunun yaşamının söz konusu olduğu yetki alanlarında tutarlılığı sağlamak için AB bir yasak getirmeli ve özellikle araştırma, geliştirme yardımı ve halk sağlığı alanlarında insan embriyolarının yok edilmesini öngören faaliyetlerin finansmanına son vermesi talep edilmiştir.

AB’nin vardığı ve basın açıklamasında duyurdukları ilkeler ise ulusal mevzuata saygı duyulacağı – AB projeleri, araştırmanın yürütüldüğü ülkenin yasalarına uyması ve tüm projelerin akran değerlendirmesi tarafından bilimsel olarak doğrulanması ve titiz etik incelemeden geçmesi gerektiği son olarak AB fonları, yeni kök hücre dizilerinin türetilmesi veya insan embriyonik kök hücrelerinin satın alınması dahil olmak üzere embriyoları yok eden araştırmalar için kullanılamayacağıdır.

4.3. Stop vivisection

22.06.2012 tarihinde başlatılan 03.06.2015 tarihinde kabul edilen üçüncü başarılı inisiyatifin amacı hayvan deneylerini aşamalı olarak kaldırmayı amaçlayan bir Avrupa yasal çerçevesi önermektir. İnsan tepkisini tahmin etmek için “hayvan modelini” geçersiz kılan hayvan deneylerine ve katı bilimsel ilkelere açık etik itirazları göz önünde bulundurarak, Avrupa Komisyonu'nu, bilimsel amaçlarla kullanılan hayvanların korunmasına ilişkin 2010/63/EU sayılı direktifi yürürlükten kaldırmaya ve hayvan deneylerini ortadan kaldıran ve bunun yerine insan türüyle doğrudan ilgili verilerin biyomedikal ve toksikolojik araştırmalarda kullanılmasını zorunlu kılan yeni bir öneri sunmaya çağırmışlardır.

Komisyon, hayvanlar üzerinde yapılan testlerin Avrupa'da aşamalı olarak kaldırılması gerektiği inancını paylaşıyor da bu hedefe ulaşma yaklaşımı bu Yurttaş Girişimi'nde önerilenden farklıdır. Komisyon, Girişim'in yürürlükten kaldırmayı amaçladığı, bilimsel amaçlarla kullanılan hayvanların korunmasına ilişkin Direktifin (Direktif 2010/63/EU), Girişimin temel amaçlarına ulaşmak için doğru mevzuat olduğunu düşünmektedir. Bilimsel olarak mümkün olan en kısa sürede hayvanların denek olarak kullanılmalarının sona erdirilmesini nihai hedef olarak belirleyen Komisyon ve hayvansal olmayan alternatifler mevcut olduğunda yasal olarak bağlayıcı adım adım bir yaklaşım sağladığını düşündüklerinden, bu yasanın yürürlükten kaldırılması teklif edilmemiştir. Ayrıca, Tebliğ, hayvan testlerini aşamalı olarak sona erdirmeye yönelik olarak Komisyon'un yapacağı dört ek eylemi ortaya koymaktadır. Bu eylemler, bilimsel olarak geçerli hayvan olmayan yaklaşımların geliştirilmesi için bilimdeki ilerlemelerden nasıl yararlanılacağına dair bir tartışmaya bilim camiasını ve ilgili paydaşları dahil eden bir bilimsel konferansı içeriyordu.

Komisyon, mevzuata uyumun ve yaptırımın aktif olarak izlenmesini taahhüt eder ve araştırma ve testlerde hayvanların kullanımına yönelik alternatif yaklaşımların geliştirilmesini ve doğrulanmasını desteklemeye devam edecektir. Hayvan testlerinin aşamalı olarak kaldırılması hedefine doğru bilgi paylaşımı, yaygınlaştırma ve hayvansal olmayan alternatifler üzerine eğitim ve öğretim faaliyetleri yoluyla ilerlemek için tüm paydaşlarla, özellikle bilim topluluğuyla diyalog devam edecektir.

18 Nisan 2017’de Avrupa Ombudsmanı, ‘Stop vivisection’ girişimiyle ilgili bir karar yayınladı. Tüm bu olaylar aslında tepki görmüş Ombudsman’a Komisyonun süreci kötü yönettiğine ilişkin şikayet edilmiş ama Ombudsman, Komisyon tarafından kötü bir yönetim olmadığı sonucuna varmıştır.

4.4. Glifosatın yasaklanması (Ban glyphosate)

25.01.2017 tarihinde başlayan, 12.12.2017 tarihinde tamamlanan bu girişim, Avrupa Komisyonu’nu üye ülkelere glifosat yasağını önermeye, pestisit onay prosedürünü yeniden düzenlemeye ve pestisit kullanımı için AB çapında zorunlu azaltma hedefleri belirlemeye çağırmaktadır. Maruziyeti insanlarda kanserle bağlantılı olan ve ekosistemlerin bozulmasına yol açan glifosat bazlı herbisitleri yasaklanması; AB düzenleyici onayı için pestisitlerin bilimsel değerlendirmesinin yalnızca pestisit endüstrisi yerine yetkili kamu otoriteleri tarafından yaptırılan yayınlanmış çalışmalara dayanmasını sağlanması; Pestisitsiz bir gelecek elde etmek amacıyla, pestisit kullanımı için AB çapında zorunlu azaltma hedefleri belirlenmesi için Avrupa Komisyonu’na bir çağrıda bulunulmuştur.

İlk amaç olan 'glifosat bazlı herbisitlerin yasaklanması' konusunda Komisyon, glifosat yasağını haklı çıkarmak için ne bilimsel ne de yasal bir zemin olmadığı ve bu yönde bir yasama önerisinde bulunmayacağı sonucuna varmıştır. İkinci amaç olarak, AB düzenleyici onayı için pestisitlerin bilimsel değerlendirmesinin pestisit endüstrisi yerine

sadece yetkili kamu otoriteleri tarafından yaptırılan ve yayınlanmış çalışmalara dayanmasını sağlamak amacıyla Komisyon, diğerlerinin yanı sıra, gıda zincirindeki AB risk değerlendirmesinin şeffaflığını güçlendirmek ve - bir dizi önlem yoluyla - AB Komisyonu'na sunulan endüstri çalışmalarının yürütülmesine yönelik Risk değerlendirmesi için Avrupa Gıda Güvenliği Kurumu (EFSA) ile bir yönetim geliştirmek için Mayıs 2018'e kadar bir yasa teklifi ile öne çıkmayı taahhüt etti.

Üçüncü amaç olan 'pestisitsiz bir gelecek sağlamak amacıyla AB çapında pestisit kullanımı için zorunlu azaltma hedefleri belirlemek' konusunda Komisyon, Sürdürülebilir Kullanım Direktifinin uygulanmasına odaklanmayı amaçladığı ve yeniden başlayacağı sonucuna varmıştır. 2019 yılında hazırlanacak Direktifin uygulanmasına ilişkin olarak öncelikle Konseye ve Parlamenta sunacağı bir raporda durumu değerlendirecektir. Komisyon ayrıca, AB düzeyinde eğilimlerin izlenmesini sağlamak için uyumlaştırılmış risk göstergeleri oluşturmayı ve elde edilen verileri gelecekteki politika seçeneklerini belirlemek için bir temel olarak kullanmayı taahhüt etmiştir.

4.5. Minority Safepack

16.09.2013 tarihinde başlatılan, 14.01.2021 tarihinde kabul edilen bu girişimin kısaca amacı AB'yi, ulusal ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin korunmasını iyileştirmeye ve Birlik'teki kültürel ve dilsel çeşitliliği güçlendirmeye ve AB'yi, ulusal ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin korunmasını iyileştirmek ve Birlik'teki kültürel ve dilsel çeşitliliği güçlendirmek için bir dizi yasal düzenlemeyi kabul etmeye çağırmaktır.

Komisyon bu inisiyatife yanıtında Avrupa'nın varlıklı kültürel diversiyonuna katılma ve saygı duymanın , AK'nin öncelediği konulardan ve amaçlarından olduğunu söylemiştir. Girişimin ilk olarak 2013'te sunulmasından bu yana, son yıllarda girişimin tekliflerinin çeşitli yönlerini ele alan çok çeşitli önlemler alınmıştır. Tebliğ, ikincilik ve orantılılık ilkelerini dikkate alarak, dokuz bireysel önerinin her birini kendi esasına göre

değerlendirir. Maalesef Komisyonca yasal bir düzeltme önerilmemiş, yürürlükteki müktesebatın yeterli olduğu söylenmiştir.

4.6. End of the Cage Age

11.09.2018 tarihinde başlatılan 30.06.2021 tarihinde kabul olunan girişim son kabul edilen girişim olduğu için önem taşımaktadır. Kısaca amacı AB’nde çiftlik hayvanları hayatlarının çoğunluğunu kafeste geçirmekte oldukları ve bu durumun bir canlının yaşamaması gereken büyük acılar yaşanmasına neden olduğundan mevzu bahisle, Komisyon; yumurta tavukları, tavşanlar, yarkalar, piliç yetiştiricileri, yumurta yetiştiricileri, bıldırcınlar, ördekler ve kazlar için kafesler ; domuzlar için çiftleşme kasaları halihazırda yasaklanmayan yerlerde ekmek tezgâhları zaten yasak olmayan yerlerde bireysel buzağı ağıllarının kullanımını yasaklayan bir yasa teklifinde bulunmaya davet edilmiştir.

Girişime yanıtında AK, Girişim’de belirtilen tüm hayvanlar için kafes sistemlerinin kullanımını aşamalı olarak kullanımdan kaldıracak ve sonunda yasaklayacak bir yasama önerisini 2023’ün sonuna kadar masaya yatırmayı taahhüt etmiştir. Komisyonun önerisi özellikle aşağıdakilerle ilgili olacaktır: Halihazırda mevzuat kapsamında olan hayvanlar: yumurta tavukları, domuzlar ve buzağılar yer almaktadır ; ECT’de adı geçen diğer hayvanlar: tavşanlar, yarkalar (yumurta tavuğu) , yumurtacı yetiştiriciler, etlik damızlıklar, bıldırcınlar, ördekler ve kazlar ile ilgili AK, EFSA’dan kafeslerin yasaklanması için gerekli koşulları belirlemek üzere mevcut bilimsel kanıtları tamamlamasını istemiştir.

Komisyon, Tarladan Çatala Stratejisinin bir parçası olarak, halihazırda bir uygunluk kontrolünden geçmekte olan nakliye ve yetiştirme de dahil olmak üzere hayvan refahı mevzuatının 2022 yazına kadar tamamlanması için bir revizyon önermeye söz vermiştir. Özellikle, yeni Ortak Tarım Politikası, çiftçilerin yeni standartlara uygun olarak

daha hayvan dostu tesislere geçmelerine yardımcı olmak için - yeni eko-plan aracı gibi - mali destek ve teşvikler sağlayacaktır. Ek olarak Üye Devletler, çiftçileri kafessiz sistemlere adaptasyon konusunda desteklemek için Adil Geçiş Fonu ve İyileştirme ve Dayanıklılık Tesisinden yararlanabilir. Bir sonraki bölümde, Avrupa Çevre Politikalarının tarihi ve amaçları üzerinde durulacak, Avrupa Vatandaş İnisiyatifi ile aralarındaki korelasyon anlamlandırılmaya çalışacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa çevre politikaları üzerine düşündüğümüzde, Avrupa Topluluğu'nun kendisinin 1950'li yıllarda kağıt üzerinde de olsa yaratılabildiğini düşünürsek, çok eski bir tarihi yoktur. Genellikle AB çevre politikaları AK'ce yayımlanan çevre eylem planları içerikleri takip edilerek anlatılmaktadır. Bana göre, AB'nin çevre politikalarını kuruluşundan bu yana üç döneme ayırabilmek mümkündür: 1951-1973 dönemi , Topluluğun daha çok ekonomik ve siyasi konuları öncelediğini , çevrenin ve yurttaşın ikinci bir plana atıldığını söylemekte bir mahsur yoktur. 1973 ile 1987'ye değin , AT çevre konularına olan ilgisini artırmıştır, söz konusu yıllar arasında, 120 yönerge, 27 karar ayrıca 14 tüzük yayımlanmıştır. AT'nin çevre sorunlarıyla daha yakın bir biçimde ilgilenmesinde, Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) adlı raporun (Connely ve Smith, 1999: 226) ve 1972 Ekim ayında, Stockholm İnsan Çevresi Konferansı'nın dünya gündemine çevre sorunlarını getirmesinin etkisi de bulunmaktadır (Duru, 2007: 3). Üçüncü ve son dönem ise çevre sorunlarına ilk kez yer veren 1987 Avrupa Tek Senedi ve sonrası denilebilir. Avrupa Vatandaş İnisiyatifi'nin 2011 ve sonrası dönemde daha efektif olduğu düşünülürse, Avrupa çevre politikalarını anlamlandırmak için 1987 Avrupa Tek Senedi ve sonrası dönemden bahsedilmesi gerekir.

3.1.1. Avrupa Tek Senedi

Çevre politikaları kapsamında Avrupa Tek Senedi (ATS) kendi döneminin çevre sorunları alanına ışık tutarak Ernst Haas'ın bahsettiği ve halen Avrupa politikalarını derin bir şekilde etkileyen yeni-işlevselcilik kuramınca ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak gerekli bir düzenleme olarak görülmüştür. ATS'nin 7. Başlığı uyarınca, çevre kalitesini koruma ve iyileştirme, insan sağlığını koruma, doğal kaynakların akılcı kullanımı, önleyici eylem ilkesi, çevresel tahribatı kaynağında önleme, kirleten öder ilkesi ve çevre

koruma gereklerinin AT'nin diğer politikalarının bir parçası olması gerektiği düzenlenmektedir. Fakat burada ulus-devlet ile ulus-üstü bir yapı olan AT'nin bir çatışması da mevcuttur. Aynı başlık uyarınca, AT ancak, üye devletlerce gerçekleştirilmesinin sağlayacağı fayda veya maliyet, Toplulukça gerçekleştirildiğinde daha yararlı ya da daha az maliyetli olacaksa harekete geçebilecektir. Bu da aslında çevre ile konuların ancak üye devletlerce AT'nin huzuruna taşınabileceği sonucunu çıkarmamıza neden oluyor. Bu bağlamda, AVİ'nin önemine tekrar dönersek, vatandaşların şartları yerine getirdiğinde doğrudan öneride bulunabilmeleri ile araya ulus-devletin girmesindeki zorluklar kıyaslandığında mekanizmanın işlevselliği açısından bir fikir oluşturabilir.

3.1.2. Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları

Maastricht Antlaşması esasen Roma Antlaşması'nın revizyonudur ve Avrupa Birliği'nin bugünkü adını almasını simgeleyen belgedir. AB'nin çevre politikalarının kapsamı bu belge ile genişletilmiştir. Antlaşma'nın 3/k maddesi uyarınca ortak çevre politikası oluşturulacaktır, fakat bu kökten değişiklik getirildiği anlamına gelmemektedir, bazı konular daha ayrıntılı düzenlenmiş olup yeni başlıklar üzerinde durulmuştur. “Sürdürülebilirlik” ilkesi ve bölgesel çevre koşulları ile gelişmişlik farklılıklarının göz önüne alınması yeni getirilen bu başlıklardan bazılarıdır. Çevre politikaları ve kaygılar, AB'nin ticaret, enerji, ulaşım, tarım, turizm, endüstri gibi konularda bütün ekonomik ve sosyal politikanın belirlenmesinde Maastricht belgesine göre ön planda tutulacaktır. Amsterdam Antlaşması ise “sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımını benimsemiştir, fakat Birliğin genel çevre politikasında köklü bir değişim görülmemiştir. Önemli hususlardan biri üye devletlerin Birlik müktesebatı dışında, kendi koşulları uyarınca çevresel önlem almaları söz konusu olursa Komisyon'un bilgilendirilmesi gerekmesidir. Nice Antlaşması ise, su kaynaklarına ilişkin ufak bir değişiklik dışında kapsamlı bir yenilik öngörmemiştir.

3.1.3.Lizbon Antlaşması ve Avrupa Anayasası

Lizbon Antlaşması uyarınca AB'nin ekonomik ve sosyal politikaları “sürdürülebilir kalkınma” ilkesi çerçevesinde belirlenip uygulanacaktır. Çevre bölümü bu antlaşmanın 20. Başlığında düzenlenmiştir. Çevre kalitesini koruma, sürdürme aynı zamanda geliştirme, insan sağlığını koruma, doğal kaynaklardan makul olacak şekilde yararlanma, bölgesel ya da küresel çevre sorunlarıyla baş edebilmek için uluslararası düzeyde önlem almak, AB'nin çevre politikaları konusunda varmayı arzuladığı hedefleridir. Ayrıca aynı başlık çerçevesinde, AB'nin çevre politikası, bölgesel farklılıkları gözetken yüksek düzey bir korumacılığı hedefler, bu bağlamda, ortak bir çevre politikası, ihtiyatlılık, önleyici tedbirler, çevresel zararı kaynağında önlemek/gidermek ve kirleten öder ilkeleri tanıtılmıştır. Bölgeler arası denge kurmak AB için önemli bir husus olmuş, çevre konularında atılacak bir adımın yarar ve zararının hesaplanmasına önem verilmiştir. Avrupa Anayasası taslağının 5'inci bölümünde, çevre konuları ele alınmıştır. Bu bağlamda AB çevre politikası, çevrenin kalitesini muhafaza etmek, koruma ve geliştirme, insan sağlığını koruma, doğal kaynaklardan makul yararlanma, bölgesel ve küresel çevre sorunlarında uluslararası işbirliği gibi konular yinelenmiştir. Burada önemli nokta, Birliğin aldığı önlemlerin üye devletlerce finanse edilmesi ve uygulamalarının yapılacağının kurala bağlanmış olmasıdır ki çevre anayasaca ortak yetki alanı olarak düzenlenmiştir. Bu bilgiler ışığında, çevre eylem programları/planları (çep) leri incelemek AB'nin çevre politikaları hakkında daha detaylı fikir sahibi olmak için önem arz etmektedir.

AB çevre politikaları temel olarak 5 ilke üzerine kuruludur. Bu ilkeler sırasıyla; bütünleşiklik, önleyicilik, ihtiyat, kirleten öder ve yerellik (subsidiarity) ilkeleridir. Bütünleşiklik ilkesi, sürdürülebilir kalkınmayı temin etme amacıyla çevreyi korumak için alınan önlemlerin AB'nin tüm politikaları ile uyumlu olmasını anlatır. Önleyicilik ise, adı

üzerinde sorunların halihazırda ortaya çıkmadan kaynağında önlenmesini sağlayacak politikaların geliştirilmesidir. İhtiyat ilkesine göre, öngörülemeyecek faaliyetleri önlemek amacıyla, bir kuşku oluşması durumunda bilimsel olarak kanıtlamasa da bile ortaya çıkabilecek olası tahribatı gidermek amacıyla söz konusu faaliyeti durdurma. Kirlenme Öder ilkesi, tıpkı iktisatta biliminde yer alan Pigoucu vergileme gibi çevre politikalarını uygulamaya yönelik giderlerin öncelikle o kirliliği yaratan kişi ve kurumlarca karşılanmasını öngören bir ilkedir. AB bu bağlamda mevzuatsal bir takım düzenlemelere gitmiştir. “White Paper on Environmental Liability” bu yasal düzenlemelere bir örnektir. Son olarak yerellik ya da hizmette halka yakınlık ilkesi, hizmetlerin vatandaşın en yakın birimce (örn. Belediyelerce) sunulmasına yönelik bir ilkedir. AB bu bağlamda yönlendirme ve tamamlama gibi bir işlevi kendine haiz etmiştir, bu ilkenin önemi çevre yönetiminde asıl sorumluluğu üye devletlere ve yerel yönetimlere yıkmasıdır. “AB çevre politikası nasıl işliyor?” sorusunun cevabı da buradadır. Temel olarak, birtakım akademisyenler tersini savunsalar da , AB’nin ATS’den bu yana ortak bir çevre politikası yaratma isteğinin ardında, 1951’den bu yana ortak bir ekonomik pazara erişme ve adil rekabet güdüsünün bulunduğunu söyleyebiliriz. AB kurumları maalesef Avrupa’nın çevre sorunlarına çözüm bulmak adına ana yetkili değildir, asıl yetkili üye devletlerdir. Üye devletin yetersiz kaldığı durumda ve üye devletlerin ortak kararını gerektiren hallerde Birlik harekete geçebilmektedir. Bu bağlamda AB’de çevre politikasını yönlendiren çeşitli aktörler bulunmaktadır. Bu aktörler arasında AVİ mekanizması ile daha da güçlenen “yurttaşların” bulunduğunu söylemek doğru olacaktır. Ayrıca Avrupa Parlamentosunda Yeşil Grubun sandalyelerini artırdığını bu bağlamda çevreci görüşlerin güçlendiğini söyleyebilmek mümkündür ayrıca Aarhus Sözleşmesi de çevrenin yönetimi konusunda bireylerin rolünü güçlendirmiştir. Maalesef her ülkenin çevre politikalarına ilişkin tutumları aynı değildir. Ekonomik açıdan daha gelişmiş ve çevre hareketlerinin güçlü olduğu Almanya, Avusturya, Danimarka , Hollanda, İsveç, Fransa ve Finlandiya

gibi ülkeler baskınken, İtalya, Portekiz, İspanya, İrlanda ve Yunanistan gibi ülkeler çevre önlemlerini kendi ekonomik gelişmeleri önünde bir engel olarak görebilmektedir. Ayrıca Duru'ya göre birliğe yeni katılan eski Doğu Bloku ülkelerinin temel hedeflerinin bir an önce ekonomilerini geliştirmek olduğu düşünülürse, çevreye ilişkin standartları gönülsüz de olsa kabul etmek durumunda kaldıklarını söyleyebiliriz (Duru, 2007: 12). AB'nin yürütme organı AK'nin 27 biriminden biri Çevre Genel Direktörlüğü'dür. Ana amacı, çevreyle ilgili yasal düzenlemeyi hazırlama ve üye ülkelerin uygulamasını sağlamaktır. Ayrıca 1990 yılında kurulan Avrupa Çevre Ajansı (AÇA) ; hava kirliliği, toprak, su kalitesi, arazi kullanımı, atık yönetimi, kimyasal maddeler, gürültü gibi konularda çalışmaktadır, verileri üye ülkelerin ilişkili kurumlarından almaktadır.

Tüm bu çerçevede, Avrupa çevre politikalarını analiz etmek için başlangıç noktası olarak sekiz Çevresel Eylem Programının incelenmesi doğru olacaktır. Bunlar, stratejik politika yöneliminin yanı sıra çağdaş çevresel düşüncenin ve sorun algılarının temel unsurlarını yansıtan orta vadeli programlar ve stratejik politika belgeleridir. Eylem programları her birinin geçerli olduğu yıllar farklı olsa da kendi zamanlarının problemlerini önceleyen yani planlanmamış içeriklere sahiplerdir, bu bağlamda bağlayıcı ve genel hükümler içeren programlar olduklarını söyleyemeyiz.

Sekiz ÇEP'nin analizi, ilkeler açısından, son 30 yılda değişimden çok daha fazla süreklilik olduğunu göstermektedir. Hiçbir ÇEP'in ilerlemesi doğrusal şekilde gerçekleşmemiştir ayrıca Avrupa'nın çevre politikaları ekonomisel ve siyasal etmenlerden çokça etkilenmiştir.

3.2. AB ÇEVRE EYLEM PLANLARI

3.2.1. Başlangıç için fazla İdealist Birinci ÇEP (1973 – 1982)

AK çevre politikalarına yönelik düzenlemelerine çok iddialı başlamıştır söz konusu program günümüze değin gelen “Sürdürülebilir Kalkınma” gibi fikirlerin nüvelerini içermiştir, BM tarafından 1972’de Stockholm’de yapılan ilk BM Çevre Konferansı” ile Komisyon kendine özgün çevre politikasını başlatmada öncü rol oynamaya başlamış, 1972 yılında bu amaca yönelik Konsey’in önerilerine dayanılarak Kasım 1973’de ilk ÇEP gerçekleştirilmiştir⁵².

Çevreyi korumanın AT’nun ana amaçlarından biri olduğu söylenmiştir. En önemli hedefler arasında çevresel zararın önlenmesi, azaltılması ve kontrol altına alınması , ekolojik dengenin korunması ve doğal kaynakların rasyonel kullanımı vardı. Bu şekilde, Birinci ÇEP, “sürdürülebilir kalkınma”nın ardındaki sonraki fikirlerin çoğunu embriyonik bir biçimde zaten içeriyordu. AT’deki çevre politikalarının başlangıçta kendi çevresel gerekçeleri vardı, bu iç pazar hedeflerine tabi kılınmamıştı. Böyle yapmak yerine dereceli bir çevresel kabiliyet amaçları tanımlamak için bir yaklaşım önermişlerdir. Bu, kirleticilerin rahatsızlığı, kirliliğin nedenleri ve çevresel hedefler için kriterler üzerine araştırma faaliyetleriyle başlamıştır. Yaklaşım, tek bir çevresel ortamın (su, hava, toprak vb.) korunmasına dayanmıştır. Ayrıca İlk ÇEP’in uğraştığı ana alanlardan biri suyu korumak ve israfını önlemektir, bu tarımsal ve mekansal bir plan yapmayı bu minvalde sektörel bir bakış açısı da içermiş diyebiliriz bunun yanında emisyon kontrolüne yönelik hazırlık faaliyetlerine de değinilmiştir.

⁵² OJ C112/1 from 20.12.1973

3.2.2. İkinci ÇEP (1977- 1981)

Esasen ele alınması gereken daha kapsamlı problemler yelpazesıyla ilk planın devamı niteliğindeydi. Doğa Koruma özel ilgi gördü. Pratik bir yaklaşım açısından, 1'inci ve 2'nci ÇEPlar (1973-1981), hava ve su konularına yönelik kalite değerlerini savundu. İçilebilir suya ilişkin temiz havaya kıyasen sert kalitasyon hedefleri getirilmiştir. Çevre politikası oluşturmanın bu ilk döneminin pratik başarısının değerlendirilmesi, genel olarak, nispeten kritiktir. Bu ilk coşku, ekonomik durgunluk dönemlerinde (1975 – 1978, 1981 – 1983) önemli ölçüde azalmıştır diyebiliriz.

3.2.3. Üçüncü ÇEP (1982 – 1987)

Üçüncü ÇEP'e göre iç pazarın endüstrinin rekabet edebilirliğinde bozulmaları önlemek için çevresel emisyon standartlarının uyumlu hale getirilmesi gerekiyordu. Ayrıca üye ülkelerin kendi müktesebatlarında yer alan ürün kurallarından kaynaklı tarife dışı engellerden kurtulmak adına üye devletlerin ürün normlarının benzeştirilmesi lazımdı bu bağlamda ticari faydalar ve olumlu etkiler vurgulanmış çevreye ilişkin yaklaşım emisyon odaklı hale gelmiştir. Sabit ve mobil kaynaklar için emisyon sınır değerlerinin formüle edilmesini önermiştir. Ancak bu yeni yaklaşımın ötesinde, “borunun sonunda” emisyonların azaltılması için daha iyi filtre teknolojilerini tanıtmak amacıyla, birinci ve ikinci ÇEP'lerin hedefleri yeniden ifade edildi. Üçüncü ÇEP ile, IUCN'nce geliştirilen “Sürdürülebilir Kalkınma” stratejisi olumlanmıştır; atık yönetimi, kaynakların verimli idame ettirilmesi, bütünleşik çevre adına bir teknoloji yaratmak hedeflerden bazılarıdır. Bu politika değişikliği, kısmen güçlü Alman baskısının bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Waldsterben', ilgili ekonomik orman çıkarları ve Yeşiller Partisi'nden yükselen baskı üzerine yapılan tartışmanın bir sonucu olarak, Alman hükümeti büyük yakma tesislerinden ve arabalardan kaynaklanan emisyonların azaltılmasını gerektiren iddialı

temiz hava politikalarına karar verdi. 1980'lerde, rekabette bozulmaları önlemek için Alman endüstrileri ve hükümet, uyumlu bir Avrupa emisyon kontrol politikası için başarılı bir şekilde lobi yaptı.

3.2.4. Dördüncü ÇEP (1987 – 1992)

1987 yılı AT çevre politikalarına ilişkin literatürde dönüm noktası olarak nitelenmektedir. Tıpkı muadili gibi, çevre politikaları iç pazara yönelik hedefler ve ekonomi arası uyum gözetimini ön planda tutmuştur. Üye devletler arası çevresel standartların uyumlaştırılmasına önem verilmiştir. Bu koşul karşılansaydı, serbest ticareti bozabilecek ulusal önlemler gerekli olmayacaktı. Yüksek düzeyde uyumlaştırma, Avrupa endüstrilerinin küresel pazarlarda rekabet edebilirliğinin temel bir bileşeni olarak gerekçelendirildi. Dördüncü ÇEP, çevre politikasına yaklaşımda bir başka değişikliği işaret etmiştir. Bu değişiklik Tamamen çevresel kalite hedeflerine dayanan kalite politikası, emisyon oryantasyon yaklaşımı gibi önceki yaklaşımların eksiklikleri, uzun menzilli sınır aşan kirlilik durumu gibi sorunların diğer ortamlara veya diğer bölgelere kayması olarak kabul edilmiştir. Ayrıca 4. ÇEP, kirlilik kontrolü, tüm çevresel ortamları (su, hava ve toprak) sistematik olarak kontrol etmek ve soruna neden olan maddelerin bir değerlendirmesini içermektedir. Bu nedenle Dördüncü ÇEP, ekonomik sektörlerin çevre üzerine olan etkilesini irdeleyen “sektörel yaklaşımı” incelemeye başladı.

4. ÇEP ile birlikte ilk defa bütünleşik yaklaşım, sektör analizi ve yeni araçlar gibi vergi, destekler ve ticaret konularına yönelik teşviklere ilişkin yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Bu, 1989 ile 1994 yılları arasında kademeli olarak gerçekleşen AT'deki çevre politikalarının stratejik olarak yeniden yönlendirilmesi için bir ilk taahhüttür. “Sürdürülebilir kalkınma” ise 1990'lı yılların ilk yarısından bu yana kademeli olarak AB'de çevre politikası tartışılacağı zaman bir referans haline gelmiştir. Çevre boyutun dahil edilmesi ve "pişman olmama stratejileri" için sistematik araştırma teşvik edilmiştir.

Genel olarak 4. ÇEP başlıklarını dörde ayırabiliriz; bunlar sırasıyla (1) küresel tehditlerin varlığı, (2) 1992 UNCED Konferansı hazırlıkları, (3) Ekonomik göstergelere daha kapsamlı destek ve (4) Kıtada yeni çevre dalgalanmasıdır.

Birinci başlık bağlamında hem iklim değişikliğinin etkisi hem de herhangi bir etkili politika önleminin fazlalığı ancak uzun vadede deneyimlenebileceğinden, uzun vadeli bir bakış açısı gerektirir, CO2 azaltımı içinse henüz yeterli teknolojinin var olmadığı söylenebilir. Tüm bu farklı sektörel aktörlere uzun vadeli yönlendirme sağlamak, Kyoto protokolü ve AB'nin azaltma hedeflerine ilişkin taahhütleri ile oluşturulan, hedefe yönelik bir çevre politikası yaklaşımı sağlamak çok faydalıdır. İkinci başlık Topluluğun "rejim inşasında" ve bir "lider" olarak önemli bir rol oynayabileceği, küresel karakteri uluslararası eylemi gerektiriyordu. İkinci başlığa yönelik ise, 1992 yılı UNCED Konferansından kısa bir süre önce, CO2 salınımından vergi alınmasına yönelik taslak bir öneri sunulmuştur.

Üçüncü başlık, 1980'lerin sonunda, Komisyon tarafından çevre politikaları için yeni bir düzenleyici yaklaşım - özellikle dolaylı, ekonomik araçların kullanımı teşvik edildi. İç Pazar ve Çevre Görev Gücü Raporu (1989) çevre vergisine yönelik kapsamlı ilk belgedir. Komisyonun farklı girişimleri, Avrupa Konseyi'nin Haziran 1990'dan itibaren Komisyon'dan "ekonomik araçlar" hakkında bir bildiri hazırlamasını isteyen "Dublin Bildirgesi" ile yetkilendirilmiştir. Pilot proje olarak 1992 yılında CO2 vergisi önerilmiştir. Açıkçası bu vergi, enerji verimliliği ve CO2 ikamesi olabilecek çeşitli kaynakları hedef almıştır. Bu dönemde, boru sonu çözümlerini yönetmeliklerle teşvik etmeye yönelik geleneksel yaklaşımın sınırları belirgin hale geldi, yani İskandinav ülkeleri, Danimarka, Hollanda ve bir ölçüde Almanya'da. Ayrıca, yeni düzenleyici yaklaşım, piyasa mekanizmalarına, deregülasyona ve öz-düzenlemeye odaklandığından, önceki komuta-ve-kontrol yaklaşımlarından ziyade "neo-liberal dalga"ya daha iyi uydu.

Son başlığa ilişkin Avrupa’da artan bir çevrecilik dalgası olduğu ve Yeşil partilerin önem kazandığını bu bağlamda ECO (Çevresel Vatandaş Örgütü) kurulduğu, 90’larda bu saiklerin daha da önem kazandığı ve desteklendiği söylenebilir.

3.2.5. Beşinci Çevresel Eylem Programı

Stratejik yeniden yönlendirme daha sonra Beşinci Çevresel Eylem Programında (1992- 1999) açıkça formüle edilmiştir. Beşinci Çevresel Eylem Programının en ilginç ve yenilikçi unsurları arasında şunlar vardı: Brundtland Raporunun tanımına göre sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı, Çevreyi en çok kirleten sektörlerle (ulaşım, enerji, tarım vb.) entegre eden sektörel yaklaşıma ve eski boru hattı yaklaşımlarının sınırlarına referans. Üreticilerin ve tüketicilerin çevresel karar vermede kendi çıkarlarını güçlendiren mali teşvikler veya gönüllü araçlar gibi özellikle piyasa odaklı araçlara vurgu yapılması, çevrenin genel çıkarlarını temsil etmek için sivil toplum aktörlerinin ve yerel/bölgesel yetkililerin önemli rolünü dikkate alan yeni fikir birliği odaklı yaklaşım böylelikle yenilikçi kavramlara katkıda bulunabilir, kamu bilincini artırabilir ve AB direktiflerinin uygulanmasını zorunlu kılabilir. Bu nedenle, Beşinci Çevre Eylem Programı’nın felsefi bölümünde, "ekolojik yapısal değişim"e yönelik bir politikanın gerekli tüm unsurları vardı.

3.2.6. Geri Alma 1992 – 1995

Komisyonun 5. ÇEP’teki bu yeni yaklaşımı, Üye Devletlerin önemli bir direnişiyle karşılaştı bunu UNCED Konferansı sonrası popülaritesini kaybeden çevre politikaları diyebiliriz. Yeni yaklaşımı kullanmak için bir pilot proje olan bir CO2 vergisi önerisi, yaklaşık 2 yıl süren istişareler boyunca sulandırılmış sonuçta 1994 yılında “Topluluk vergisi” olarak düşürülmüştür. Fakat daha sonra, birtakım sektörlerden, AK’nin DG’lerinden ve Üye devletlerden güçlü fikir ayrılıkları ve muhalefetler nedeniyle reform adına yapılması düşünülen bazı girişimler durma noktasına gelmiştir. Bunlardan

bazıları, 1994 yılında paketleme direktifinin başlangıçtaki iddialı hedeflerinin sulandırılması, Stratejik Çevresel Etki Değerlendirmesi direktif teklifindeki gecikmeler ve enerji sektörü dışındaki sektörlerde çevresel vergilendirmede ilerleme, örn. Ulaşım. Üye Devletler, 5. ÇEP'in daha iddialı unsurlarına, çevre politikalarının yetki ikamesi ilkesine göre yeniden ulusallaştırılması talepleriyle tepki gösterdiler.

Almanya ve İngiltere'nin girişimiyle, sanayi sektörüne aşırı maliyetler getiren düzenlemeleri azaltma potansiyelini analiz etmek için üst düzey bir uzman grubu kuruldu. "Molitor-Grubu", yalnızca ekonomi için algılanan maliyet boyutu açısından algılanan çevre mevzuatını sistematik olarak incelemiştir (CEC 1995). Çevre politikalarının popüleritesini kaybetmesinin ve bu ara döneme girilmesinin ana nedenlerinden biri AB'nin kendi üye devletlerinin “paradigmatik değişimleri” takip konusunda pollyannacılık yaptığının görülmesidir. Bir diğeri ise, bekleyen ekonomik kriz ve Maastricht Antlaşması'nın onaylanmasındaki zorluklar, yenilikçi ve geniş kapsamlı yeni tekliflerin teşviki konusunda Komisyonun daha temkinli bir tavır takınmasına sebep olmuştur.

3.2.7. 1997-2003 Yılları: Çevre Düzenlemelerinin Son Dalgası Mı?

1990'ların sonunda, farklı çevre politikası yaklaşımlarının eş zamanlı olarak teşvik edildiği, farklı, kısmen çelişkili eğilimlerin bir yama işi gözlemlenebilir. Yeni iddialı mevzuat seksenlerin emisyon odaklı politikalarını kısmen güçlendirmiş ve aynı zamanda yetkilerin serbestleştirilmesi ve yayılmasına yönelik devam eden girişimler gözlemlenebilmiştir. “Sürdürülebilirlik” konusu halen gündemdir. Cardiff Süreci ile Komisyon, önceki yukarıdan aşağıya yaklaşımından ve çevresel politika entegrasyonunun araçsal odağından yurtdışına ve daha az kararlı yaklaşıma geçti: temelde sektörel Konsey oluşumlarından sektörlerinin temel sorunlarını belirlemeleri, hedefleri tanımlamaları ve hedeflere ulaşmak için faaliyetleri formüle etmeleri istendi. Ama

Komisyonun sektörel öz sorumluluk ve ulaştırma, tarım veya ekonomi bakanlarının gönüllü eylemlerinin işe yarayacağına dair umutları boşa çıktı. Ulaştırma ve enerji gibi bazı sektör hedeflerinin yanı sıra göstergelerde de bir miktar ilerleme kaydedilmiştir.

Bununla birlikte, 90'ların sonunda çevre mevzuatının yeniden canlanmasına da şahit olunmuştur. 1996'da birçok teknik ama aynı zamanda bazı çok politik konularda eş görülmemiş bir düzenleyici patlama başlamıştır: Ortam Hava Kalitesi Direktifi (96/62), Su Çerçeve Direktifi (2000/60) veya IPPC Direktifi (1996/61) gibi yeni karmaşık ve bütünsel çerçeve mevzuat, delegasyon yaparken onlarca yıl boyunca iddialı bir çalışma programı formüle eder. üye devletlere, bürokratik ağlara veya sivil topluma ve iş dünyasına birçok karar ve görev gibi örneklerle doludur. AB, uzun vadeli hedeflere ve uygun maliyetli bir azaltma eğrisinin değerlendirmesine dayanarak, 4 kirletici için ulusal olarak farklılaştırılmış emisyon tavanları belirlemiştir. 2003 "Emisyon Ticareti Direktifi" amacı CO2 hedeflerine odaklayan bir politika olarak bağlayıcı olmuştur. Ayrıca, AB düzeyinde politika yapımı günden güne paydaş sayısını artırır hale geldi ve çevre STK'larını komitelerde, uzman ağlarında ve sayısız istişare süreçlerinde rol oynamaya ve dolayısıyla Komisyonun tüm seviyelerinde etkili endüstri lobisini biraz dengelemeye davet etmiştir. Bu mevzuatın her birinin az çok eksiklikleri olduğu düşünülür. Komisyon, Çevre Konseyi ve Avrupa Parlamentosu arasında bir çevre politikası oluşturma "yeşil üçgeni", ekonomik veya kurumsal çıkarlar peşinde koşarak geleneksel veto oyuncularını başarılı bir şekilde atlamayı başarmıştır. Böylelikle, ulusal çevre politikaları esas olarak AB odaklı hale geldi.

3.2.8. Altıncı ÇEP ve Tematik Stratejiler

6. ÇEP, iddialı çevre politikalarına destek konusunda seküler bir değişiklik kapsamına girebilir fakat 6. ÇEP, selefinin iddialı hedeflerini paylaşmamış hedef ve temel araçları tespit etmek konusunda da isteksiz davranmıştır. Biyolojik çeşitliliğin azalması, kaynakların gerektiğinden fazla tüketilmesi gibi kalıcı olan çevre problemleriyle ilgilendiği için normal çevre müktesebatın ötesine geçilerek geniş tutumların ve daha fazla sorumluluğun alınması gerektiğinden 6. ÇEP çeşitli çekinceler ile boğuşmuştur.

Temelde, 6. ÇEP'in özellikle pestisitler , kaynaklar , geri dönüşüm , topraklar , gibi konularda sözde tematik stratejilerle daha iyi çerçevesi çizilebilecek olan genel amaçların bir çerçevesini formüle ettiğini söyleyebiliriz. AB sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik kimyasallar politikası ve politikaları reformu da yeni binyılın bu ilk on yılı için temel politika öncelikleri arasında yer almaktadır. Spesifikasyon, kısmen daha ileri çerçeveler için çerçeveler olan stratejiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Özetle 6. ÇEP'in yaklaşımının çekişmeli konuları sonraya ertelemek ve işbirliğe güvenip çevre politikalarının inşasında bu tarz siyasi konulardan kaçınmak olduğunu söyleyebiliriz.

Entegre ürün politikaları, çevre politikaları için standardizasyonun daha geniş kullanımı, gönüllü anlaşmalar, Üye Devletlerin uzman forumlarıyla işbirliği veya her ikisi (örn. hem sorunun ölçeği hem de çözümlerin mevcudiyeti hakkındaki bilgilerin sınırlı olduğu riskler gibi yeni yönetim yaklaşımlarının yasa koyucuyu rahatlattığı ve belirli teknik becerilere sahip özel ve kamu profesyonellerinin rolünü güçlendirdiği açıktır. Bu topluluklar bilimsel kanıtlara duyarlıdır, ancak bu topluluklara katılmak isteyen sivil toplum temsilcilerinin seçim kriterleri de artmıştır. Politika süreçlerinin işbirliğine dayalı yönetimi, kaynaklar ve personel açısından çok talepkardır ve yetersiz kamu yatırımı nedeniyle bazı süreçler basitçe ivme kazanamaz, Entegre ürün politikası kesinlikle buna

bir örnektir. Dolayısıyla, işbirliğine dayalı düzenlemelerin geleneksel düzenleyici araçlardan daha fazlasını sağladığı açık olmaktan uzaktır. Bununla birlikte, risk, sonunda sadece ilkeler üzerine ince bir retorik ve çok az eylem anlamına gelmeleridir.

3.2.9. Yedinci ÇEP

7. ÇEP, Avrupa 2020 Stratejisi ve yenilenen Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi gibi mevcut politika girişimlerini temel alır ve uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olması gereken çevresel zorlukların üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır. 7'nci ÇEP Avrupa çevre politikası 2020'ye kadar öncelediği hedefleri sıralayarak (AB 2020 Stratejisi) 2050 yılına kadar gerçekleşebilecek problemlere yönelik uzun soluklu bir bakış açısı sunmakla birlikte, "Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi" tarzı politika denemelerini temel almıştır, bu çerçevede, program, özellikle "düşük karbon ekonomisine geçişi" ivmelendirmesi umulan çevre ve iklim politikasının profilini çizmiştir. 2014 yılı yeni mali dönemin başlamasıyla, AB genelinde birçok nesil programlar da uygulanmaya başlamıştır. Temmuz 2012'de sona eren 6'ncı ÇEP'in yerini alan bu ÇEP'de yeni nesil programlardan biridir.

Yedinci ÇEP, oldukça geniş bir yelpazeye yayılmış ve entegre edilmiş bir çevre yönetimini üye devletlere sunmuştur. AB'nin 2020 yılına kadarki çevre politikasına yön vermesi düşünülen bu programın düşük karbon ekonomisine geçişi hızlandıracağı düşünülmüştür. Yedinci ÇEP'in temel olarak dokuz ana başlığı olduğu söylenebilir: Komisyon temel öncelik olarak doğal, insani ve ekolojik hayatı güvenceye alma, mümkünse iyileştirme, yeşil ekonomi söylemi ve düşük karbon emisyonunu sağlayacak çevresel ekonomiye geçişi seçmiştir. Bu bağlamda, çevresel ekonomiye geçişte, "daha azla daha çok iş" söylemiyle kaynakların verimlilik odaklı kullanılması, temiz içme suyu ve hava kalitesini koruma ayrıca 20-20-20 enerji & iklim amaçlarına paralel

gerçekleştirme son olarak toksinden arındırılmış bir çevre için AB vatandaşlarını bilinçlendirmek gibi uygulamalar hedeflenmiştir.

AK 7. ÇEP programında birine etkinleştirici (etkin) diğerine yatay dediği iki öncelik tanımlamıştır. Etkinleştirici öncelik kapsamı; çevre mevzuatının uygulamalarının iyileştirilmesi, bilgi akışı sağlama, çevre çalışmalarına yatırımları çoğaltmak bu bağlamda çevre ve iklim değişikliği konularına yönelik değişiklik düzenlemelerini öteki politika alanları ile tamamıyla entegre edilmesi yer almaktadır. Bu çerçevede, AB; potansiyel olarak çevre risklerine ilişkin bilincin geliştirilmesi, inovasyon çalışmalarına ek kaynak arayışları, özel-kamu işbirliğiyle çevre dostu ürünlerin AB marketinde paylarının artırılması ve bölgesel, balıkçılık, ulaştırma, enerji , tarım gibi politika kısımlarıyla paralel olacak şekilde çalışılmasını hedef olarak belirlemiştir.

Yatay öncelikte ise AK, 2 madde tanımlaması yapmıştır: sürdürülebilir şehir atmosferi ve AB'nin uluslararası arenada etkinliğini artırmak bu kapsamda ise, küresel bir yaklaşımla “Gezegenin Sınırları içinde, daha iyi yaşamak” sloganının yayılmasını bir hedef olarak belirlemiştir. Söz konusu Çevre Eylem Programları, AB kurumları için hukuksal olarak bağlayıcı değildir ancak politika niyetlerini ortaya koyarlar aynı şekilde genel beklentileri gösterdiği gibi sonraki çalışmalar için de bir çerçeve inşa etmektedirler.

3.2.10. Sekizinci ÇEP Müzakereleri

AB Üye Devletlerinin büyükelçileri 18 Mart 2021'de Konsey'in 8. Çevre Eylem Programı üzerinde bir anlaşmaya varılması için Avrupa Parlamentosu ile müzakereleri başlatma yetkisini onayladı. 8. ÇEP, 2030 yılına kadar çevre ve iklim politikalarının oluşturulması ve uygulanması için bir rehber görevi görecektir.

AB'nin Çevre ve İklim Bakanı João Pedro Matos Fernandes açıklamasında 40 yılı aşkın bir süredir Çevre Eylem Programları, Avrupa'nın çevre ve iklim politikaları için öngörülebilir ve koordineli eylemler sağlamıştır; 8. Eylem planıyla birlikte üye

devletlerin 2030'a kadar eylemlerini yönlendirecek, sonuçlar verecek ve iklim açısından nötr, yeşil, adil ve sosyal bir Avrupa inşa etmedeki başarılarımızı izlemeye olanak tanıyan iddialı bir politika çerçevesi oluşturulmasında istekli olduklarını söylemiştir. Üye Devletler ise, 2024 yılına kadar Avrupa Yeşil Anlaşması'nın temel eylemleri uygulamaya konduğunda eylemleri daha fazla tanımlama ihtiyacına ilişkin pozisyonlarına hükümler eklediler.

8. ÇEP için Komisyon önerisi, Avrupa Yeşil Anlaşması ve burada ayrıntılı olarak açıklanan eylemler listesine dayanmaktadır ve istisnai olarak bir eylem listesi içermemektedir. Üye devletler, Komisyon'dan 2024'te bir ara dönem gözden geçirmesini, ardından 2025'te 8. ÇEP'i değiştiren bir yasama önerisini, ortak yasa koyucuların 2025'ten 2030'a kadar alınması gereken eylemleri eklemelerine izin vermek için istemektedir. Üye devletler ayrıca, öncelikli hedeflerine ulaşmadaki ilerlemeyi izlemek için 8. ÇEP'te kurulacak olan yeni izleme çerçevesine çeşitli özellikler eklediler.

Üye devletler, Komisyon'un elde edilen ilerlemenin yıllık olarak envanterini çıkarması ve öncelikli hedefleri uygulamak için gerçekleştirdiği eylemlerin ve yapmayı planladığı eylemlerin bir listesini sunması için özellikle bir gereklilik eklemiştir. 8. ÇEP, 7. ÇEP'te zaten belirlenmiş olan 2050 uzun vadeli “Gezegen sınırları içinde iyi yaşamak” hedefiyle adil ve kapsayıcı bir şekilde yeşil geçişi hızlandırmayı hedefliyor. 8. ÇEP endişesinin altı tematik öncelikli hedefi vardır: sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliğine uyum, gezegene aldığından fazlasını veren bir büyüme modeli, sıfır kirlilik hırsı, biyolojik çeşitliliği korumak ve eski haline getirmek ve üretim ve tüketimle ilgili temel çevresel ve iklim baskılarını azaltmak.

Çevre eylem programları, 1970'lerin başından beri AB çevre politikasının geliştirilmesine öncülük etmiştir. Konsey, 4 Ekim 2019'da gelecekteki 8. ÇEP'e ilişkin sonuçları onaylayarak, Komisyonu 2021-2030 dönemi için iddialı ve odaklanmış bir

program sunmaya çağırmıştır. Avrupa Komisyonu, "2030'a Kadar Genel Birlik Çevre Eylem Programına İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Kararı" önerisini 14 Ekim 2020'de sunmuştur.

3.2.11. Günümüz ve Gelecek AB Çevre Politikaları

Bana göre gelecekteki çevre politikalarının yeniden odaklanması gerekiyor. Kalıcı çevre sorunları, politika oluşturma sürecinin önümüzdeki aşaması için zorluktur ve öncelik verilmelidir. Avrupa kalıcı çevre problemlerine bir çözüm bulmak istiyorsa diğer paydaşları ve sektörleri de dinlemelidir fakat merkeze çevre politikasını oturtmalıdır. Ancak, genel piyasa sinyalleri yanlışsa, bu iki grubun davranışı maalesef iyileşmeyecektir. Uygulama sadece daha iyi işbirliği ve müzakere gerektirmez ve diğer sektörler ve sanayi ile, ancak gelecekte çevre adına müzakere etme hakkına sahip olan, örneğin çevre vatandaşları örgütleri ve doğal olarak ilgili çevre yetkililerine de ihtiyaç olacaktır. Çevre ve kalite hedeflerine ilişkin müktesebatı uyumlaştırmak adına endüstri ile üye devletler ile bir anlaşmaya varmanın önemli olduğunu düşünüyorum, sadece üye devletler de değil üçüncü devletleri de kapsayabilecek bir strateji geliştirilmesi de önemli, fakat bunu CO2 vergisi gibi sopa gösterir gibi yapılmaması gerektiği inancındayım, “temiz hava” ile “iklim değişikliğine” ilişkin yaklaşımlar ile masaya oturmanın iyi bir başlangıç noktası yakalatabileceğine inanıyorum.

3.3. AB Çevre Politikaları ile İlişkili Olduğu Düşünülen AVİ'ler

Bu tezin yazıldığı dönem ele alındığında, 2022 yılı için, başarılı olmuş ve etkilerini gözlemleyebildiğimiz AVİ'ler altı tanedir. Bu AVİ'lerden en uzun soluklusu ve en tartışmalı olanı Right2Water yani Su ve Sanitasyon Hakkına ilişkin inisiyatifin, suyun; çevre politikaları yaratmak ve sürdürülebilirliği açısından hayati önemi de göz önüne alındığında, ayrıca AK'un kendi çevre politikalarına ilişkin söylemlerinde suya ayrı bir başlık açılması değerlendirildiğinde, ilgili inisiyatifin incelenmesi gerekmektedir. Diğer

5 inisiyatif üzerine düşünülürse, One of Us (Bizden Biri), embriyolar üzerinde deneyleri yasaklama ve insan varlığı; Minority SafePack azınlık hakları, stop vivisection hayvanlar üzerindeki deneyler; end of the cage age, hayvanların özgürlüğü üzerine yoğunlaştığından çevre konuları ile ilişkilendirilmemiştir. Glifosatın yasaklanması ise insan, hayvan ve bitki sağlığı, ayrıca çevresel sorunlara sebep olan zararlı bir madde olduğu düşünüldüğünde, çevre ile ilişkilendirilebilmektedir.

Bu çerçevede, Su ve Sanitasyon hakkına yönelik Right2Water inisiyatifi ile, Glifosatın yasaklanmasına yönelik Ban glyphosate inisiyatifleri üzerinde durulacak, AB'nin çevre politikalarını ne denli yönlendirebilmiş ne gibi etkileri olmuş ele alınmaya çalışılacak ve sonuçlarıyla birlikte analiz edilecektir.

3.3.1. Right2Water İnisiyatifi Detaylı İnceleme

Su, tarihin ilk dönemlerinden bu yana çevre ile ilişkisi yadsınamayacak, Dünyadaki canlı varlığını sürdürebilmek adına temel kaynaklardan biri olan, üçte ikisi sularla çevrili dünyamızda temiz içme suyunun bulunmasının zorluğu, bulunsa bile bir takım ülkelerde özelleştirme ve hayatın yapıtaşlarından biri olan bu elementin rant yaratma amaçlı bir takım çıkarlara hizmet etmesine engel olunması son derece önem arz eden bir konudur. Birleşmiş Milletlerce tanınmış uluslararası bir hak olan su ve sanitasyonun AB'ne izdüşümünü incelemek gerekmektedir.

3.3.1.1. Su ve Sanitasyon Hakkının Dayanakları

2010 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunca (UNGA) su ve sanitasyon hakkı tanındı bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak adına su hakkının uygulanması zorunlu kılındı. 2011 yılında yürürlüğe giren AVİ yönetmeliği Kamu Hizmetleri Sektöründeki Avrupa Sendikalar Federasyonu (EPSU) için su hakkına yönelik bir inisiyatifin AB nezdinde organize edilmesine vesile oldu. Bu çerçevede,

‘Right2Water’ olarak bilinen çeşitli örgütler ve su aktivistleri koalisyonu kurulmuştur. Bu koalisyonun önerisi ‘Avrupa hukukunda su ve sanitasyon insan hakkının uygulanması’ dır. Tüm şartları sağlamasına ve başarılı olmasına karşın Avrupa Komisyonu (AK) koalisyonun isteklerine tekabül etmeyen bir yanıt verdi. AK ilgili yanıtında, suya yönelik insan haklarının uygulamasının üye devletlere bırakılması gerektiği bu minvalde herhangi bir mevzuat değişikliğine lüzum olmadığını söylemiştir.

Aslında, Right2Water hareketinin, mevcut mevzuatı değiştirmeye yönelik değildir, AB neoliberal politikalarına bir meydan okumadır, serbest piyasa temelli bir yaklaşımdan hak temelli bir yaklaşıma kayma amaçlanmaktadır. Avrupa tek pazarının neoliberal ekonomik modeline meydan okumak için motive olan ve su ve sanitasyonun en önemli kamu hizmeti ve özelleştirilmemesi gereken temel bir insan ihtiyacı olduğuna ikna olan EPSU, 2010 yılında bir AVİ için çıkış noktası olarak suyun insan hakkı olduğunun UNGA tarafından tanınmasını seçmiştir. Böylelikle, yasal bir çerçeve oturtularak, siyasi birtakım niyetlerin uygulanabilir haklara ve yükümlülöklere dönüştürmek ve savunmasız aktörlerin su ve sanitasyon hizmetine erişim talebinin meşrulaştırılması çalışılmıştır. AVİ mekanizması, EPSU’nun sosyal bir Avrupa için mücadelesinde bir araç olmuştur. Nisan 2012’de resmi olarak bu mekanizma “ Su ve sanitasyon bir insan hakkıdır, su bir kamu malıdır!” başlıklı bir AVİ ile sunulmuştur.

Right2Water önerisi, uygulama adına üç önerge vermiştir. İlki, Avrupa’daki tüm sakinlere su ve sanitasyon hizmetlerini garanti etmek, ikincisi su hizmetlerinin serbestleştirilmesinin durdurulması üçüncüsü ise su ve sanitasyona evrensel ve küresel erişim sağlama çabalarının artırılmasıdır. Su ve sanitasyon hakkı inisiyatifi Mayıs 2012’den eylöl 2013’e kadar , Avrupa genelinde 1.9 milyon imza toplanmış ve 14 üye devletin yeter sayısını geçerek ilk başarılı AVİ olmuştur. Bu bağlamda, Right2Water talepleri açısından ne kadar başarılı oldu ve Avrupa Birliği'nin su hizmetleri sunumuna ilişkin siyasi yönünü ve söylemini değiştirdi mi? İncelemesi önem arz eden bir sorudur.

Öncelikle, Right2Water'in çeşitli sebeplerle Almanya'da son derece başarılı olduğunu söyleyebiliriz. AVİ'nin başarılı olduğu yıl yani 2012'de AB'nin nasıl bir arkaplanı olduğunu anlamlandırmalıyız. AK, 2009 yılında Lizbon'da AB'nin ilke ve işleyişlerini belirleyen bir antlaşma oluşturmuştu, Lizbon anlaşmasının kurulmasından sonraki yıllarda Avrupa Birliği projesine destek düşüktü ve Brexit çağrısı gibi AB'nin dağılmasına yönelik sesler önemli ölçüde destek kazanmıştı. AB kaynaklı kemer sıkma önlemleri, insanların günlük yaşamları üzerinde güçlü bir olumsuz etki yaratmıştır. İşsizlik Avrupa tarihinin en yüksek seviyelerini görmüştür. Ekonomik krizin etkileri en çok Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya gibi Güney Avrupa yani çevre ülkelerinde hissedilmiştir.

Bu ülkeler, ulusal bütçelerini AB kurallarına uygun tutmak için sert kemer sıkma önlemleri almak zorunda kaldılar ve söz konusu ülkeler bu dönemde kamu mülkiyetine yönelik saldırılarla beraber reel ücretlerde ve sosyal hizmetlerin sıklığında bir düşüş yaşamıştır. Avrupa Birliği'nin hedefi her şeyden önce tek bir pazar yaratmaktır. Avrupa Tek Pazarının tamamlanması, Avrupa Komisyonu tarafından teşvik edilen, kamu hizmetleri üzerindeki kontrolün "Devletten pazara" kaymasını gerektirir. Avrupa'nın pek çok ülkesinde elektrik ve toplu taşıma gibi hizmetler zaten liberalleştirilmişti, sırada su hizmetleri görölüyordu. Suyun özelleştirilmesi Yunanistan ve Portekiz'de zaten zorlanmıştı. İtalya, 2011'in ikinci yarısında, dönemin Avrupa Merkez Bankası Başkanı Jean-Claude Trichet ve Kasım 2011'de onun yerine geçen Mario Draghi'nin "büyük ölçekli özelleştirmeler yoluyla yerel kamu hizmetlerinin tam serbestleştirilmesi" çağrısı yapmasıyla baskı altına girmiştir.

Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi konusu kamu hizmetleri sendikaları tarafından her zaman sorunlu görülmüştür. Çok uluslu şirketler tarafından işten çıkarmalardan, fiyat artışlarından ve kârlarının kaybından korkuyorlardı.

3.3.1.2. AB Ülkelerinde Su Hizmetlerinin Durumu

2012'de, AB'deki çoğu ülke su hizmetlerinin %100'e yakın bir kapsamına erişebiliyordu. Önemli ölçüde geride kalan ülkeler, AB'de suya veya sanitasyona erişimi olmayan tahmini 10 milyon insanın çoğunun yaşadığı Romanya ve Bulgaristan'dır. Bu rakamlarda Bulgar ve Rumenlerin payı %70 civarındadır. Su ve sanitasyona erişimin eksik olduğu diğer ülkeler Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Baltık Devletleri ve Portekiz'dir. Right2Water, kendisini tüm Avrupalılar için bir Vatandaş Girişimi olarak kanıtlamak amacıyla, hizmet verilmeyen veya yetersiz hizmet verilenlerin çoğunluğunun Romanya ve Bulgaristan'da ('yeni' Üye Devletler) olduğunu bilerek, tüm sakinler için temiz su ve sanitasyon sağlamaya yönelik ilk teklif olarak çağrıda bulundu. Su ve sanitasyon çoğunlukla belediyeler veya yerel, bölgesel veya ulusal makamlara ait kamu şirketleri tarafından sağlanmaktadır. 19. yüzyıldan beri imtiyaz sözleşmesi modelinin var olduğu Fransa ve İspanya'da ve su şirketlerinin seksenlerin başında Margaret Thatcher'ın hükümeti altında özelleştirildiği Birleşik Krallık'ta özel sektör su temini mevcuttur.

Birleşik Krallık'taki özelleştirmeler, Avrupa'nın geri kalanında toplu taşıma ve enerji arzı gibi sektörlerde bir özelleştirme dalgasına neden oldu. Avrupa Komisyonu, Avrupa Tek Pazarının tamamlanması amacıyla kamu hizmetlerinin daha fazla özelleştirilmesini teşvik etmişti. EPSU bu özelleştirmelere karşı kampanya yürütmüş ve kamu sektörü çalışanlarını savunmuştur. Vatandaşlar için artan fiyatlardan, yurt dışında elde edilen karlardan ve iş kaybından kaynaklanan su sektöründeki özelleştirmelerle ilgili deneyimler çok olumsuz olmuştur. Paris şehri 2008'de, kendi aralarında bir anlaşma yaparak hizmet sağlama sözleşmesini kazanan iki büyük Fransız çokuluslu şirketi Sûveyş ve Veolia'nın hizmetlerinden memnun olmadığı için su tedarikini belediye ellerine geri almaya karar verdi. Seine nehrinin kuzeyinde Paris'e hizmet edecek, diğeri ise nehrin

güneyinde Paris'e hizmet edecekti. Yıllarca özel çokuluslu şirketler bu yolla aşırı karlar elde ettiler.

Almanya'da su sektörü büyük ölçüde belediye, kamu şirketlerinin ('Stadtwerke') elindeydi, ancak Berlin'in RWE ve Veolia ile bir imtiyazı vardı. Bu imtiyaz sözleşmesi Berlin'deki su tedarikini Almanya'daki en pahalı su haline getirmişti ve bölge sakinleri sözleşmenin bir referandumda açıklanmasını talep ettiler. Bir mahkeme, sözleşmenin gizli kalamayacağına karar verdikten sonra, sözleşme düzenlemesinde çok uluslu şirketler için kârın garanti edildiğini gösterdi. Bu durum, bir AVİ başlatma fikrinin önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Tüm bu zemin üzerine, suyun kamulaştırılmasına yönelik bir Avrupa Vatandaş Girişimi başlatma fikri, 2009 yılında Avrupa Kamu Hizmetleri Sendikaları Federasyonu (EPSU) Kongresinde doğdu. Sendikalar, ekonomik ve finansal krizin etkileriyle ve Devletlerin ekonomik sektörlerden çekilmeleri ve onları bir piyasaya açmaları gereken neo-liberal ideolojinin egemen olduğu bir Avrupa Komisyonu ile karşı karşıyaydı. Bu süreç, örneğin enerji, telekomünikasyon ve ulaşımda 20. yüzyılın doksanlı yıllarında zaten başlamıştı. Sendikalar, bu fırsatı, işçileri daha savunmasız bir konuma sokan bir Avrupa Pazarı yerine işçileri koruyan bir sosyal Avrupa dileklerini ifade etmek için kullanmak istediler. Ancak bir AVİ, imza toplamaya başlama izni alabilmek için Lizbon anlaşmasının maddelerinden birine dayanmalıdır. Right2Water, Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın (TFEU) genel çıkara yönelik hizmetlerin AB ve Üye Devletlerin ortak bir sorumluluğu olduğunu söyleyen 14. Maddesine dayanmaktadır. Su hizmetleri (içme suyu temini ve sanitasyon), Lizbon Antlaşması'nda genel çıkar hizmetleri olarak tanımlanmıştır. Yine de , bu AVİ'nin organizatörlerinin, özelleştirmenin AB'nin bir yetkinlik meselesi olmadığını farkında olduğunu söyleyebiliriz, Right2Water stratejik olarak P-(Pazar) kelimesinden kaçındı ve su hizmetlerinin serbestleştirilmesini (= bir pazar yaratılmasını) durdurmayı önerdi (Berge, Boelens & Vos, 2020; 51 -52).

Su hizmetlerini halkın elinde tutmayı ve bu hizmetlerin kâr amaçlı şirketlere devredilmesini önlemeyi amaçladılar. Right2Water, “su kamu malı; emtia değil!” sloganıyla insan hakkı olan su, bu amaç için bir araç olarak görülmüştür. Sendikalar, AVİ'yi desteklemek için Avrupa'da milyonlara ulaşmak için geniş bir koalisyonun kurulması gerektiğine karar verdiler. İlk etapta EPSU'nun daha önce özelleştirme karşıtı kampanyalarda birlikte çalıştığı Kamu Suyu Geri Kazanma Ağı gibi kuruluşlarla işbirliği arandı, ancak Ortak Bir Gelecek için Avrupa'da Kadınlar (WECF) gibi kadın gruplarında, Avrupa Çevre Bürosu (EEB) gibi çevre kuruluşlarında ve Avrupa Halk Sağlığı İttifakı (EPHA) gibi halk sağlığı kuruluşlarında yeni müttefikler arandı ve bulundu. . Kampanya döneminde 250 örgütün katıldığı uluslararası bir ittifak kuruldu. Güney Afrika ve Uruguay anayasalarının yanı sıra Hollanda su kanununu da göz önünde bulunduran Right2Water, Avrupa için tekrarlanabilir olmasını öngördükleri mevzuat örneklerine sahipti. Özellikle Uruguay Anayasası, sadece su ve sanitasyonun bir insan hakkı olduğunu değil, aynı zamanda su hizmetlerinin özelleştirilmesini yasakladığı ve diğer ülkelere herkes için temiz su ve sanitasyon sağlanmasında yardımcı olmak için uluslararası dayanışma işbirliğini teşvik ettiği için Right2Water'a örnek olmuştur.

Right2Water kampanyası, su adaleti için devam eden küresel mücadeleye katıldı. Bu mücadele, 2000 yılında Bolivya'da su kaynaklarının özelleştirilmesinden sonra su fiyatlarındaki artışları protesto etmek için sokaklara dökülen 'Cochabamba Su Savaşı'ndan sonra görünür hale geldi. Right2Water, 2011 yılında İtalya'da su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı bir referandum düzenleyen İtalyan Su Hareketi'nden ilham aldı. 26 milyon kişinin su hizmetlerinin özelleştirilmesine “HAYIR” oyu verdiği referandum büyük bir başarıydı. İtalyan su hareketi, suyun özelleştirilmesine karşı mücadeleyi, demokrasi için paradigmatic bir savaş olarak çerçeveledirerek, insan hakkı ve müşterekler olarak su açısından mücadelesini dile getirdi. İtalya'da ortak malların özelleştirilmesi demokrasiden bir kaçış olarak görülüyordu. Su bu konu için bir

üs olarak hizmet etti: 'Su yaz ama demokrasiyi oku', İtalyan Su Hareketi'nin sloganıydı. İtalyanların Avrupa düzeyinde bir kampanyayı destekleyeceği beklentisi gerçekleşmedi. İlk birkaç ayda, diğer ülkelerde olduğu gibi İtalya'da da imza toplama oranı düşük kaldı. Görünüşe göre insan hakkının suya uygulanması acil bir sorun olarak görülmedi.

Right2Water'ın Avrupa'daki geniş nüfus grupları tarafından bu şekilde algılanan bir sorunu ele alması gerekiyordu. İronik olarak, bu sorun, Üye Devletlerden kamu hizmetleri için pazarlar açmalarını isteyen bir İmtiyaz Direktifi teklifi, su hizmetlerinin bu alanlardan biri olarak adlandırılması ve bu önerilen direktifle ortaya çıkan su hizmetlerinin özelleştirilmesi tehdidi ile ortaya çıktı. Aralık 2012'de Alman televizyon kanalı ARD, belediye kamu su hizmetleri için bir pazar açılmasını gerektiren bir imtiyaz direktifi teklifine ve su hizmetlerinin serbestleştirilmesini durdurmak isteyen AVİ Right2Water ile olası çatışmaya dikkat çekti. Avrupa Komisyonu Üyesi Barnier, potansiyel bir çatışma olduğunu inkar etmeye çalıştı ve direktifin özel şirketlerin çıkarlarını destekleyeceğini reddetti, ancak yorumları yalnızca şüpheleri artırdı. Right2Water Alman medyasına ulaşınca kampanyaya yönelik ilgi Almanya'da da arttı. Komiser Barnier'in pozisyonu bir Alman komedyen (Erwin Pelzig) tarafından alay konusu olduktan sonra, Right2Water'ın imza koleksiyonu fırladı. Ocak ve Mayıs 2013 arasında, imza sayısı 100.000'den 1,3 milyona yükseldi ve bunun en büyük kısmı Almanya'dan geldi. Mart ayına kadar yedi ülke yeter sayısı geçmişti.

Eylül 2013'te kampanyacılar, toplamda 1,8 milyondan fazla imzaya ulaşarak ve 14 ülkede yeterli sayıya ulaşarak imza toplamayı durdurmaya karar verdiler. İmzaların büyük çoğunluğu, medyanın ilgisinin ve imtiyaz direktifiyle ilgili halkın endişesinin yüksek olduğu Almanya'da toplandı. Şaşırtıcı bir şekilde, suya erişimin en düşük olduğu ülkelerde, suyun insan hakkı nüfusun çoğu için bir sorun olarak görülmedi. Romanya ve Bulgaristan'da insanlar, bir azınlık grubuna yönelik bir sorunu ele alan AVİ'ye pek hevesli olmadılar. Bu ülkelerde suya ve sanitasyona erişim eksikliğinden muzdarip olanlar

Roman gruplarıydı ve Right2Water kampanyacıları onları harekete geçirmeyi başaramadı. Aksine Right2Water, Romanları Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) ile işbirliği içinde Macaristan'daki AVİ'ye imza atmak için harekete geçirmeyi başardı, ancak bu ancak Özd kasabesindeki su bağlantısının kesilmesinden sonra oldu.

3.3.1.3. Küresel Bağlamda Su Hakkı Tartışmaları ve Avrupa'ya İzdüşümü

Dünya'da ise 2009 yılında İstanbul'da düzenlenen Dünya Su Forumu'nun ardından dört ülkenin (Bolivya, Uruguay, Ekvador ve Güney Afrika) ayrı bir bildiri yayınlamaya karar vermesiyle su hakkı tartışmaları hız kazandı. Dünya Su Forumu, dünya çapında su sorunlarıyla ilgilenen su şirketleri, hükümetler ve STK'ların üç yıllık bir toplantısıdır ve Dünya Su Konseyi (WWC) tarafından organize edilmektedir. WWC, İstanbul'daki Forum'u, su hizmetlerinin sağlanmasında özel sektör katılımını teşvik eden küresel bir hükümet bildirisi ile tamamlamaya çalıştığında, STK'lar, suya insan hakkını özel sektör katılımının önüne koymak için lobi yaptılar.

Suyun bir pazar tarafından sağlanabilecek bir meta değil, Devletler tarafından yerine getirilmesi gereken bir insan hakkı olduğunu iddia ettiler. Bolivya'nın bir yıl sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunduğu kararın temeli burada atıldı. Devam eden bir diğer süreç, BM bağımsız uzmanının su ve sanitasyon insan hakkı konusundaki araştırmaları ve çalışmalarıydı. Portekizli bir insan hakları avukatı olan Catarina de Albuquerque, 2008 yılında BM tarafından atandı ve insan hakkını su ve sanitasyona teşvik etme misyonuyla görevlendirildi. 28 Temmuz 2010'da Bolivya'nın öne sürdüğü karar oylandı ve 122 ülkenin lehte, 41 çekimser ve aleyhte oyu ile kabul edildi. Oylama sivil toplum tarafından bir zafer olarak karşılandı. Bununla birlikte, özel su şirketleri de insan su hakkının destekleyicisi olduğunu iddia etti ve oylamayı özel su işletmecileri için bir zafer olarak nitelendirdi.

Suyun insan hakkı, suyun özelleştirilmesi tartışmasında hemen bir araç haline gelmişti. Birleşmiş Milletler Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 15. Genel Yorumu (Uyar, 2006: 29-30), “insan hakkı, insan onuruna uygun bir yaşam sürmek için vazgeçilmezdir. Diğer insan haklarının gerçekleşmesi için bir ön koşuldur.” Demektedir. Ayrıca, yeterli düzenleyici çerçevelerin yürürlükte olmasını sağlamak için birincil sorumluluğu Devletlerin eline verir. Right2Water kampanyacıları hiçbir zaman Genel Yorum 15'e atıfta bulunmadılar. Avrupa Su Çerçeve Direktifi şunları belirtmektedir: Su, diğerleri gibi ticari bir ürün değil, aksine korunması, savunulması ve bu şekilde ele alınması gereken bir mirastır.' İnsan haklarına atıfta bulunmaz, ancak suyun bir meta olmadığı görüşünü destekler. Ancak aynı direktifte “tam maliyetin geri kazanılması” ilkesine atıfta bulunmaktadır.

Bu, kirlilik ve sudaki arıtma fiyatlandırmasının maliyetlerini içermesi anlamına gelse de insan hakları aktivistleri tarafından su fiyatlandırmasının bir piyasa yaklaşımı olduğunu, dolayısıyla özelleştirmeyi desteklediğini, yani insan hakları yaklaşımıyla çeliştiğini söyleyerek itiraz ettiler. Bu pozisyon Right2Water kampanyacıları tarafından şu sloganla alındı: "Su bir mal değil, kamu malıdır!"

Herkes için su insan hakkının yerine getirilmesi ile su hizmetlerinin özelleştirilmesi veya serbestleştirilmesinin uyumsuz olduğu mesajını vermeye çalıştılar. Birçok Avrupalı için tartışma çok soyut ve evden uzak görünüyordu. Avrupa liberalleşme politikaları, Lizbon anlaşması ya da su insan hakkı günlük yaşamlarında hiç sorun değildi. Su yönetimi ile AB politikaları arasındaki bağlantıların yalnızca içerdekiler farkındaydı. AVİ'nin uyandırdığı tartışma, insanın su hakkıyla ilgili değildi. Bu nokta, su sektöründeki tüm aktörler tarafından kabul edildi.

Tartışma, suyun bir meta mı yoksa kamu malı mı olduğu noktasında ortaya çıktı. Bu Almanya'da çok tartışıldı. Başka hiçbir ülkede bu kadar çok insan Right2Water

lehinde görüşlerini dile getirmedi. Su bir kamu malı olarak kabul edilirse, bu, kaynağın özelleştirilmesi olasılığını dışlar. Ancak, su hizmeti sunumunun özelleştirilmesi başka bir konudur. Right2Water organizatörleri, özel şirketlerin kamu hizmetleri sunma olasılığına itiraz ettiler. Su hizmetlerinin sadece hissedarlarına karşı sorumlu olacak özel şirketler tarafından bir piyasa aracılığıyla sağlanmak yerine, halka karşı sorumlu olacak kamuya ait kuruluşlar tarafından sağlanacağı bir Avrupa istiyorlardı. Çünkü bir pazar yaratılması, evrensel hizmet sağlama hedefini baltalar.

Piyasa ilkeleri, yeni kurulan su fiyatlarını karşılayamayan daha yoksul insanların ve daha az güçlü sektörlerin dışlanma riskini taşır. Ayrıca, birçok durumda insanlar yerel kaynakları üzerindeki kontrollerini kaybederler ve eğer bu durumlarda, hükümetler yoksullara su teminini sübvansederse, bu, hükümetlerin şirketlerin kârlarını sübvansettiği anlamına gelir. Balanyá (2007), “su hizmetlerinin demokratik, kamusal karakterini güçlendirmenin, şu anda baskın olan neoliberal modelle temelde çeliştiği” sonucuna varmıştır. Suyu erişim hakkı, dünyanın birçok yerinde suya ilişkin kültürel ve dini görüşlerle çelişse de suya ücretsiz olarak erişilmesi gerektiği anlamına gelmez.

Ayrıca, içme suyu yaşam için elzem olan ikame edilemez bir kaynaktır ve şebekeye bağlı su temini doğal bir tekeldir. Su hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik itirazlar, karlar çok uluslu şirketlere gidince, fiyatlar ise (yoksullar) tarafından ödendiğinde artıyor. Suyun özelleştirilmesiyle ilgili sorunlar genellikle ilk coşku dalgasından hemen sonra ortaya çıkar ve altyapı yatırımlarının eksikliğinden çevresel ihmale ve sosyo-ekonomik ayrımcılık ve adaletsizliklere kadar uzanır. Cochabamba Su Savaşı, su hizmetlerinin özelleştirilmesinden sonra ortaya çıkan bir su çatışmasının en belirgin örneği olarak görülüyor.

Su ve sanitasyon insan hakkı, su tedarik sistemlerinin özel sektör yönetimini engellemez. Bununla birlikte, güçlü piyasa başarısızlıkları, kamu düzenlemesi ve

varlıkların mülkiyeti için ezici bir gerekçe sağlar. Bu nedenle, su temininin özelleştirilmesi, evrensel bir gereklilik (örneğin, bağlantıların kesilmesini yasaklayan bir yasa) ve fiyat kontrolleri, kalite standartları ve altyapının bakımı ve altyapıya yatırım için güçlü bir düzenleyici çerçeve ile birleştirilmediği sürece, suya ilişkin bir insan hakkı ile tutarsızdır. Yine de bu, gerekli bir hizmetin sağlanmasında özel bir şirketin tekel konumu aracılığıyla kâr elde etmesini engellemez.

Sudaki özelleştirmelerin çoğu, hizmetlerin özel bir şirkete devredildiği, ancak şebekenin hükümetin elinde kaldığı bir Kamu-Özel Ortaklığı (PPP) şeklindedir. PPP modeli, belediyelerin ve sakinlerinin kamusal su temini üzerindeki demokratik etkisini ve kontrolünü zayıflatmaktadır. Avrupa'daki (Birleşik Krallık dışında) neredeyse tüm özel su şirketleri, su alanında faaliyet gösteren iki Fransız çokuluslu şirketi olan Veolia ve Sûveyş'in yan kuruluşlarıdır veya kısmen sahibidir. Bunun sadece tarifeler için değil, özellikle su kontrolü ve karar verme ile yatırım ve yolsuzluk altında özel tekel tehlikesi için büyük etkileri vardır. Berlin örneğinde, şehir otoritesi ile özel şirketler arasındaki sözleşmenin açıklığı 2011'de referandumla zorlandı.

Sözleşmenin ortaya çıkması ve kamuoyunda kınanması, belediye meclisinin sözleşmeyi feshetme kararı almasına ve Berlin su şirketinin yeniden belediyeleştirilmesine neden oldu. KÖİ (kamu özel işiraki) şeffaf olmayan sorumluluk yapılarına, şeffaf olmayan finansal işlemlere ve ücret hesaplamalarına ve halk için artan fiyatlara yol açmıştı. Bu dava, Right2Water kampanyasını yürüttüğünde Almanya'daki insanların zihninde tazeydi. Kendi açılarından çok uluslu şirketler, su ve sanitasyon insan hakkının savunucuları olduklarını ve Right2water'ın yalnızca bir Alman kamu lobisi tarafından körüklendiğini iddia ettiler. Almanya'daki büyük başarının yanı sıra Right2Water, Yunanistan'da aktivistlerin Selanik'teki su şirketinin özelleştirilmesine karşı referandum düzenlediği ve Anayasa'nın AVİ'den sonra uyarlandığı Slovenya'da siyasi sonuçlar elde etti.

3.3.1.4. Avrupa Komisyonu’nun Tutumu

Mart 2014'te Avrupa Komisyonu, Right2Water'ın AVİ organizatörlerine yanıt verdi. Komisyon yanıtında, 'tüm Birlik vatandaşları için temel değere sahip bir kamu malı olarak suyun önemini' kabul etmektedir. Bu, Right2Water'ın ne için kampanya yürüttüğünün tanınması ve hareket için mutlak bir zaferdi, ancak tek somut sonuç, suyun İmtiyaz Yönergesi'nden çıkarılmasıydı, bu da aslında kampanyanın yarısında elde edildi. Avrupa Parlamenterleri, Komisyonun yanıtta yetersiz kaldığını belirterek, Right2Water'ın önerilerini Avrupa Komisyonu'nun gündemine geri getirmek için bir girişim başlattı. Komisyon yanıtında ayrıca “AB, güvenli içme suyuna erişimin ve iyileştirilmiş sanitasyonun hem Avrupa içinde hem de dışında herkes için bir gerçeklik haline gelmesini sağlamak için sürekli olarak olumlu bir rol oynadı” dedi. Ayrıca, Komisyonun yanıtları, “AB su politikası, su hizmetlerinin karşılanabilirliğinin kritik olduğu ilkesine dayanmaktadır.

Ulusal makamlar, dezavantajlı insanları korumak ve su yoksulluğu sorunlarıyla mücadele etmek için somut destek önlemleri almaya yetkilidir.' ve 'su hizmetlerinin sağlanması genellikle yerel makamların sorumluluğundadır.' Kısacası: Komisyon, suya insan hakkının uygulanmasını Üye Devletlere bırakıyor ve mevcut herhangi bir mevzuatı değiştirmeye ihtiyaç duymuyor. Komisyonun yanıtında verdiği bir taahhüt, İçme Suyu Direktifi'nin gözden geçirilmesi için halkla istişare yapmaktır, ancak bu, Right2Water'ın bir talebi değildi. Cevap, Right2Water kampanyacıları için bir hayal kırıklığıydı. Basit bir ifadeyle cevap, Komisyonun suya ve sanitasyona erişimi iyileştirmek için zaten çok şey yapmış olduğu ve özelleştirmeyi zorlamadığıydı.

Bununla birlikte, Right2Water'ın getirmeye çalıştığı argüman, bir pazar yaratmanın (= liberalleşme), özel şirketlerin kamu su hizmetlerini devralmasına kapı açtığıydı. İmtiyaz Direktifi önerisi özelleştirmeyi zorlamayabilir, ancak özelleştirmenin

önünü açar. Özelleştirildiğinde, kontrol, insan haklarını değil, her şeyden önce karlarını sağlamak zorunda olan kar odaklı şirketlerin eline geçebilir. Daha kampanya sırasında, Right2Water Mayıs 2013'te bir milyon imzayı aldıktan hemen sonra, Avrupa Komisyonu İmtiyaz Direktifi teklifini geri çekti. Direktifin son halinde su hizmetleri uluslararası rekabete açılmaktan muaf tutulmuştur. 2015 yılında İçme Suyu Direktifi'nin revizyonuna ilişkin halkın katılımı, Avrupa Birliği'nde içme suyu hizmetlerinin kalitesine ilişkin teknik bir anketi doldurmaya çalışan vatandaşların çok büyük bir tepkisine yol açtı.

Revizyon süreci uzun zaman aldı ancak nihayet 2018 yılında Avrupa Komisyonu İçme Suyu Direktifi revizyonunda AVİ Right2Water'ın taleplerinin revize edilen direktifin temelinde olduğunu açıkladı. Yeni direktifte Komisyon, Üye Devletleri, insan hakkı olan su ve sanitasyonla uygun olarak içme suyu sağlanmasında savunmasız ve marjinal gruplara öncelik vermeye teşvik ediyor. Bu, Avrupa Komisyonu'nun 2014 yılında verdiği yanıtta, Üye Devletlere bırakılacak bir konu olarak bahsettiği bir konuydu.

3.3.1.5. Su ve Sanitasyon Hakkına Yönelik Güncel Tartışmalar

Su ve sanitasyon hizmetlerinin özel ve kamu tarafından sağlanması konusundaki tartışma, her iki tarafça da aynı argümanların kullanılmasıyla devam ediyor. Right2Water stratejik olarak 'özelleştirme' kelimesinden kaçınmıştı ancak kampanya bu şekilde iyi anlaşılmıştı. Right2Water başarılı bir şekilde, herkes için su insan hakkının yerine getirilmesi ile su hizmetlerinin özelleştirilmesi veya serbestleştirilmesinin uyumsuz olduğunu iddia etti; su hizmetleri imtiyaz direktifinden muaf tutulmuştur. Suyu ilişkin insan hakkı başlangıçta STK'lar tarafından benimsenmiş ve müşterekler ve kamu yararı ile ilişkilendirilmiş olsa da bunu “kurumsal sosyal sorumluluk” argümanlarının bir parçası olarak kullanan özel şirketler tarafından da ele geçirilmiştir.

İnsan hakkı olan su ve sanitasyon, özelleştirme konusundaki tartışmaları keskinleştirdi ve su hizmetlerinin özelleştirilmesini savunanlar kadar muhalifler

tarafından da kullanılan bir araç olduğu kanıtlandı. Right2Water, su ve sanitasyon hakkını Avrupa siyasi gündeminin en üst sıralarına yerleştirdi. Aslında hem AVİ hem de su insan hakkı, “sosyal bir Avrupa” mücadelesinde araç olarak kullanılmıştır. Özel hizmet sağlayıcılar ve kamu su yönetimi savunucuları arasındaki tartışmaları ortaya çıkardı ve su hizmetleri ve su yönetiminin arkasındaki siyasi mücadeleler hakkında farkındalığı artırdı. İmtiyaz Direktifi, çok uluslu şirketler ve belediyeler arasında rekabeti başlatacaktı. Belediye ve kamu su hizmetlerinin korunması, Right2Water'ın en büyük başarısı olmuştur. Hareket, su temini söz konusu olduğunda Avrupa neoliberal modeline başarıyla meydan okudu bu minvalde, amaç; su hizmetleri üzerinde kamu denetimi, herkes için kullanılabilirliği, karşılanabilirliği, kaliteyi ve erişimi sağlamak için gereklidir; yani insan hakkının su ve sanitasyon hakkını sağlamaktır.

İnsanların sadece su ve sanitasyon hakkının geliştirilmesi veya dayanışma nedenleriyle AVİ'yi destekleyeceği fikri yanlış anlaşıldı. İnsanlar yerel su kaynaklarının tehdit altında olduğunu görene kadar su hakkı, vatandaşlar için bir sorun olarak hissedilmedi. Böyle anlarda Right2Water destek kazandı. Kampanya yürütücülerin yerel duygulara ve koşullara hitap etmesi ve mesajlarını her ülkedeki durum ve koşulları ele alacak şekilde belirtmesi gerekiyordu. ARD Monitor bir İmtiyaz Direktifi teklifi ile Right2Water arasındaki çelişkiyi ortaya çıkardıktan sonra, Avrupa düzeyinde başarı ilk önce Almanya'da geldi ve su hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik ortaya çıkan tehdit yankılanmaya başladı. Right2Water'ın başarılı olduğu Yunanistan, İspanya, İtalya, Slovenya ve Slovakya'da özelleştirme tehdidi hissedildi. Avusturya, Belçika, Finlandiya, Litvanya ve Hollanda'da bu tehdit belirgin değildi, ancak vatandaşlar AVİ'ye imza atarak bir sinyal verdi.

Right2Water'ın Macaristan'daki başarısı, Ozd'daki Romanların su kaynaklarının kesilmesiyle doğrudan bağlantılıydı. Tüm bu sonuçlar birlikte Right2Water'ın durmayı başarmasını sağladı. Avrupa'da su hizmetlerinin serbestleştirilmesi ve Avrupa

Komisyonu'nun “suyun bir kamu malı” olduğunu kabul etmesini ve su hizmetlerine ilişkin söylemini ve politikasını değiştirmesini sağladı. 2018'de gözden geçirilmiş İçme Suyu Direktifinde hassas gruplara öncelik verilmesi, kesinlikle Avrupa'da su ve sanitasyon insan hakkının uygulanmasına yönelik bir adımdır. Right2Water'ın ilk talebine cevap verir. Bununla birlikte, musluk suyu teminini şişelenmiş su tüketimine bağlamak, özünde Avrupa Komisyonu'nun suya yönelik görüşünün değişmediğini göstermektedir. Her ne kadar Komisyon suyun bir kamu malı olduğunu beyan etse de şişelenmiş su tüketiminin artmasının veya azalmasının musluk suyu kullanımının azalması veya artmasıyla ilgili olduğu varsayımı, Komisyonun suya bir meta olarak bakış açısının hala devam ettiğini göstermektedir. Söylem kesinlikle etkilenmiştir, ancak su ve sanitasyonu ilişkin insan hakkının uygulanmasının ne anlama geldiği ve bunun su hizmetlerinin serbestleştirilmesi ve özelleştirilmesiyle nasıl ilişkili olduğu konusundaki tartışma henüz bitmemiştir.

3.3.1.6. Son Durum

Right2Water inisiyatifinin gündeme geldiği dönemde AB mevzuatında geçmişte değiştirilmiş olan 20 yıllık bir içme suyu yönetmeliği zaten mevcuttu. Komisyon, Mart 2014'te bir Tebliğde su sorunlarını ve AB mevzuatında kalan boşlukları analiz ettikten sonra girişime hızlı ve olumlu yanıt verdi. AB kurumlarının bir anlaşmaya varması için yine de altı yıllık değerlendirmeler ve halkla istişareler gerekecek. Revize edilen direktif, içme suyunun kalitesini ve buna erişimi iyileştirmeyi ve ayrıca vatandaşlara daha iyi bilgi sağlamayı amaçlamaktadır. Garip bir şekilde, Komisyon anlaşmayı Right2Water AVİ'ye henüz iletmedi. Komite, metnin önceki versiyonlarıyla ilgili hayal kırıklığını dile getirdi. Brüksel Times tarafından, nihai metnin Avrupa Vatandaş Girişimi tarafından gündeme getirilen tüm konuları ele alıp almadığı sorulduğunda, girişimin koordinatörü Pablo Sanchez şu yanıtı verdi: Nihai uzlaşmayı görmemiş olsak da taleplerimizi karşıladığından şüpheliyiz. İnsanın su hakkı, sadece su kaynaklarının sayısını artırmaktan ibaret değildir.

Karşılanabilirlik ve erişilebilirlik sorunları, gördüğümüz son metinde tatmin edici değildi. Parlamento ve Konsey'den daha fazla hırs bekliyorduk."

Ancak Komisyon, Right2Water AVİ'ye kredi verdi. Çevre, Okyanuslar ve Balıkçılıktan Sorumlu Komisyon Üyesi Virginijus Sinkevicius, "Vatandaşlar, Avrupalılar için güvenli içme suyuna garantili erişim sağlamak için bir girişim önermek için Komisyona yüksek sesle ve net bir şekilde çağrıda bulundular" dedi. "Eş yasa koyucular ayrıca, AB kurallarını modernize etme, içme suyunun kalitesini en son standartlar temelinde iyileştirme, herkes için suya erişimi artırma ve bu temel sektörde şeffaflığı artırma çağrısını duydu ve kabul etti." Diye ekledi. 16 Aralık 2020'de Avrupa Parlamentosu revize edilmiş İçme Suyu Direktifini resmen kabul etti. Direktif 12 Ocak 2021'de yürürlüğe girdi ve Üye Devletlerin bunu ulusal mevzuata aktarmaları için iki yılı var.

Revize edilmiş İçme Suyu Direktifi, 20 yıllık içme suyu direktifini (98/83/EC) modernize edecek, REFIT değerlendirmesi, Komisyonun Avrupa Vatandaş Girişimi 'Right2Water'a yanıtının uygulanması ve sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin hedeflerine ulaşmak için bir katkı olarak ortaya çıkıyor. Mevcut durumda, AB nezdinde içme suyu "boru sonu" (end-of-pipe) mantığı ile kontrol edilmektedir. Yeni kararlaştırılan kurallar, risk temelli bir yaklaşıma dayanmaktadır. Mevzuattaki bir diğer önemli değişiklik, halka, yaşam alanlarındaki içme suyunun kalitesi ve temini hakkında bilgilere çevrimiçi dahil olmak üzere kolay, kullanıcı dostu erişim sağlayacak ve musluk suyuna olan güveni artıracaktır. Mutabık kalınan metin, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tavsiyelerinin üzerine inşa edilmiş ve hatta ötesine geçmiştir. Komisyon, yeni AB kurallarının küresel bir standart haline geleceğini ve en son teknolojik yenilikleri yansıtacağını söylüyor. Avrupa Yeşil Anlaşması ile tamamen uyumlu olarak, kirliliğin hem insan sağlığı hem de doğal kaynaklar üzerindeki zararlı etkilerini en aza indireceklerdir.

Tüketicilerin musluk suyuna olan güveni arttıkça şişelenmiş su tüketiminin düşeceği varsayıldığından revize edilen direktifin çevre üzerinde olumlu bir etkisi olması bekleniyor. Kurallar ayrıca mikro plastikler, endokrin bozucular ve yeni kimyasal türleri (PFA) gibi ortaya çıkan kirleticilerle de mücadele edecek. Anlaşma, içme suyuyla temas eden malzemeler için ayrıntılı hijyen gereklilikleri içeriyor ve Avrupa Kimyasallar Ajansı'na suyla temas eden borularda ve musluklarda yalnızca güvenli maddelerin kullanılmasını sağlamak için kilit bir rol veriyor. Yönerge, güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişimin, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı tarafından tanınan yaşam hakkı ve insan onuru ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunu ve yeterli bir yaşam standardı ihtiyacı ile bağlantılı olduğunu söylüyor. Küresel düzeyde ise durum çok daha ciddidir ve su hakkı, 2015 yılında BM tarafından kabul edilen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinden biridir. Hedef, 2030 yılına kadar herkes için güvenli ve uygun fiyatlı içme suyuna evrensel ve eşit erişim sağlamaktır. Şu anda Dünya'da 2 milyar insan kirli içme suyu kaynaklarını kullanıyor ve tatlı su kaynaklarına erişimin azalması riskiyle yaşıyor.

3.3.2. Glifosatın Yasaklanmasının Detaylı İncelenmesi

Başlangıç olarak, glifosatın bir bitki koruma ürününden ziyade aktif bir madde olduğunu belirtmekte fayda var: başka bir deyişle, yaygın olarak "pestisitler" olarak bilinen bir dizi bitki koruma ürününün kurucu maddesi ve bileşenidir. Glifosat, herbisit özelliklerine sahiptir ve bu nedenle herbisit ürünlerinde aktif madde olarak kullanılır. Gerçekten de glifosat AB'de ve dünya çapında en çok kullanılan herbisit aktif maddedir.

Dördüncü başarılı Avrupa Vatandaş Girişimi (AVİ) olarak bu girişim, pestisit glifosatın yasaklanmasını amaçlıyordu. Organizatörlerin ana motivasyonu, insanları ve çevreyi toksik pestisitlere maruz kalmaktan korumak olmuştur ve Avrupa Komisyonu'ndan üye devletlerinden aşağıdakileri istemesini talep etmiştir: Maruziyeti

insanlarda kanserle bağlantılı olan ve ekosistemlerin bozulmasına yol açan glifosat bazı herbisitleri yasaklamak, AB düzenleyici onayı için pestisitlerin bilimsel değerlendirmesinin yalnızca pestisit endüstrisi yerine yetkili kamu otoriteleri tarafından yaptırılan yayınlanmış çalışmalara dayanmasını sağlamak ve Pestisitsiz bir geleceğe ulaşmak amacıyla, pestisit kullanımı için AB çapında zorunlu azaltma hedefleri belirlemek. Hatırlayacak olursak, AVİ mekanizması, AB vatandaşlarının AB politika oluşturma sürecine katılımını mümkün kılmak için 2012 yılında kurulmuştur. Bir girişimin başarılı olması için organizatörlerin en az yedi farklı AB ülkesinin vatandaşlarından bir milyon imza toplaması gerekiyor. Bu AVİ, 25 Ocak 2017'de tescil edildi ve imzaların toplanması 7 Temmuz 2017'de sona erdi. Bu girişim, 28 farklı ülkeden 1.070.865 imza topladı.

Avrupa Vatandaş Girişimi için yazılan ekte organizatörler, glifosatın Avrupa'nın en yaygın pestisitlerinden biri olduğunu, ancak ciddi sağlık etkileri olabileceğini savunuyorlar. Uluslararası Kanseri Araştırmaları Ajansı (IARC) tarafından hazırlanan ve glifosatı “insanlar için muhtemelen kanserojen” olarak sınıflandıran, yani glifosatın kansere neden olma olasılığı olduğu anlamına gelen 2015 tarihli bir rapora başvuruyorlar. Organizatörler, AB'nin glifosatı yasaklaması için yeterli kanıt olduğuna inanıyor. Glifosatın yasaklanması ayrıca, pestisitlerin AB'de bilimsel olarak değerlendirilme şeklini değiştirmeyi de amaçlamaktadır. Çoğu değerlendirmenin, örneğin Monsanto gibi pestisit üreticilerinin kendileri gibi sektörde pay sahibi olanlar tarafından yapıldığını iddia ediyorlar. Bunun sonuçları, güvenlik değerlendirmelerinin endüstrilerini sağlamak için bazı olası tehlikeleri gözden kaçırmasıdır. Ekte şunlar belirtilmektedir: Çalışmalar, sonuçlarıyla ilgili çok açık bir çıkarı olan kişiler tarafından başlatılmamalıdır. Bunun yerine, çalışmaları kimin yapacağına kamu yetkilileri karar vermelidir”⁵³ Ayrıca, AB'den

⁵³ https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2017/000002_da, Erişim tarihi : 29.07.2022

bu tür raporların şeffaflığını artırmasını ve endüstrinin, ürünlerinin değerlendirmesini hangi üye devletin yürüteceğini seçmesine izin verilmemesini sağlamasını talep edilmiştir.

Son olarak, pestisitler için AB çapında zorunlu bir azaltım hedeflerinin belirlenmesini talep edilmiştir. Organizatörler, AB'de izin verilen glifosat dışında 480 başka pestisit olduğunu ve bunların rutin olarak kullanıldığını belirtiyor. Bu, çevrede büyük miktarda pestisit kalıntısı bulunduğu anlamına gelir. AB'yi, pestisitlerin yalnızca diğer tüm yöntemler başarısız olduğunda kullanıldığını emin olmaya ve pestisitlerin genel kullanımını azaltmaya çağırıyorlar. Uzun vadede, Glifosatın yasaklanması AVİ'si pestisitleri tamamen yasaklamak istiyor. Ek olarak, pestisitlerdeki kimyasalların içtiğimiz su, yediğimiz yiyecekler ve soluduğumuz hava yoluyla tüketildiği düşünülürse ekolojik sonuçları olabileceğini, çiftçiler ve aileleri ile daha geniş nüfus için sağlık sonuçları olabileceğini belirtiyor.

12 Aralık 2017'de Avrupa Komisyonu, muhtemelen tüm organizatörlerin ummadığı girişim hakkındaki cevabını sundu. Komisyon ayrıca glifosatın 'insanlar için kanserojen' olduğuna dair bilimsel iddiaları da inceledi ama aynı fikirde değil gibiydi. Bu nedenle bu konuda herhangi bir yasal işlem önermekten imtina etmiştir. Ayrıca Komisyon pestisitlerin bulunduğu mevzuat sistemini yeniden değerlendireceğini ve üye devletlerin pestisit kullanımıyla ilgili risklerin azaltılmasını ölçebildiğinden emin olacağını dile getirmiştir. 2017'den bu yana AB, bir Şeffaflık Tüzüğü yürürlüğe koydu. Bu düzenleme, tıpkı girişimin önerdiği gibi, maddelerin bilimsel değerlendirmesinde kullanılan çalışmaların şeffaflığını ve kalitesini artırmak için geliştirilmiştir.

AB glifosatı yasaklamadı, ancak onayını “sadece” beş yıl uzattı, bunun gibi maddeler genellikle bir seferde 15 yıla kadar onaylanır. Bu, AB'nin beş yıl içinde glifosatı değerlendirmek zorunda kalacağı anlamına geliyor. AB'de glifosat yetkisinin yeniden

değerlendirilmesine ilişkin müzakerelerin ilk turu Eylül 2021'de başladı. Bu amaçla, Haziran 2021'de Avrupa Gıda Güvenliği Ajansı (EFSA) ve Avrupa Kimyasallar Ajansı'na (ECHA) yaklaşık 11.000 sayfalık bir rapor sunan bir değerlendirme grubu kuruldu. Uzmanlar, glifosatın kanserojen olmadığı sonucuna vardı. EFSA'nın tam değerlendirmesinin 2022'nin ikinci yarısında gerçekleşmesi bekleniyor. AB'deki diğer ülkeler meseleleri kendi ellerine aldılar, örneğin Lüksemburg 31 Aralık 2020'den itibaren glifosat içeren tüm ürünleri yasaklayan bir yasa çıkardı ve Almanya 2024'ten itibaren yürürlüğe girecek olan glifosatu yasaklayan bir yasa çıkarmıştır.

AB pazarındaki mevcut glifosatın onayı ise 15 Aralık 2022'de sona eriyor. Haziran 2021'de yayınlanan bir bilimsel analiz, AB'nin 2017 glifosat yetkilendirmesi için kullanılan 53 endüstri tarafından finanse edilen genotoksisite çalışmasından yalnızca iki çalışmanın güvenilir olarak tanımlanabildiğini ortaya koydu. Haziran 2021'de, yenileme tartışmasının hazırlanmasından sorumlu dört AB üye ülkesi (Fransa, Macaristan, Hollanda ve İsveç), glifosatın insan sağlığı için bir risk oluşturmadığı sonucuna varan bir bildiri yayınladı. Bu duyuru, glifosatın yeni güvenlik değerlendirmesinde temel adımdır. Health and Environment Alliance – Sağlık ve Çevre İttifakı (HEAL) gibi , popüler birlikler pestisit ve kanser gelişimi arasındaki ilişki hakkındaki mevcut tüm bilimsel kanıtlarla çelişen ve gelecekteki yenileme süreci için endişe verici bir sinyal gönderen bu sonuca ilişkin endişelerini dile getirirken, 13 Ekim 2021'de Slow Food Europe, Slow Food İtalya ve Slow Food Almanya dahil olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu, Avrupa Sağlık ve Gıda Güvenliği Komiseri Stella Kyriakides'e glifosatın mevcut yenilenme süreciyle ilgili endişelerini dile getirmek için bir açık mektup gönderdi. İmza sahipleri, Avrupa'da pazar onayının yenilenmesini haklı çıkarmak için endüstri tarafından sağlanan çalışmaların güvenilirliği konusunda özellikle endişe duymaktadır.

Mayıs 2022'de sağlık ve çevre grupları, AB Kimyasallar Ajansı'nın glifosatu insan sağlığı için kanserojen olarak sınıflandırmaması üzerine alarm verdi. Ajansın Risk

Değerlendirme Komitesi'ne (RAC) göre glifosat, kanserojen, genotoksik veya reprotoksik ajan olarak etiketlenme kriterlerini karşılamadı. RAC'ın duyurusu, HEAL ve komite toplantılarına katılan diğer sivil toplum kuruluşları tarafından davet edilen bağımsız bilim uzmanları tarafından sunulan tüm önemli kanıt ve argümanların gerektiği gibi değerlendirilmediğini ortaya koydu.

ECHA'nın glifosat için tehlike sınıflandırması hakkındaki görüşü, Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) tarafından glifosatın risk değerlendirmesinin akran değerlendirmesine ek olarak, aktif maddenin yenileme sürecinde temel bir adımdır. Mayıs 2022'de EFSA, sonuçlarının açıklanması için önemli bir gecikme olduğunu duyurdu. Bu, mevcut glifosatın ruhsatının kaçınılmaz olarak bir yıl daha uzatılacağı ve savunmasız grupları bu zararlı pestisitlere maruz kalma riskiyle karşı karşıya bırakacağı anlamına geliyor. Hem ECHA'nın hem de EFSA'nın görüşlerine dayanarak, Avrupa Komisyonu ve AB üye ülkeleri, glifosat için talep edilen 15 yıllık yenileme lisansı konusunda bir karar alacak.

Genel olarak bir sonuca varırsak, başlangıçta, AB politikasının, kullanılan herhangi bir pestisit hacminden ziyade pestisit kullanımından kaynaklanan riskleri azaltmayı amaçladığını haklı olarak belirtmekle birlikte, Komisyon, ne pestisit riski temelinde AB çapında azaltma hedefleri önerme ne de glifosat bazlı herbisitlerin spesifik olarak azaltılması için herhangi bir zorunlu hedef yürürlüğe koymak konusunda açık ve net bir taahhütte bulunmadı. Gelecekte farklı pestisitler için uyumlaştırılmış risk göstergeleri oluşturacağından belli belirsiz bahsetmesine rağmen, Komisyon herhangi bir önlem önermede yetersiz kaldı; gerçekten de bu aşamada “pestisit kullanımları için AB düzeyinde azaltma hedefleri oluşturmak için bir teklif sunmayı öngörmediği” sonucuna varmıştır. İkinci olarak, gerekli tüm koşulların ve sınırlamaların SUD (Sustainable Use of Pesticides – Pestisitlerin Sürdürülebilir Kullanımı) Direktifinde zaten yer aldığı argümanına dayanarak, Komisyon üye Devletler ile pestisit kullanımına gerçekten

sürdürülebilir bir yaklaşım sağlama sorumluluğunun, AVİ'nin AB çapında hedeflere yönelik talebini alt üst etti.

Özellikle Komisyon, Avrupa Parlamentosu ve Konsey'e sunduğu kendi 2017 Raporunun bulgularından (EC, 2017), SUD Yönergesi'nin ulusal uygulamasının 'düzensiz kaldığını, özellikle tüm araçların kullanımıyla ilgili olarak iyileştirmeye ihtiyaç olduğunu kabul ederek açıkça belirtti. Entegre Zararlı Yönetimi kapsamında mevcut olan ve ulusal planlar, eksiksizlik ve kapsam açısından hala çok çeşitlidir (EC, 2017: 34) Bununla birlikte ve bu kabule rağmen, Komisyon sadece Üye Devletlere SUD Direktifinin Ek II'sinde belirtilen Sekiz Entegre Zararlı Yönetimi ilkesinin ('IPM ilkeleri') uygulanmasında yardımcı olmayı taahhüt ederek, bunların belirli kriterlere dönüştürülmesini ayrıca standardizasyonunu ve ulusal performansın izlenmesi kolaylaştırdı.

Öte yandan, daha önce açıklandığı gibi, Üye Devletlere Direktifin uygulanmasında yardımcı olmayı taahhütte bulunulmuştur; ancak bu taahhüt hiçbir şekilde ECI tarafından ortaya atılan farklı soruya bir cevap değildir. AVİ, Komisyon'dan AB çapında zorunlu azaltım hedeflerinin yasalaştırılmasını önermesini isterken, Komisyon düzenleyici sistemin Üye Devletleri ulusal planları yürürlüğe koyma ve uygulama konusunda yetkilendirdiğini iddia etti. Tartışmaya açık bir şekilde, soruyu cevaplamak yerine, Komisyon statükoya bağlı kalmaya karar verdi.

AVİ kampanya yürütücüleri, Üye Devlet düzeyinde SUD Direktifinin hatalı uygulanmasını bir sorun olarak algıladılar ve Komisyon'dan bunu AB çapında bir yanıtla, yani zorunlu hedeflerin yürürlüğe konması yoluyla çözmesini istediler. Bu AVİ' nin önerisinin merkezinde, risk yönetimi önlemlerinin mevcudiyetinin ve etkinliğinin ;uygulamada yürütülen riskler üzerinde doğrudan etkisi olduğu; bu nedenle, AVİ, amaçlanan AB halk sağlığı ve çevre koruma düzeyini korumak için farklı risk yönetimi

önlemlerinin - ve özellikle AB çapında zorunlu azaltma hedeflerinin - yürürlüğe girmesini savunulmuştur.

Komisyon, bir şekilde döngüsel bir argüman geliştirerek, Üye Devletlere ulusal planlarının yasalaşması ve uygulanmasında yardımcı olmayı taahhüt etti: yine de sorun çözümün bir parçası haline gelebilir mi? Bu senaryo apriori olarak göz ardı edilemese de herhangi bir olası başarı marjını öngörmek kesinlikle zordur. Bunun da ötesinde ve en önemlisi, AVİ' nin AB çapında hedeflere yönelik açık talebini atlatarak, Komisyon konuyla ilgili tüm siyasi sorumluluğu reddetti. AVİ organizatörlerinin yanıtından da anlaşılacağı gibi, Komisyonun belirsiz önerileri ve şeffaflık ve prosedürlere yönelik söylemsel vurgusu, AVİ' nin kampanyasına verilen kısmi ve yanıltıcı bir yanıtın başka bir şey değildir.

Aslında glifosat vakası, ilgili prosedürlerden herhangi biri yerine, söz konusu olan önemli meseleler üzerinde güçlü bir çatışma ve anlaşmazlığı özetlemektedir. AB risk düzenlemesinin yeniden meşrulaştırılmasının zamanı çoktan geldi. Komisyonun, AVİ'nin – ulusötesi ve AB çapında – mesajını dinlemek için zorlayıcı siyasi gerekçeleri vardı ve halk sağlığı ve çevre korumaya ilişkin ihtiyati standartlara uymak için sıkı tedbirler almış olmalıydı. Komisyon, glifosatın oluşturduğu belirsiz risklerin kamuoyu tarafından sosyal olarak kabul edilemez olarak algılandığını kabul etmeyi reddederek, bir dizi tartışmalı risk değerlendirmesini göz ardı ederek ve yaygın kamu talebini dinleyerek AB risk düzenlemesini yeniden meşrulaştırma ve yeniden demokratikleştirme yolunda önemli bir fırsatı kaçırmış gibi gözükmektedir.

Milliyetçiliğin yeniden canlandığı bir zamanda, teknokrasi ve “çıktı meşruiyeti” AB'yi kurtaramayacak; daha ziyade, bir paradigma değişimine acilen ihtiyaç vardır. AB karşıtı, küreselleşme karşıtı ve “egemenliği artırıcı” hareketleri evcilleştirmek, AB teknokratik bir modele güvenmeye devam ederse, düzenleyici yakınsamaya ve ticari

serbestleştirmeye demokratik meşruiyet ve politik değerlere (tüketiciyi koruma ve çevresel sürdürülebilirlik gibi) öncelik vermeye devam ederse imkansız olacaktır.

Aynı şekilde, siyasi ve sosyo-ekonomik taleplerle angajman, AB teknisyenlerinin fildişi kulesinden uzakta, Üye Devlet seviyesine bırakıldığı sürece imkansız olacaktır. Tamamen farklı bir damarda ve 'çıktı meşruiyeti' paradigmasının çok ötesinde, AB'nin hem teknokrasi hem de 'egemenliği artırıcı' hareketlerle kendi, ulusötesi yeniden meşrulaştırma ve yeniden demokratikleştirme yoluyla mücadele etmesi gerekiyor. Glifosat vakası ve AB çapında, ulusötesi AVİ kampanyası, AB'nin kendi ulusötesi kimliğini yeniden şekillendirmesi ve AB risk düzenlemesinin demokratik ve politik temellerine geri dönmesi için mükemmel bir fırsat sundu. AB'nin genel yönünü değiştirmesi için çok geç olmasa da ne yazık ki Komisyonun glifosat davasındaki kararına dönüp bakılması için artık çok geç diyebiliriz.

Democracy International'dan revizyon sürecine dahil olan Daniela Vancic ile yapılan bir röportajda, ideal bir AB içinde AP'nin inisiyatif hakkının olması gerektiği, bunun elbette bir anlaşma değişikliği gerektirdiği, ama realitede Komisyona bir özet sunulduğu, fakat her başarılı AVİ'nin AP'nin genel kurulunda oylanması ve tartışılması gerektiğinin düşünüldüğü, bu bağlamda kamuya açık bir duruşmanın müktesebata çoktan dahil edilebildiği fakat beklenenin belirtildiği üzere AP düzeyinde bir oylama ve Komisyona rapor sunulması olduğu, zira AP, Komisyona nazaran daha çok adım atarsa Komisyon bir yanıt vermeye daha yatkın hale gelecektir ve AP yönlendirici bir etki kazanacaktır. Gerçek bir politik etkinin yaratılması gerektiği, demokratik sahtekarlıktan uzak durulmasının istendiği söylenmiştir. Bu bağlamda, 2017 yılında AB tarafından çıkarılan 'İçme Suyu Direktifi' güzel bir örnektir fakat tam olarak talep edilen şeyin karşılığı da değildir. En azından Direktifin, AVİ' den ilham almış olması sevindirici bir haberdur.

SONUÇ

Avrupa Vatandaş İniyatifi (AVİ), Avrupa yurttaşlığına verilen önem ve anlayışın arttığı bir dönemde Avrupa Birliği'nin kendi demokratik meşruiyetini sağlaması adına çok önemli bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, doğrudan yurttaşın söz sahibi olabildiği bir mekanizma ile Avrupa Birliği çevre politikalarının biçimlendirilmesi arasında gerçekten bir korelasyon olup olmadığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, küreselleşme süreci ile birlikte yurttaşlığın sosyal, kültürel ve demokratik özelliklerini taşıdığına inanılan ulus-devletlerin sorgulandığı bir çağda; hem bu süreci anlayabilmek hem de arka plandaki temel etmenleri çözümlemek, yarattığı yenilikler ve sorunlar karşısında tavır almak gibi zorunluluklar nedeniyle yurttaşlık kavramı hem tarihsel hem de siyaset felsefesi tahayyülleri çerçevesinde tartışılmıştır. Bu bağlamda tarihsel bir yaklaşım kullanılarak, yurttaşlığın evrimindeki tarihsel süreçlerle birlikte günümüze değin uzanan yurttaşlık olgusu üzerinde odaklanılmış ayrıca belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Belgeler yalnızca geçmiş değil, aynı zamanda günümüz toplumsal gerçekliğini de anlayıp açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Bu çerçevede, Antik Yunan, Ortaçağ, Fransız Devrimi, Modern ve Post-Modern Dönem yurttaşlık anlayışları kronolojik bir sırayla incelenmiştir. Siyaset felsefesi bağlamında ise, toplulukçu yaklaşımlar, bireyci yaklaşımlar, kapitalist görüş bağlamında yurttaşlık, liberalist ve demokratik görüşler, milliyetçi görüşler ve küreselleşme – kozmopolit yurttaşlık yaklaşımları ele alınmıştır. Yurttaşlığa ilişkin çalışmalar ve literatürün çok geniş olması sebebiyle çalışmanın anlam ve önemini korumak adına Avrupa vatandaşlığını anlamlandırmaya yönelik yaklaşımlara öncelik verilerek kapsamın daraltılmasına çalışılmıştır.

Bu bölümde varılan saptamalar incelenirse, yurttaşlık anlatılarının henüz literatürde “ideal” in anlaşılmasına yönelik bir konsensüs oluşturmadığı fakat çalışmaların her birinin kendine haiz bir önemi olduğu, tek bir doğruya ulaşılamayacağı, yurttaşlık tartışmalarında öncelenmesi gereken kavramlardan birinin “kimlik” ve “eğitim” olduğu, zira ulus-devlet anlatısına paralel, yurttaşlık bilincinin ancak eğitimle uluslara kazandırılabilirdiği ayrıca konstrüktivist yani inşacı bir bakış açısıyla kimliğin önemli olduğu ancak bu şekilde tek tek bireylerin birlikte oluşturdukları topluma “aidiyet” hissetmelerinin sağlandığıdır.

İkinci bölümde, birinci bölümde varılan bu saptamalar üzerinden hareketle, Avrupa Birliği’nin kendi meşruiyetini sağlamak adına özellikle akademisyenlerle işbirliği yaparak kendi vatandaşlarında bir yurttaşlık bilinci oluşturmaya çalıştığı saptanmıştır. Bu çerçevede, Avrupa vatandaşlığı kimliğinin yaratılmasında hangi unsurların enstrüman olarak kullanıldığı incelenmiştir. Bu bağlamda AB’nin resmi olarak kabul ettiği entegrasyona yönelik “kültür politikası”nı kullandığı saptanarak, bu politikanın unsurları açıklanmaya çalışılmış ayrıca ulusüstü bir yapıda belirli bir zamana kadar ulus-devlet ile bağdaştırılmış bir terimin yani vatandaşlığın nasıl bir yer edinebileceğine ilişkin tartışmalara yer verilmiştir.

Daha sonra, Avrupa vatandaşlığının gelişim sürecine ilişkin AB tarihi ve belgeleri yine tarihsel yaklaşım ve belge tarama yöntemi ile incelenmiştir. Raporlar ve Anlaşmalar detaylandırılmış Avrupa vatandaşlığını nasıl bir bağlam üzerine oturtabileceğimiz tartışılmıştır. Bu tartışmadan sonra, Avrupa vatandaş inisiyatifinin bağlamı üzerinde durulmuş ve neofonksiyonalizm teorisinden hareketle bu konunun özellikle çevre ile bağlantısı sağlandığında, AB elitlerinin aklında var olan “siyasi entegrasyonu” sağlamada iyi bir sıçrama aracı olacağı iddia edilmiştir. AVİ’nin tarihsel süreci de ele alındıktan sonra, başarılı bir AVİ için ne gibi şartlar sağlanması gerektiği, şu ana kadar Komisyonca onaylanan kaç adet başarılı AVİ olduğu ve bunların detayları açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Avrupa çevre politikalarının tarihsel gelişimi, amaçları, çevre eylem planları detaylıca açıklanarak, günümüz ve gelecek AB çevre politikaları değerlendirilmiştir. AB çevre politikaları bağlamında 16 başlık yer almaktadır. Bu başlıklar sırasıyla; hava, endüstriyel emisyonlar, doğa ve biyoçeşitlilik, strateji, kimyasallar, uluslararası, ses/gürültü, kentsel çevre, döngüsel ekonomi, hukuk ve yönetim, plastikler, atık ve geri dönüşüm, yatırımlar, deniz ve kıyısız çevre, toprak ve arazi son olarak da sudur. Bu kapsamda, glifosatın yasaklanması kimyasallar başlığı altında, Right2Water ise su başlığı kapsamında korelasyon incelemesine dahil edilebilmektedir. Daha sonra, AB çevre politikaları ile ilişkili olduğu düşünülen başarılı olmuş iki adet AVİ saptanmıştır. “Right2Water” ve “glifosatın yasaklanması” üzerine AVİ’lerin AB çevre politikalarını etkilediği iddiasından hareketle bu inisiyatifler detaylandırılmıştır. Right2Water hareketi detaylandırılırken, küresel bağlamda su tartışmalarına da değinilmiş ve Avrupa’ya olan izdüşümleri belirtilmiştir. Direktifteki istemler ve Avrupa Komisyonu’nun tutumları detaylıca incelenmiştir.

Bu bağlamda, Avrupa Komisyonu’nun su ve sanitasyon hakkının tanınmasına ilişkin Right2Water aktivistlerinin nihai amacı olan AB’nin neoliberal politikalarına binevi bir “darbe” vurma amaçlarını ıskalatmak için kamu-özel ortaklıkları ile su imtiyazı tanınan ve politik anlamda güçlü uluslararası şirketler ile kendi yurttaşlarının talebi arasında bir denge politikası gütmeye çalıştığı fakat bu politikayı yürütmede başarısız olduğu söylenebilir. İlk celsede, Komisyon, AVİ’nin yönlendirmesi ile “su” maddesini İmtiyaz Yönergesi’nden çıkarmıştır fakat uygulamayı üye devletlere bırakmıştır bu bağlamda bir mevzuat değişikliğine ihtiyaç duyulmadığını belirtmiştir.

Daha sonra, bu kararlar Avrupa yurttaşları nezdinde bir tepkiye neden olmuş bu tepki ise bir kamusal alan oluşturmuştur. Bu tepkiye kayıtsız kalamayan Komisyon, Direktifte revizyon yapmayı kabul etmiştir. Bu husus tezin konusunu oluşturan yurttaşın

gelen bir talebin, Birliğin politikalarına olan etkisini görebilmemizi sağlayan ilk saptama olması açısından önem taşımaktadır.

Revize edilmiş İçme Suyu Direktifi, 20 yıllık içme suyu direktifini (98/83/EC) modernize etmiştir ayrıca BM'nin 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için bir katkı sağlamıştır. AB tarafından, içme suyuna yönelik yapılan bu revizyonda mutabık kalınan metin, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tavsiyeleri ve Avrupa Yeşil Mutabakatı üzerine inşa edilmiş hatta bu tavsiyelerin ötesine geçmiştir. Glifosatın yasaklanmasına ilişkin ise, AVİ'nin istekleri tam olarak karşılanmasa da onay süreçlerinin 15 yıldan 5 yıla düşürülmesi, 2017'de bir Şeffaflık Tüzüğü'nün yürürlüğe konulması önemli çevre politikası değişikliklerindendir.

Bu saptamalar ile birlikte, şunu da belirtmek gerekir ki, AB'nin AVİ mekanizması ile politikasının değiştiği doğrudur, fakat bu değişimin tatmin edici olup olmadığı başka bir tartışma konusudur. İnceleme konusu bakımından, çevre politikaları ile ilişkilendirilebilecek başarılı olan AVİ'lerin sadece iki tane olması bu konuda sağlıklı bir çıkarım yapmayı da zorlaştırmaktadır. Bunun nedenini açıklamak istememiz durumunda bile olaya hangi bakış açısıyla baktığımıza göre, iki farklı yanıt türetilebilir. İlk yanıt, vatandaşları suçlayıcı bir dille, kendi taleplerinin karşılanmayacaklarını düşündüklerinden bu mekanizmaya ilgilerinin düşük olması ya da yurttaşlar nezdinde yeteri kadar bilincin oluşmaması olabilir.

Her ne kadar bir miktar doğruluk payı bulunsa da bu çalışmanın izlediği metodoloji bakımından bu yanıtın pek tatmin edici olmadığı söylenebilir. İkinci yanıt ise, AB'nin kendi meşruiyetini sağlamlaştırma ve iddia ettiği kadar şeffaf (transparency) olduğunu kanıtlama konusunda kendisine altın tepsi ile sunulmuş fırsatları bir takım çıkar hesapları yaparak reddetmesi olarak kurgulanabilir. AVİ kampanyası, AB'nin kendi ulusötesi kimliğini yeniden şekillendirmede ve AB'nin demokratik ve politik temellerine

geri dönmesi ayrıca istediği siyasi entegrasyonu yakalamak için mükemmel bir fırsat sunmuşken, AB’li elitlerin bu fırsatı tepmiş olmaları eleştirilmelidir.

Literatürde AVİ mekanizması üzerine yapılan çalışmaların azlığı bu konu üzerine akademinin de pek titremediği izlenimini yaratmaktadır. Fakat akademi için bu konuyu çalışmanın kısıtları hem söz konusu mekanizmanın çok yeni olması hem de etki analizi yapabilmek için biraz daha süreye ihtiyaç duyulmasıdır. Bu çalışma konusu bakımından çevre politikaları üzerine odaklansa da AVİ mekanizması sayesinde sosyolojik, kültürel, ekonomik ve her ne kadar Komisyon’ca reddedilme olasılığı yüksek olsa da siyasi bir takım konular masaya yatırılabilir.

Bu çerçevede, ileride daha geniş kapsamlı bir çalışma yapılması ihtimali her zaman olacaktır. Böylelikle, küreselleşme paradigmaları ile şekillenen modern dünyada halen yurttaşın yani zeminden gelen isteklerin karar almaya yetkili mercilerin politika yapım süreçlerinde etkili olabileceği, politikaların her zaman tepeden inme şekilde yapılmayacağı, hem böylelikle “kendin çal, kendin oyna” şeklinde tabir edebileceğimiz politika yapıcıların bir şeyleri yaptıktan sonra izah etmeye çalışmaları yerine, zaten sizin istediğinizi gerçekleştiriyoruz diyerek yaptıkları işin meşruiyetlerini de sağlayabilecekleri, bunun her iki taraf içinde bir doygunluk yaratacağı söylenebilir.

Tüm bunları belirtmekle birlikte herkes için “ideal” kavramının aynı olmadığı kabulüyle beraber yurttaşın her zaman için en doğru ve en samimi politikalara imza atılacağına garantisiz olduğunu da söylemek gerekir. Burada vurgulanan nokta, yurttaşın isteği üzerine yapılan bir eylemin, politika yapıcılar üzerindeki sorumluluğu azaltıcı etkisidir. Özellikle bu çalışma ile birlikte, yerel yönetimler için çıkarılabilecek bir takım dersler bulunduğu düşünülmektedir. AB gibi bir çok ulusu içeren, sui generis ulusüstü bir yapının, kendi içerisinde pek çok konuya ilişkin vatandaşın görüşünü dijitalleşme ile beraber internet üzerinden tek tıkla imza atarak destekleyebilecekleri ve gerçekten bir

politika yarattıklarını, yani attıkları imzanın bir karşılığı olacağına inandıkları bir sistemi kurgulayabilmiş olması, Türkiye özelinde bir değerlendirme yaparsak, kent ve çevre çalışmalarında kullanılabilecek, Belediyecilik çalışmaları için popülist bir ivme kazandırabilecek anahtarlar sunup AVİ mekanizması ile doğru değerlendirildiğinde çok anlamlı ve gerekli projelerin ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

AB özelinde, şüphesiz ki, bu mekanizmanın önümüzdeki dönemlerde geliştirilmesi ve daha işler hale getirilmesi üzerine değerlendirmeler yapılacaktır. Bu çalışma bize böylesine yeni bir mekanizma ile yurttaşın taleplerinin karşılanması ve bir memnuniyet yaratması bakımından kısa zamanda nasıl bir etki yaratılabileceğini cevabını vermektedir.

KAYNAKÇA

Adonnino. P. 1985 ‘**A People’s Europe: Reports from the Ad Hoc Committee**’, **Bulletin of the European Communities Supplement 7/85**. Luxembourg: Office of Official Publications of the European Community.

Ağaoğulları, Mehmet Ali & Köker, Levent (2000), **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2. Baskı.

Ağaoğulları, Mehmet Ali & Yalçınkaya, Ayhan (2013), **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yay., 1. Baskı.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2013), **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitabevi, 2013.

Alonso, Ana Maria., **The Effects of Truth: Re-Presentations of the Past and the Imagining of Community**, Journal of Historical Sociology, March 1988.

Altınbaş, Deniz, “**The Unsuccessful Initiative of the European Union: European Citizenship**”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 11 / 3 (2009). 93 –112.

Archibugi, D., Held, D., **Re-imagining Political Community**, Polity Press, 1998.

Aybay, R., “İnsan Hakları açısından Vatandaşlık”, YKY, 2000.

Balanya, Belen., **Water Struggles, Citizenship and Governance in Latin America**, Development, 2007.

Barbalet, J.M. (1988), **Citizenship: Rights, Struggle and Class Inequality**. Indianapolis: University of Minnesota Press.

Barzanti. R., (1992) **New Prospects for Community Cultural Action Draft Report**, European Parliament: Brussels.

Bauman, Z., **Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları, 1992.

Bauman, Z., **Bireyselleşmiş Toplum**, Ayrıntı Yayınları, 2001.

Bohman, J. (2007)., **Democracy across Borders. From Dêmos to Dêmoi**. Cambridge, MA: MIT Press.

Boli J. Ve Thomas, G., **INGOs and the Organization of World Culture in Constructing World Culture: International Nongovernmental Organizations Since 1875**, Stanford University Press, 1999.

Borchardt, Klaus-Dieter., **European Integration. The origins and growth of the European Union**. 4th edition. European Documentation, 1995.

Bouineau, J., Balibar, E., Borne, D., Etienne ,C., Leca, J., ve Schnapper,D. (1996). **Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık. Dersimiz Yurttaşlık**. (Çeviren:Turhan Ilgaz). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Carchedi, Guglielmo., **The EMU, Monetary Crises, and the Single European Currency**, SAGE Journals, Vol 21, Issue 3, 1997.

Castells, M., **The Rise of Network Society**, Blackwell Publishers, 1996.

CEC (1976) , Commission of the European Communities, **1976 Tindemans Report on European Union'**, reprinted in **Bulletin of the European Communities**. Supplement 1 /76. 1976.

CEC (1983), **Treaties Establishing the European Communités**, abridged edition, Luxembourg: Office of Official Publications of the European Community.

CEC (1992), **1992 Treaty on European Union Signed at Maastricht on 7 February, Luxembourg**: Office of Official Publications of the European Community.

CEC (1994), 1994 **Information, Communication, Openness: Background Report**, ISEC/ B25/94, Brussels: The European Commission.

CEC (1996), **Annual Convention on Cultural Politics**, Brussels: The European Commission.

Crowley, John (1999), “**Some Thoughts on Theorising European Citizenship**”, Innovation: The European Journal of Social Sciences, Vol 12, No 4, December, 1999.

Dahl, R. (1991). **Democracy and its Critics**. New Haven: Yale University Press.

De Clercq, W., **Reflection on Information and Communication Policy of the European Community**. Brussels: Commission of the European Communities, 1993.

Dell’Olio, Fiorella, **The significance of the European Union for the evolution of citizenship and immigration policies: the cases of the United Kingdom and Italy**, PhD thesis, London School of Economics and Political Science. 2001.

De Witte, B., ‘**Building Europe’s Image and Identity**’, **Europe from a Cultural Perspective**, The Hague: UPR, 1987.

Directive 2010/63/EU, of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 **on the protection of animals used for scientific purposes Text with EEA relevance**, 2010. (link: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010L0063> , erişim tarihi: 23.05.2022)

Drucker, P.F., **The New Realities**, Butterworth-Heinmann, 1989.

Dura, C. (1994), “**Çevre Sorunları ve Ekonomi**”, ed. Cihan Dura, Çevre Ekonomisi, Kayseri.

Duru, Bülent “**Avrupa Birliği Çevre Politikası**”, Avrupa Birliği Politikaları, (Der.) Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007.

Erdenir, F.H.Burak, **Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005.

EPSU, Press communication – Embargoed until Tuesday May 7 @10am **Right2water: First ever European Citizens Initiative to make it.**, 2015.

ERIKSEN, Erik Oddavar ve FOSSUM, John Erik, **“Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assessed,”** International Political Science Review, C. 25, No. 4, 2004.

Etzioni, A. (2007). **“The Community Deficit”**, Journal of Common Market Studies 45(1).

European Commission. **“Review of the Drinking Water Directive”** https://ec.europa.eu/environment/water/water-drink/review_en.html , Erişim Tarihi: 25.08.2022.

European Parliament: **European Citizens’ Initiative**, Fact Sheets on the European Union, 2022.

Evans-Pritchard, **E.E. 1940 The Nuer**, Oxford: Oxford University Press.

Finley, Moses I. (1985), **L’invention de la politique**, Paris, Flammarion, 1985.

Foster, Stuart A., **Perspectives of Different Paradigms – The Professional Geographer**, Ministry of Economy Moe Library, November 1991.

Galtung, J., **The European Community: A Superpower in the Making**, London: Allen and Undwin, 1973.

Gauthier, D., **‘Breaking Up: An Essay on Secession’**, Canadian Journal of Philosophy 24, 1994.

Gellner, E., **Nations and Nationalism**, Oxford:Blackwell, 1983.

Gerim, G., **Çağdaş yurttaşlığı kavramak: Temel yaklaşımlar, yeni boyutlar ve yeni bir yurttaşlık çerçevesi**, Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies, 2017.

George, S. 1985 **Politics and Policy in the European Community**, Oxford: Clarendon.

Giddens, A., **Beyond Left and Right**, The Future of Radical Politics, Polity Press, 1994.

Goldstein, W., **‘Europe After Maastricht’**, Foreign Affairs, 71, 5: 1, 1993.

Gilpin, R., **“A realist Perspective on International Governance”**, Polity Press, 2002.

Göçmen, İlke., **“Avrupa Birliğinde Vatandaş Girişimi”** , ResearchGate Publications, Ocak 2011.

Göktürk, Eren Deniz Tol., **Dünden Yarına Yurttaşlık**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Küreselleşme Dizisi, Ezgi Matbaacılık, İstanbul, 2006.

Grew, Raymond and Yengoyan., **‘Editorial Forward, Comparative Studies in Society and History**, 1. baskı , 1993.

Güngör, M. (2017), **Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü**, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13 (2).

Haas, E., **The Uniting of Europe**, Oxford: Oxford University Press, Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957, Stanford University Press, 1968.

Habermas, J., **Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü**, İletişim, 1997.

Hall, S., **‘Europe’s Other Self, Marxism Today**, August: 18- 19, 1991.

Heater, Derek, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007.

Hechter, M., **Internal Colonialism The Celtic Fringe in British National Development**, London: Routledge and Kegan Paul, 1975.

Held, D., **The Global Covenant, The Social Democratic Alternative to be the Washington Consensus**, Polity, 2004.

Herrero de Mifion, M. 1996 'Europe's Non-Existent body Politic' in M. Herrero de MMon and G. Leicester **Europe: A Time For Pragmatism**, London: European Policy Forum, 1-5.

Heywood, A., **Siyasetin temel kavramları**, Ankara: Adres Yayınları, 2012.

Hix, Simon., **The Political System of the European Union**, Macmillan, Houndmills, 1999.

Hobsbawn, E., **"Mass Producing Traditions: Europe, 1870-1914"** in E. Hobsbawn and T. Ranger (eds) **The Invention of Tradition**, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Hobsbawn, E., **"Devrim Çağı, 1789-1848"**, Dost Kitabevi, 2003.

Hoffman, J. (2004). **"Citizenship beyond the State."** London: Sage Publications.

Ikeda, S., **"Imperial Subjects, National Citizenship, and Corporate Subjects"**, *Citizenship Studies*, vol.8, no.4 , Aralık 2004.

James Connely, Graham Smith, **Politics and the Environment: From Theory to Practice**, Routledge, London, New York, 1999.

Janoski, T., **Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional and Social Democratic Regimes**. New York: Cambridge University Press, 1998.

Janowitz, M., **"Observations on the Sociology of Citizenship: Obligations and Rights"**. *Social Forces*. 59(1), 1980.

Jerry van den Berge, Rutgerd Boelens and Jeroen Vos, ‘**How the European Citizens’ Initiative ‘Water and Sanitation is a Human Right!’ Changed EU Discourse on Water Services Provision**’ (2020) 16(2) Utrecht Law Review pp. 48–59.

Keane, J., **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Ayrıntı Yayınları, 1994.

Keane, J., **Global Civil Society**, Cambridge University Press, 2003.

Keyder, Ç., **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis yayınları, İstanbul, 1993.

Lemke, Christiane., “**Citizenship and European Integration**”, World Affairs, Vol 160, No 4, Spring 1998.

Marshall, T.H. (1950). **Citizenship and Social Class**. Cambridge: Cambridge University Press.

Marshall, T. H., & Bottomore, T. (2006). **Yurttaşlıklar ve toplumsal sınıflar**, (A. Kaya, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mill, J. S. (1958). **Considerations on representative government**. New York: Forum Books, 1958.

Morgenthau, H. J., **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Knopf, 1979.

Nairn, T., **The Break-Up of Britain**, London: New Left Books, 1977.

Ollikainen, Aaro (2000), “**European Education, European Citizenship?**”, European Education, Vol 32, No 2, Summer.

Özkazanç, A. (1998). **Türkiye’de sivil iktidar ve meşrutiye sorunu: 1980’li yıllarda yeni sağ**, (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkazanç, Alev, “**Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu**” , Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2009, Cilt 64, Sayı 01.

Report from the Commission to the European Parliament and the Council on Member State National Action Plans and on Progress in the Implementation of Directive **2009/128/EC on the Sustainable Use of Pesticides**, COM(2017) 587 final.

Piper, Nicola., **Racism, Nationalism and Citizenship**, 1st Edition, Routledge, London, 1998.

Projet, “**Questions sur la citoyenneté**” , deneme, 1983.

Rhodes, R.A.W., “**The New Governance: Governing without Government**”, Political Studies, vol.44 , September, 1996.

Rosenberg, J., **The Empire of Civil Society**, Verso 1994.

Rosenberg, J., **The Follies of Globalization**, Verso, 2000.

Rostek & Davies , **The impact of Union citizenship on national citizenship policies**, European Integration online Papers (EloP), 2006.

Rousseau, J. J., **Toplumsal sözleşme ya da politik hakkın ilkeleri**, İstanbul: İdea Yayınevi, 2011.

Schlesinger, P., **Media, State & Nation. Political Violence and Collective Identities**, London: Sage, 1991.

Shore, C., **Transcending the Nation State?: The European Commission and the (Re)-Discovery of Europe**, Journal of Historical Sociology, University of London, 1996.

SHORE, C., “**Creating the People’s Europe: Symbols, History and Invented Traditions**,” **Inventing Europe**, Journal of Historical Sociology, University of London, 2000.

Smith, G., **Politics in Western Europe: A Comparative Analysis**, Aldershot: Gower, 1983.

Smith, Anthony D., **Millî Kimlik**, (Çev.) Bahadır Sina Şener, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Soledad Garcia M (ed) '**Cultural Legitimation: Back to the Language Question**', in European Identity and the Search for Legitimacy, London: Pinter, 1993.

Stinchcombe, Artur., "**Social structure and politics**", Handbook of Political Science, 2, Macropolitical theory, New York, Addison-Wesley, 1975.

Taylor, P. '**The Limits of European Integration**', London: Croom Helm, 1983.

Tezcan, Ercüment, **Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Tilly, C., **Avrupa'da Devrimler**, 1492-1992, Alfa, 1995.

Trzaskowski, Rafal, "**The European Citizens' Initiative: A Victory for Democracy or a Marketing Trick?**", European View, Volume: 9, 2010.

Turner, B.S. (1986), "**Citizenship and Capitalism: The Debate Over Reformism**" Allen and Unwin, Sydney.

Turner, A., **Just Capital The Liberal Economy**, Macmillan, 2001.

United Nations, A/RES/64/292. "**Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010, 64/292. The human right to water and sanitation**"

Urry, J., "**Örgütlü Kapitalizmin Sonu**", Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi, Ayrıntı, 1995.

Uyar Lema, Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesi, 1981-2006, Bilgi İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı, 2006.

Uysal, B., “**Siyasal Otorite, Laiklik ve Katılma**”, Amme İdaresi Dergisi, 1981.

Üstel, Füsun (1999), **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Dost Kitabevi, 1. Baskı.

Wæver, Ole, “**Identity, Integration and Security**”, Journal of International Affairs, Vol 48, No 2, Winter, 1995.

Wallerstein, I., **After Liberalism**, The New Press, 1995.

Wallerstein, I., **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, Metis, 2003.

Weber, M., **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, Berkeley, CA: University of California Press, 1978.

Weiler, J., “**Does Europe need a Constitution? Demos, Telos and the German Maastricht Decision**”, European Law Journal, Vol 1, No 3, 1995.

Welsh, J. M., “**A People's Europe? European Citizenship and European Identity**”, Politics, Vol 13, No 2, 1993.

Wendt, A., “**Social Theory of International Politics**”, CUP, 1999.

Wendt, A., “**Why a World State is Inevitable: Teleology and the Logic of Anarchy.**” European Journal of International Relations, no:9, i. 4, 2003.

Yalman, G., “**Kapitalizm ve Devlet: Kuram ve Hegemonya**”, İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar, Bağlam, 2006.

Yeong, L. H., **EU citizenship, Citizenship and identity beyond national borders, Eu Centre in Singapore**, Background Brief no. 10, October 2013.

Yünel, Duygu., Avrupa Birliği'nin Demokratik Meşruiyetinin Sağlanması
Avrupa Yurttaşlığı Kavramının Etkisi, Yüksek Lisans Tezi - Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

ÖZET

Avrupa Vatandaş İniyatifi'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Etkisi

TARLAKAZAN, Cahit Numan

Yüksek Lisans Tezi

Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer Aykut Çelebi

Avrupa Birliği (AB) Çevre Politikası temelde çevrenin korunması, sorunun kaynağında önlenmesi, doğal kaynakların verimli ve sürdürülebilir kullanımı, insan sağlığının güvence altına alınması ile yaşam standartlarının en yüksek seviyeye taşınması önceliklerinde, pek çok politika alanının hedefleriyle entegre bir yönetim anlayışını sunan dinamik bir politika alanıdır. Bu politikanın uygulanmasını AB sadece kendi içinde değıl, diğerk ülkelerle yaptığı işbirlikleriyle de teşvik etmektedir. AB'nin entegre çevre yönetimi anlayışını en iyi sunan ve 1973 yılından itibaren hazırlanan Çevre Eylem Programları (ÇEP), bu politika alanının gelişmesini hızlandırılmıştır.

Lizbon Anlaşması ile takdim edilen ve Nisan 2012'de Anlaşma hükümlerine geçerlilik kazandıran Avrupa Vatandaşlık İniyatifi Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte vatandaşların AB gündemini belirleme aracı olarak başlatılan Avrupa Vatandaş İniyatifi ise pek çok açıdan AB politikalarına etki etmektedir. Tezimizde başarılı olan AVİ'ler incelenerek AB çevre politikalarına etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle su ve sanitasyon hakkına yönelik AVİ'nin doğrudan AB'nin su teminine yönelik politikalarına etkisi olduğu de facto olarak gözlemlenebilmiştir. Süreç analizi yöntemiyle beraber Avrupa Komisyonu kararları incelenerek başarılı inisiyatiflerin etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yurttaşlık, Avrupa Birliği, AB Çevre Politikaları, Avrupa Vatandaş İniyatifi, Su ve sanitasyon

ABSTRACT

The Impact of the European Citizens' Initiative on the Environmental Policies of the European Union

TARLAKAZAN, Cahit Numan

Master's Thesis

Department of European Union (EU) and International Economic Relations

Supervisor: Prof. Doctor Ömer Aykut Çelebi

The European Union (EU) Environmental Policy is a dynamic policy area that offers an integrated management approach with the objectives of many policy areas, basically with the priorities of protecting the environment, preventing the problem at the source, efficient and sustainable use of natural resources, ensuring human health and raising the living standards to the highest level. The EU encourages the implementation of this policy not only within itself, but also through cooperation with other countries. The Environmental Action Programs (EAP) present the EU's integrated environmental management approach, accelerated the development of this policy area.

The European Citizens' Initiative, which was launched as a means of determining the EU agenda of citizens with the entry into force of the European Citizenship Initiative Regulation, which was introduced with the Lisbon Treaty and gave effect to the provisions of the Agreement in April 2012, has an impact on EU policies in many respects. In our thesis, the successful ECIs were examined and their effects on EU environmental policies were tried to be examined. It has been observed that the ECI for the right to water and sanitation has a direct impact on the EU's policies on water supply. The effects of successful initiatives were discussed by examining of the EC documents together with the process analysis method.

Key Words: Citizenship, European Union, EU Environmental Policies, European Citizens' Initiative, Water and sanitation